

האוניברסיטה העברית בירושלים
THE HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM

הפקולטה למדעי הרוח

יהודים ברשימות משלמי מסים (Taille) בפריס בשלהי המאה ה-13

היבטים חברתיים, מגדריים ובין דתיים

נורית דרמר

עבודה שוות ערך לעבודת גמר לתואר מוסמך במדעי הרוח

כסליו תשע"ח, דצמבר 2017

עבודה זו נכתבה בתמיכת המועצה האירופית למחקר (European Research Council), כחלק מתוכנית המסגרת האירופית למחקר וחדשנות Horizon 2020 (הסכם מענק מחקר מספר 681507).

This project has received funding from the European Research Council (ERC) under the European Union's Horizon 2020 research and innovation program under grant agreement No. 681507

עבודה זו נכתבה בהנחייתה של פרופסור אלישבע באומגרטן

מן המחלקה להיסטוריה של עם ישראל ויהדות זמננו והחוג להיסטוריה, האוניברסיטה

העברית בירושלים

תוכן עניינים

5		מבוא
5	1. מטרות המחקר ובעיות מתודולוגיות	
9	2. סקירת מחקר	
16	3. מבנה העבודה	
19	פרק ראשון - רקע היסטורי	
19	1. יהודי צרפת, הכנסיה והמלך – מערכות יחסים	
23	2. כלכלה ומיסים בצרפת תחת שלטונו של Philippe le Bel (1285 – 1314)	
26	3. פריס – אוכלוסיה וטופוגרפיה	
28	4. התיישבות היהודים בפריס	
33	5. Les livres de la Taille de Paris	
37	פרק שני - נתונים מתוך רשימות ה Taille	
37	1. השוואת נתונים כלליים	
42	2. השוואת נתונים לפי מגדר	
43	3. רשימת משלמי המס לשנת 1292	
46	4. רשימות משלמי המס לשנים 1296 – 1297	
48	5. רשימת משלמי המס לשנת 1313	
51	פרק שלישי – כלכלה ומגדר ברשימות ה Taille	
66	פרק רביעי - משפחה, מגורים וניידות	
74	סיכום	
79	נספח א' –יהודים ברשימות ה Taille של פריס, 1292 – 1297	
	נספח ב' –משלחי יד של נוצרים שהתגוררו ברחובות היהודים, ברשימות ה-Taille של פריס, 1292 –	
93	1297, 1313	
107	ביבליוגרפיה	

תצלומים מכתבי יד

עמוד	תיאור	תצלום
7	חלק מן העמוד הפותח של רשימת ה Taille לשנת 1313, מתוך כתב היד Paris, BnF 6736 ובו פירוט שמות הפוקדים, שעברו ברחובות פריס וערכו את הרשימה	1
35	חלק מדף 94a מתוך כתב היד Paris, AN, KK 283 של רשימת משלמי המיסים בפריס בשנת 1297, ובו כלולה הכותרת של משלמי המיסים המתים.	2
35	דף מתוך כתב היד Paris, AN, KK 283 של רשימת משלמי המיסים בפריס בשנת 1297, המעיד על גביית המס בפועל	3
40	דף מתוך כתב היד Paris, BnF, Français 6220 של רשימת משלמי המיסים בפריס בשנת 1292, בו מופיעה הכותרת: se sont les juis de la ville de paris	4

טבלאות

עמוד	תיאור	טבלה
39	כמות משלמי מס וסה"כ מס שנגבה במפקדי המס (Taille) בפריס, לפי שנים (בליברה פריסאית)	1
42	חלק היהודים בתוך סך הכל משקי בית ברחובות הנבדקים ברשימות ה Taille, לפי שנים	2
42	חלקן של נשים, גברים וזוגות מתוך סך משקי הבית היהודים ברחובות נבדקים ברשימות ה Taille	3
42	חלקן של נשים, גברים וזוגות מתוך סך משקי הבית הנוצרים ברחובות נבדקים ברשימות ה Taille	4
44	סכומי המס לפי מגדר ודת 1292 (בליברה פריסאית)	5
47	סכומי מס לפי מגדר ודת 1296 (בליברה פריסאית)	6
48	סכומי מס לפי מגדר ודת 1297 (בליברה פריסאית)	7
49	טבלה מסכמת- סכומי המס ברחובות הנבדקים (ב sous)	8
54	אחוז הרשומות המציינות משלחי יד ברחובות הנבדקים, לפי שנים	9
59	מקצועות של נשים יהודיות ברשימות משלמי המיסים בשנים 1292 - 1297	10
60	מקצועות של גברים יהודים ברשימות משלמי המיסים בשנים 1292 - 1297	11
71	ממוצע תשלום מס (sous) לפי רחובות ושנים, תושבים יהודים	12

תרשימים

עמוד	תיאור	תרשים
43	סיכום נתונים – סכומי מס ב sous לפי שנים, דת ומגדר, על פי רשימות ה Taille	1

מפה

עמוד	תיאור	מפה
31	מפת העיר פריס במאה ה-13, על פי שרטוט מן המאה ה-19	1

מבוא

מחקר זה מתבסס על רשימות, שנערכו בפקודתו של המלך פיליפ הרביעי המכונה "פיליפ היפה" (Philippe le Bel), של תושבי העיר פריס ששילמו מס הכנסה – Taille - בשלהי המאה ה-13. בתוך רשימות אלה נכללו גם יהודי העיר, כחלק מן המשלמים, והם עיקר ענייני. להלן יוצגו מטרות המחקר, שאלות המחקר, הבעיות העולות בשימוש במסמכים ורשימות אדמיניסטרטיביות ואת האופן המתודולוגי בו אנסה להתמודד עם בעיות אלה בשימוש ברשימות ה Taille.

1. מטרות המחקר ובעיות מתודולוגיות

מטרת מחקר זה היא להציג את הנתונים הקשורים ליהודים, העולים מתוך הרשימות האדמיניסטרטיביות של משלמי המיסים בפריס, ה Taille, שנערכו בעשור האחרון של המאה ה-13 וראשית המאה ה-14 וללמוד מתוכם על חיי היומיום של יהודי פריס בתקופה זו ועל מערכת היחסים בין היהודים לשכניהם הנוצרים בעיר, בפרט בהקשרים חברתיים ומגדריים. בניגוד למחקרים קודמים, אשר השתמשו במסמכים העוסקים במיסוי יהודים בעיקר לצורך בחינת המעמדות בחברה היהודית והשפעת המס על יחסים בתוך קהילות יהודיות, במחקר זה אשתמש ברשימות משלמי המיסים על מנת ללמוד על נשים וגברים יהודים, שהתגוררו בפריס בשלהי המאה.¹ אנסה להאיר זוויית שונה במערכת היחסים בין היהודים לשכניהם הנוצרים – זוית הנובעת מיחסי שכנות וקשרים יומיומיים בסיסיים. רשימות ה- Taille נערכו בפרק זמן קצר יחסית של כעשרים שנה – בין השנים 1292 ל-1313 ולפיכך מאפשרות לערוך השוואות והצלבת נתונים ביניהן. נכללו בהן באופן מפורט כל התושבים העובדים בעיר פריס, למעט מי שהיו עניים מידי או מי שקיבלו פטור מתשלום המס על ההכנסה.² הרשימות מאופיינות בשיטתיות מופתית: מספר פוקדים, בדרך כלל ראשי גילדות, עברו ברחובות העיר על מנת לערוך רישום של תושבי העיר וחיובם במס (תצלום 1).³ מלבד שם הרחוב שבו עברו, כללו הפוקדים בדרך כלל גם את כיוון הליכתם ברחוב או את ציון גדת הרחוב – ימנית או שמאלית.

¹ ראו לדוגמה מחקרו של אברהם על חיים יהודיים בימי הביניים והשפעת איסוף ותשלום מיסים על מערכות יחסים בחברה היהודית: Israel Abrahams, *Jewish Life in the Middle Ages* (New York, NY: athenum, 1969), 43–49.

² אין מן הנמנע שקיימות רשימות ממפקדים נוספים שלא שרדו, אך מאחר שלא ידוע לנו על כאלה נקודת המוצא בעבודה זו היא כי הרשימה המוקדמת ביותר נערכה בשנת 1292 והמאוחרת ביותר בשנת 1313. ראו: Lucie Fossier, "l'artisanat Parisien a la fin du XIIIe d'après les roles de taille: critique d'une source," *Melange de l'école Française de Rome, moyen age – temps modernes*, 100, no. 1 (1988): 126–27.

³ J-A Buchon, *Le livre de la taille de Paris l'an 1313* (Paris, 1827), 1.

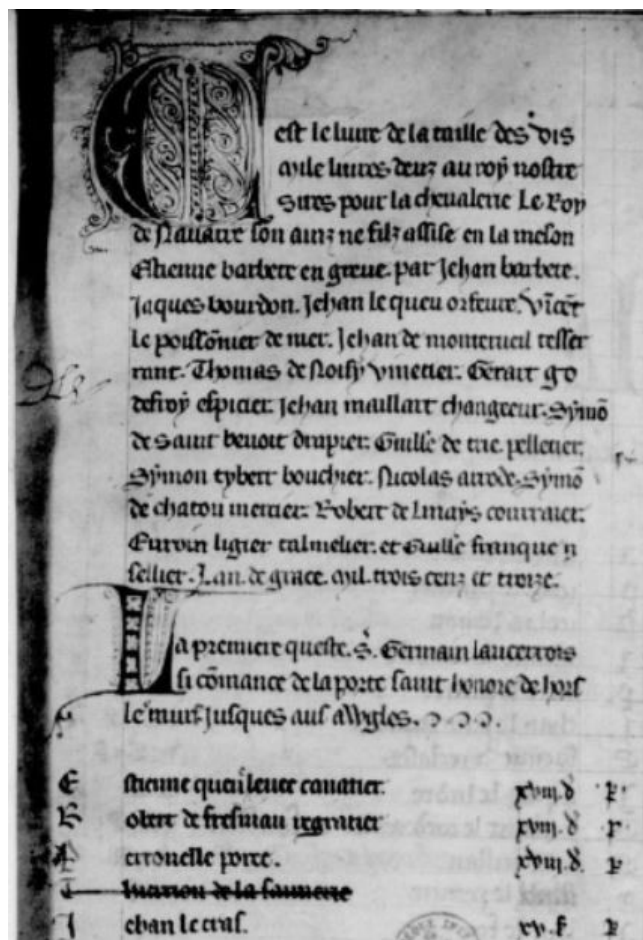
הם קבעו נקודות ציון שהיו מוכרות אז ועשויות היו לסייע לזהות את מקום המגורים של התושבים, כמו בתים של תושבים מוכרים, בתי מלאכה, מנזרים והצטלבויות בין רחובות מרכזיים. באופן הזה, למשל ברשימת המיסים של שנת 1297, חילקו הפוקדים את היחידה הכנסייתית של Saint Merri לשלושה חלקים, ציינו את תחילתו וסופו של כל אחד מהחלקים על פי נקודות ציון ברורות כגון ביתו של ייצרן אבזמים בתחילה והצטלבות הרחוב עם רחוב אחר בסיום ובכל שליש ציינו את שמות הרחובות ואת כיוון ההליכה בהם.⁴

הפרטים הרבים המופיעים ברשימות מאפשרים להסיק מסקנות על אוכלוסייה מסוימת, במקרה שלנו על האוכלוסייה היהודית בפריס במאה ה-13. השמות ומשלחי היד המצוינים מאפשרים לערוך ניתוח מגדרי של התושבים, למשל- מניה ואפיון של משלחי היד של נשים וגברים. מאחר שהפוקדים לא ציינו גילאים של התושבים המנויים במפקד ורק בחלק מהרשומות כללו אפיוני גיל כלליים כגון "הזקנה", "הצעירה" או "הטלה" (מלשון צעיר), לא ניתן לערוך ניתוח גילאי של התושבים. יחד עם זאת, מכיוון שהרשימות נערכו על פי רישום של יחידות כלכליות של מגורים, או-משקי בית, הרי שאפשר ללמוד על מגורים בין דוריים משותפים בקרב יהודי פריס ועל רמת צפיפות האוכלוסין ברבעים וברחובות העיר.⁵ השוואה בין שמות

⁴ Karl Michaëlsson, *Le livre de la taille de Paris l'an 1297* (Göteborg, 1962), 102.

⁵ שמות שניתנו לנשים מעידים על התקווה, הרצון או הכוונה שהנשים יהיו כשמותיהן, תוך שימוש בשמות ורנקולריים. למשל, בשנת 1292 נכללות ברשימות יהודי פריס ב Taille 9 נשים ששמן הוא נגזרת של המילה "יפה" בצרפתית – Bele, Bele Assez, Beleite. בשנים 1296 ו-1297 מופיעות 4 נשים ששמן Belet או Belet Assez. לצד שמות ורנקולריים לנשים יהודיות, אפשר למצוא גם שמות תנכ"ים כמו חנה, שרה או חוה. מחקר מעמיק על שמות נשים וגברים יהודים בגרמניה במאות ה-13 וה-14 והטעמים להבדלים בשמות הניתנים להן/ם ערכה לילך אסף, על פי רשימת השמות בממרוך של נירנברג. אסף מצביעה על המתח בין שמות "נשיים" שניתנו לנשים מתוך רעיון וציפייה למילוי תפקידים נשיים פאסיביים בתוך ביתן ובתוך הקהילה פנימה, לבין תפקידן החברתי והכלכלי של נשים יהודיות בפועל בפרנסת בני זוגם והמשפחה וכתוצאה מכך – על הצורך במתן שמות ורנקולריים מתוך מערכות היחסים והמגע היומיומי עם החברה הנוצרית הסובבת. ראו: Lilach Assaf, "Lovely Women and Sweet Men: Gendering the Name and Naming Practices in German-Jewish Communities (Thirteenth to Fourteenth Centuries)," in: Ephraim Shoham-Steiner (ed.) *Intricate Interfaith Networks in the Middle Ages* (Turnhout, Belgium: Brepols, 2016), 231–50.

המופיעים ברשימות המיסים של השנים השונות עשויה לאפשר זיהוי ספציפי של תושבים יהודים ואולי אף קרובי משפחה שלהם או משלחי יד משפחתיים.

תצלום 1. חלק מן העמוד הפותח של רשימת ה Taille לשנת 1313, מתוך כתב היד Paris, BnF 6736 ובו פירוט שמות הפוקדים, שעברו ברחובות פריס וערכו את הרשימה. כן ניתן לראות כותרת לדוגמא המעידה על כיוון ההליכה ברחוב.

על אף עושר הפרטים הכלולים בהן, רשימות המיסים אינן שלמות במובן זה, שהן אינן כוללות את כל תושבי פריס וסביר להניח שאף לא את רובם.⁶ השמות שנכללו ברשימות ה- Taille לא מציינים את כל בני הבית אלא את ראשי משקי הבית שהיו האחראי או האחראית על הפרנסה וכן את בני המשפחה, שהשתתפו

⁶ בשונה מרשימות אחרות כמו הממברוך של נירנברג משנת 1296 ואשר סביר שכלל את מרבית היהודים בקהילה. ראו: Elisheva Baumgarten, *Practicing Piety in Medieval Ashkenaz: Men, Women, and Everyday Religious Observance*, (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, [2014], 2014), 103–37. היהודים שמתו במסע הצלב הראשון במגנצא. ראו: Kenneth R. Stow, “The Jewish Family in the Rhineland in the High Middle Ages: Form and Function,” *The American Historical Review* 92, no. 5 (1987): 1085–1110.

בייצור ההכנסה ומשכך גם בתשלום המס. מסיבה זו קשה עד בלתי אפשרי להסיק מסקנות על מבנה המשפחה היהודית בפריס על סמך רשימות המס בלבד.

לאור הקשיים הנובעים מאי שלמות הרשימות עולה שאלה עקרונית: באיזו מידה ניתן להשתמש ברשימות ה Taille להסקת מסקנות היסטוריות - חברתיות על יהודי פריס של המאה ה-13? האם אכן מדובר ברשימות מהימנות ועקביות והאם הן מונות את כלל יהודי פריס? אף שהרשימות נערכו בטווח שנים מצומצם יחסית, עובדה שלכאורה מהווה יתרון ברור במחקר השוואתי, עיון בשמות יהודי פריס הכלולים ברשימות לאורך השנים מעלה, כי קיימים הבדלים משמעותיים גם בסכומי המס וחלוקת נטל המס, אך בעיקר ולכתחילה בזהות המשלמים, כמות המשלמים ומינם. בעוד שברשימה לשנת 1292 נכללו נשים, גברים וזוגות כמעט ביחס שווה, ברשימות לשנת 1296 ו-1297 למעלה מ-80% מן הרשומות הן של גברים ואין כלל זוגות. לא זו אף זו, משנת 1298 ואילך נעדרים היהודים בכלל מן הרשימות, אף שידוע שהם התגוררו בפריס ונטלו חלק בכלכלתה כבעבר. שמותיהם של נשים ואנשים שנכללו ברשימות לאורך כמה שנים, נרשמו לעתים באופנים שונים ובצירוף פרטים שונים אודותיהם – דבר המקשה על זיהויים באופן חד משמעי. לא סביר שנשים יהודיות "נעלמו" או שבאופן חד הפכו ממנהלות משק הבית למשתתפות בלבד ובאופן דומה, לא סביר שיהודי פריס "נעלמו" מן העיר בשנת 1298 והנתונים הללו מעמיקים את הקושיה המתודולוגית.

אחת החוקרות שעסקה באופן מעמיק בשימושים האפשריים שניתן לעשות ברשימות המיסים היא לוסי פוסייה (Lucie Fossier). תוך הדגשת ייחודיותן ההיסטורית של רשימות משלמי המיסים, מעלה פוסייה, אשר עסקה בתושבים הנוצרים של העיר פריס המוזכרים ברשימות, שאלות מתודולוגיות על השימוש ברשימות אלה. פוסייה השוותה בין התושבים הנוצרים שהופיעו ברשימות בשנים השונות והצליבה שמות, כתובות מגורים, משלחי היד וקשרי משפחה המופיעים בהן כדי לעקוב אחר נוצרים תושבי פריס לאורך השנים בהן נערכו המפקדים. התוצאות של ההשוואה שערכה פוסייה העלו אי התאמות ולפיכך גם ספקות אודות שלמות או עקביות הנתונים ברשימות. משכך קיימת לדעתה בעיה בהסתמכות על הרשימות בהסקת מסקנות היסטוריות. פוסייה לא שוללת כמובן שימוש ברשימות לצרכי מחקר היסטורי, אך היא מציגה את הסתייגויותיה באשר למידה שבה ניתן להסתמך על הפרטים הכלולים במקור אדמיניסטרטיבי דוגמת רשימות משלמי המיסים, כפרטים אמינים, המאפשרים הסקת מסקנות על כלל החברה הנבדקת. לדבריה, עיקר תרומתן של רשימות אדמיניסטרטיביות כגון רשימות ה Taille היא למחקר של אוכלוסיות קטנות יותר,

קבוצות מובחנות שהן חלק מהאוכלוסייה הכללית, כפי שאעשה לדוגמא במחקרי על יהודי פריס בעבודה זו.⁷ סקירת מחקרים שבהם נעשה שימוש ברשימות ה-Taille תעלה שעל אף ההסתייגות המתודולוגית וחרף שאלות העולות בעקבות אי שלמות של הנתונים או בעיות עקביות לאורך השנים בהן נערכו הרשימות, רשימות ה-Taille יכולות להוות מקור בלתי נדלה לחקר יהודים ויהודיות תושבי פריס במאה ה-13, חיי חברה, כלכלה ודמוגרפיה יהודית.

2. סקירת מחקר

הראשון להשתמש ברשימות ה-Taille למחקר היסטורי אודות יהודי פריס היה איזידור לאוב (Isidore Leob). במחקר משנת 1880 בחן לאוב את רשימת היהודים הנכללים ברשימות משלמי המס מן השנים 1292, 1296 ו-1297 והציג בצורה טבלאית, לפי סדר אלפביתי את שמותיהם.⁸ טבלאותיו מאפשרות לראות בבהירות את נפוצתם של שמות מסוימים בקרב היהודים והוא מסיק, בדומה לחוקרים נוספים אחריו, כגון פייר צ'מפיון (Peter Champion) וג'ראר נהון (Gérard Nahon), כי ניתן להצביע באופן מובהק על התקבלות שמות צרפתיים (ורנקולריים) בקרב היהודים, בנוסף לשמות עבריים. כך למשל: השם Joseph הופך ל-Jossè, השם Haïm הופך ל-Vivant מלשון המילה הצרפתית Vie וכן דוגמאות נוספות.⁹ ג'ראר נהון השתמש ברשימות ה-Taille על מנת ללמוד על שמותיהם של היהודים.¹⁰ הוא מונה את מספר היהודים והיהודיות הנכללים ברשימות לשנים 1292, 1296 ו-1297 ומשווה בין שמות נשים לגברים. ממחקרו עולה, כי נשים יהודיות נשאו שמות "צרפתיים", ורנקולריים, כגון Clarice, Beleite, Chiere, Reinne, Jivete, Rose ועוד. רק חלק קטן מאוד של הנשים ברשימות נקראו באחד משני שמות יהודיים תנ"כיים: חנה (Hanna) או שרה (Sarre), בעוד שבקרב גברים יהודים השמות הנפוצים היו דווקא שמות תנ"כיים ויהודיים כגון: ברוך (Baru), דוד (Davi/ David), אלי (Héli), יעקב (Jacob), משה (Mousse/Moïse),

⁷ Fossier, "L'artisanat parisien," 131–35.

⁸ Isidore Leob, "Le role des Juifs de Paris en 1296 et 1297," *Revue des Études Juives*, 1 (1880): 63–70. ⁹ Ibid., 66; Champion, "Juifs et lombards à Paris au moyen âge," *Revue de Paris*, 15 (June 1933), 847; ¹⁰ Simeon Luce, "Catalogue des documents du trésor des chartes relatifs aux Juifs sous le raigne de Philippe le Bel," *Revue des Études Juives*, 2 (1881): 19.

במאות ה-13 וה-14, בגרמניה, לאור השמות המופיעים בממברוך של נירנברג: Assaf, "Lovely Women." ¹⁰ Gérard Nahon, "Les juifs de Paris à la veille de l'expulsion de 1306," in *Finances, pouvoirs et mémoire: Mélanges offerts à Jean Favier*, ed. Jean Favier, Jean Kerhervé, and Albert Rigaudière (Paris: Fayard, 1999), 27–40.

נתן (Nate), שלמה (Salomon), שמואל (Samuel) ויצחק (Ysaac).¹¹ נהון לא מסביר את המשמעות החברתית שעשויה הייתה להיות להבדלים בין שמות נשים יהודיות וגברים יהודים, אלא מאיר ומפנה את תשומת הלב לעצם קיומם. המסקנה העיקרית של נהון בהקשר זה, היא שיהודים היו חלק בלתי נפרד מהאוכלוסיה המקומית של פריס, חלק מה"נוף" הפריסאי של המאה ה-13 והשתלבותם מתבטאת גם בשמותיהם. במחקרו מנתח נהון גם את השמות של היהודים והיהודיות ברשימות ה-Taille, המעידים על מוצא גאוגרפי ובאמצעות כך הוא ממפה את ההגירה היהודית לפריס. נהון משתמש ברשימות ללמוד על המרחב שבו התגוררה האוכלוסיה היהודית בפריס ומשתמש במקורות נוספים כגון מצבות ושרידים ארכיאולוגיים על מנת למפות גם את מיקום המוסדות הדתיים של הקהילה כגון בית הכנסת ובית הקברות.

טבען הכלכלי של רשימות ה-Taille הפך אותן כר פורה למחקרים היסטוריים- כלכליים. דוד הרליהי (David Herlihy), שרון פארמר (Sharon Farmer), סימון רו (Simone Roux), נתן זוסמן ואל סליבינסקי וג'סיקה מרין אליוט (Jessica Marin Elliott) עסקו בהיבטים חברתיים וכלכליים שונים הנלמדים מתוך הנתונים שברשימות ה-Taille, רובם בהקשר התושבים הנוצרים שברשימות. הרליהי עסק ברשימות התושבים הנוצרים משלמי המסים בשנים 1292 ו-1313 ובחן את השינויים שחלו במשלחי היד של גברים ונשים בעיר פריס בין השנים הללו. לפי מחקרו, בעוד שברשימה לשנת 1292 48% מן הרשומות של גברים ו-39% מרשומות של נשים מעידות על משלח היד שלהם, בשנת 1313 חלה עליה ומשלחי היד מצויינים ב-74% מרשומות הגברים ו-47% מרשומות הנשים. הוא מסב את תשומת הלב לעצם הזכרתן של נשים כחלק מן הכלכלה המקומית של העיר ומדגיש את החשיבות של קיומן ברשימות. נשים מופיעות ב-172 סוגי משלחי יד בשנת 1292 וב-130 משלחי יד בשנת 1313. הן נמצאות במשלחי יד "עשירים" ופחות עשירים ובין הרשימה החלקית של המקצועות בהן עסקו נשים שהופיעו ברשימות אפשר למצוא חלפניות כספים, צורפות, עוסקות במשי, מעתיקות, אמניות, מסעדניות, מכינות מחוכים, טוחנות ואפילו בנאיות.¹² הרליהי התייחס לשאלה האם שמות המציינים משלחי יד בהכרח מעידים על העיסוק או שהם מהווים כינוי או שם משפחה? תשובתו היא, כי ייתכן שחלק מן השמות הם למעשה כינויים או שמות משפחה, אך מכיוון

¹¹ גם השמות Haquin או Hagin המוזכרים ברשימות הם, לפי ג'ראר נהון, קיצורים של השם יצחק.

¹² David Herlihy, *Opera Muliebria: Women and Work in Medieval Europe, New Perspectives on* European History (New York: McGraw-Hill, 1990), 143–48.

ששמות משפחה לא נהגו בפריס לפני 1300, הרי שהשמות מעידים על העיסוק של הנשים והאנשים בעלי השמות האלה או על העיסוק של הדור הקודם להם לכל היותר.¹³ בקשר לשמות של נשים ומשלחי היד שלהן, העלה הרליהי את השאלה האם השמות האלה מעידים על משלחי היד של בני הזוג שלהן בלבד, או שלנשים היה חלק בפרנסה והן עסקו בפועל במשלחי היד המשפחתיים? לדידו של הרליהי, נשים שנכללו ברשימות ואשר הוזכר משלח ידן עסקו בפועל במשלח היד, זאת לאור העובדה שהפוקדים, שעברו לרשום ולאסוף את המסים, טרחו לכתוב את משלחי היד של אותן נשים מבלי לקשור אותן בהכרח עם שמות בעליהן. רק לעיתים נקשרו נשים נשואות עם משלחי יד של בעליהן. למרות זאת, הרליהי מתייחס לנתונים אודות נשים ברשימות באופן שמרני וכולל כמקצועות של נשים רק מקצועות המופיעים בלשון נקבה או שאפשר לזהותם כמקצועות נשיים בצורה מובהקת.¹⁴ הוא מצא, כי נשים עסקו והיו דומיננטיות יותר במשלחי יד כגון משרתות (רובן ככולן נערות צעירות), בעיסוקים הקשורים בהכנה ומכירת מאכלים, למעט בהכנה מקצועית של מאכלים, שכן בדרך כלל השפים היו גברים, בטיפול בחולים ובמרשם תרופות או מרקחות, בהכנת נרות, בהכנה ומכירה של בדים יקרים ובייחוד משי ופשתן, זאת לעומת העיסוק בצמר – שהיה מקצוע יותר גברי. בהמשך להשואה המגדרית הסיק הרליהי, כי למרות שהיו תחומי עיסוק שבהן נשים היו דומיננטיות יותר ולמרות מגוון המקצועות שבהם מופיעות נשים ברשימות ה Taille, נשים היו פחות עשירות מן הגברים ברשימות והן היו גם בעלות פחות נכסים ולדבריו רמת העושר שלהן הייתה נמוכה בשני שלישים מן העושר של הגברים.¹⁵

חוקרת נוספת שעסקה ברשימות ה- Taille בהקשר מגדרי היא סימון רו, שהשתמשה ברשימת משלמי המיסים של שנת 1297 על מנת לבחון את מקומן של נשים נוצריות בכלכלה הפריסאית במאה ה-13. בדומה למסקנותיו של הרליהי, היא הסיקה, שנשים נוצריות בפריס עסקו בעיקר במקצועות הקשורים בהכנה ומכירה של אוכל, בטיפול בחולים וברקיחת מרקחות, בהכנה וטיפול בבדים ובגדים ונערות צעירות היו משרתות.¹⁶ לפי ספירתה של רו, בשנת 1297 נכללו 1376 נשים נוצריות (14.5% מכלל משקי הבית

¹³ Ibid., 142.

¹⁴ Ibid, 143.

¹⁵ Ibid, 148-150.

¹⁶ Simone Roux, *Paris in the Middle Ages*, (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2009), 148–

הנוצרים ברשימה לאותה שנה) ומתוכן, רק עבור 525 נשים נכללו משלחי היד בהם עסקו. רו הצביעה על שלושת תחומי העיסוק הדומיננטיים בהם עסקו נשים, כפי שעולה מן הרשימה: משלחי יד הקשורים במסחר והכנה של בדים ובגדים (225 נשים), משלחי יד הקשורים בהכנה ומכירה של מאכלים (110 נשים) ומשלחי יד, שהמכנה המשותף להם הוא מסחר במוצרים "בסיסיים" לשכבות השונות של האוכלוסיה בפריס כגון: מכירת נרות, שעווה ואמצעי תאורה ביתיים דומים ומשלחי יד הקשורים לעורות לצרכים שונים- ביגוד, ארנקים או תיקים ורתמות. גם רו מתייחסת לשאלה האם משלחי היד האלה היו אכן משלחי יד של הנשים או של גברים הקשורים אליהן – אבות או בעלים, והיא גורסת כי אלו היו משלחי היד של הנשים ממש, מטעמים דומים לטעמים שהעלה הרליהי. רו מסבה את תשומת הלב למשלחי יד "גבריים", שבהן נכללו גם נשים בודדות ברשימת ה Taille – עיסוק במתכות ובניה. יחד עם זאת, מדגישה רו, המסקנות הללו לא סותרות או משנות באופן חד את התפיסות המחקריות אודות המציאות הפטריאכלית בימי הביניים וכי נשים, גם אלה ששילמו מסים ומוזכרות ברשימות ה Taille, היו תחת פיקוחם או השגחתם של הגברים – האבא או הבעל. הציפיה מצד הגברים הייתה כי הנשים יעמדו גם בתפקידיהן המשפחתיים – הדאגה לבית ולצרכיו ולצרכיהם של כלל בני הבית. בסיום הדיון ברשימת משלמי המס ומקומן של נשים בכלכלה לאורן, דנה רו בשאלה – האם נוכל לדעת מה נשים חשבו על עצמן לאור משלחי היד בהן עסקו? תשובתה של רו היא כי לא נוכל לדעת זאת מכיוון שאין ולו מקור אחד המעיד על האופן בו נשים התייחסו למשלחי היד שלהן. לא נוכל לדעת האם נשים ייחסו לעצמן תכונות של אצולה או מעמד גבוה לאור עיסוקיהן או האם התייחסו לכך כאל חובה ככל חובותיהן, המוטלות עליהן כבנות או רעיות. מה שכן אפשר לומר בהקשר זה, טוענת רו, הוא שניתן לראות את החופש היחסי של נשים, באמצעות מגוון וסוגי משלחי היד בהן עסקו.¹⁷

גם ג'סיקה אליוט השתמשה ברשימות ה Taille על מנת ללמוד על חברה מתוך מסמכים אדמיניסטרטיביים כלכליים. היא בחנה את תחומי עיסוק של יהודים ומשלחי ידם במטרה להבין האם קיים ביטוי כלכלי ליחס האוכלוסיה הנוצרית ליהודים וליהודים מומרים בצפון צרפת בין המאות ה-13 וה-14.¹⁸ היא עשתה זאת על ידי בחינת היחס של האוכלוסיה הנוצרית כלפי יהודים מומרים בהקשר כלכלי. היא טוענת במחקרה כי עד

Ibid., 155. ¹⁷

Jessica Marin Elliott, "The Changing Status of Converted Jews in Thirteenth and Fourteenth-Century Northern France" (PHD Dissertation University of California, 2014). ¹⁸

ראשית המאה ה-14 יהודים מומרים השתלבו היטב באוכלוסייה הנוצרית והדרך להוכחת טענתה היא באמצעות בחינת השתלבותם בחברה הנוצרית, שבאה לידי ביטוי במעורבותם בשוק העבודה בפריס, במקצועות בהם עסקו וההכשרות אותם עברו- בשונה מהיהודים שנחסמו מכל אלה. היא התייחסה למגורים בשכונות לנוצרים ולמיעוט כרוניקות המעידות על יחס עויין ליהודים מומרים בצפון צרפת עד לראשית המאה ה-14 כדי לחזק את טענתה. אליוט מציגה את מגוון משלחי היד שבהם עסקו יהודים מומרים המופיעים ברשימות ה Taille ומשווה מגוון זה למשלחי היד של נוצרים ויהודים באותן רשימות. מסקנתה היא שמשלחי היד של יהודים מומרים היו דומים למגוון משלחי היד שהיו פתוחים בפני נוצרים. מכיוון שלמשלחי יד כאלה היה צורך בידע תאורטי ומעשי מוקדם ולא סביר שהיהודים המומרים הצליחו להשיג את הידע הזה רק לאחר שהמירו דתם, הרי שהיא מסיקה, שאת הידע הזה השיגו המומרים עוד בהיותם יהודים. למעשה, טוענת אליוט, גם אם לא ניתן להוכיח על פי הרישומים ברשימות ה Taille או על פי מקורות אחרים, שיהודים עסקו במשלחי יד מסויימים ושעסקו בהם רק נוצרים ומומרים, הידע שקיים אצל מומרים שעסקו במשלחי יד אלה לאחר המרתם מוכיח כי גם יהודים עסקו במשלחי יד אלה וכי היה ברשותם הידע המעשי והתאורטי לעיסוקים, שלכאורה היו סגורים בפניהם.¹⁹

חוקרת נוספת, שבחנה היבטים חברתיים-כלכליים ברשימות ה Taille, היא שרון פארמר. במחקרה על תעשיית המשי בפריס במאות ה-13 וה-14, היא תארה, ששיטת הדיווח או איסוף המס אינן גלויות ואפשר רק להסיק עליהן מן הרשימות, מסבירה פארמר, וסביר ששיטת ההערכה נעשתה על פי הרכוש של התושבים. לטענתה, רשימות המס היו אמנם ביטוי לצורך כלכלי של המלך, אולם גלום בהן ביטוי להתפתחות הכלכלית העירונית של פריס ולהיותה עיר מהגרים.²⁰ תוך התמקדות בבחינת מוצאם ומשלחי ידם של תושבי פריס העוסקים במשי – נוצרים ויהודים, היא חקרה את הרחובות בהם התגוררו תושבים שעסקו במשלחי יד שונים הקשורים במשי – מי היו, נשים מול גברים, מה מוצאם, היכן התגוררו, מי היו שכניהם ובמה עסקו וכמה מס שילמו? כך, היא הצליחה להציג את תנועת המהגרים לפריס באותה תקופה וכן להראות כי פריס אכן הייתה

¹⁹ Ibid., 2–7, 59.

²⁰ Sharon A. Farmer, *The Silk Industries of Medieval Paris: Artisanal Migration, Technological Innovation, and Gendered Experience*, (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2017), 11, 34–36.

בחלק גדול שלה - עיר מהגרים.²¹ יתרה מכך, פארמר נעזרה ברשימות ה Taille על מנת להרכיב את רשימת משלחי היד הרבים הקשורים במשי, בהם עסקו תושבי פריס במאה ה-13.²² בהקשר מגדרי ובקשר עם נושא מחקרה, מראה פארמר כי נשים היו דומיננטיות במקצועות הקשורים למשי: בין השנים 1292 ל-1313 מופיעים ברשימות ה Taille 89 אמני משי ו-231 אמניות משי, שעסקו בשלבים שונים של ייצור משי – טוויה, פתיחה, צביעה ועוד וכן במשי לצרכים שונים שאינם לבוש כגון ממחטות או סרטים.²³ פארמר המשיכה בניתוח והראתה, באמצעות ספירת העוסקים במשי המוזכרים ברשימות משלמי המיסים, מה היה חלקה של תעשיית המשי בין כלל העיסוקים בפריס באותה תקופה. ברשימה לשנת 1292 למשל, 72% מן הנשים שצויין משלח ידן, עסקו במשי ו-28% מהגברים בהתאמה. דוגמא נוספת הובאה מניתוח הנתונים של רשימת ה Taille לשנת 1300, בה מתוך כלל הנשים שהוזכרו ברשימה עם משלח ידן, 26% עסקו במשלחי יד הקשורים במשי. לדבריה של פארמר, אין אף תחום אחר שמונה אחוזו כה גבוה של נשים העוסקות בו.²⁴ למרות זאת, על פי רשימות משלמי המס ועל פי מקורות אחרים שבחנה פארמר, מעמדן הכלכלי והחברתי של נשים העוסקות במשי היה נמוך יותר משל הגברים שעסקו במשי ובכך מסקנתה עולה בקנה אחד עם מסקנתו של הרליהי. פארמר מתייחסת להקשר היהודי של תעשיית המשי והיא מציגה את הרמזים להשתתפותם של יהודים בתעשייה זו. הרשומה היחידה בקרב היהודים ברשימת ה-Taille משנת 1292, אשר קשורה למשי היא: Lyon Fillesoie אך פארמר גורסת שהיא לא מעידה על עיסוק במשי של היהודי Lyon, שכן בכל הרשימה לא מוזכר אף טווה משי גבר נוסף, אלא נשים בלבד.²⁵ על חלקן של נשים יהודיות בתעשיית המשי בפריס היא לומדת, בדומה לאליוט, מתוך מידע על יהודיות מומרות שמוזכרות ברשימות ואשר עסקו במשלחי יד הקשורים במשי, הדורשים ידע תאורטי ומעשי, וכן מתוך מקורות אחרים כמו תיאורים או איורים בני הזמן.²⁶

²¹ לדוגמא, מהגרים מקפריסין שעסקו במשי, ביניהם נשים, ראו: Ibid., 47.

²² Ibid., chapter 2.

²³ Ibid., 170–72. וכן ראו שם טבלה לפירוט המקצועות הקשורים במשי לפי חלוקה של נשים וגברים מרשימות ה Taille.

²⁴ Ibid., 173.

²⁵ Géraud Hercule, *Paris sous Philippe le Bel – des documents originaux et notamment d'après un manuscrit, contenant le role de la taille imposée sur les habitants de Paris en 1292.*, 1837, 178; Farmer, *Silk Industries*, 248.

²⁶ Ibid., 248–50.

מלבד הרובד החברתי-כלכלי של רשימות ה Taille בו עסקו המחקרים שהוצגו עד כה, נעשה גם מחקר כלכלי המתבסס על הרשימות. מחקרם של נתן זוסמן ואל סליבינסקי עסק במנגנון גביית מס ה Taille עצמו כמנגנון כלכלי. הם בחנו את שבעת רשימות משלמי מס ה Taille שנערכו בשלהי המאה ה-13 וראשית המאה ה-14 ובאמצעות נוסחאות מתחום תורת המשחקים²⁷ טענו, כי אופן גביית מס ה Taille בפריס במאה ה-13 הוא האופן היעיל ביותר לגביית מס ולחלוקת נטל המס בין התושבים, באופן שאינו מגדיל את אי השוויון. זוסמן וסליבינסקי מעידים, בדומה למסקנתה של פארמר, כי שיטת הגביה המדוייקת אינה גלויה בפנינו וכי אפשר רק להסיק עליה מן הרשימות. מערכת הטלת מס בסכום כללי קבוע מראש- עליה מבוסס ה Taille, איפשרה התנהלות פנימית אוטונומית של העיר והיא היוותה יתרון למלך ולעיר. למלך- כיוון שהוא הבטיח את תשלום הסכום המבוקש והוא לא היה צריך להפעיל בירוקרטיה או להשקיע בכוחות אחרים על מנת לגבות את המס, ולעיר- ששמרה על האוטונומיה שלה, פיזרה את נטל המס על תושביה לפי רמת העושר שלהם באופן שכל מי שעובד – משלם סכום כלשהו, אם מועט ואם רב, ובאמצעות כך מנעה התערבות חיצונית בכלכלתה. קביעת שיעור מס במקום סכום מס, סיכמו סליבינסקי וזוסמן, הוא פתח לשקרים בקשר לגובה ההכנסות וממילא עשוי להוביל לנסיגות התחמקות ממס. כרקע למחקרם הם סקרו את הרשימות ואת מערכות המס הקיימות באותה תקופה והשתמשו במונח Community Responsibility System (CRS) כדי להוכיח, ששיטות מס אחרות יכלו אולי להוביל למצב של שיווי משקל ולדיווח אמיתי של ההכנסות, אך לא יכלו להבטיח את תשלום סכומי המס שהוטלו או את השוויון בעצם הנשיאה בנטל המיסוי והאחריות החברתית לנשיאה בנטל זה - בכך, טוענים המחקרים, מיוחדת מערכת מס ה Taille.²⁸ זוסמן וסליבינסקי סקרו את האוכלוסיה שנכללה ברשימות ואת האוכלוסיות שזכו לפטור ממס ולפיכך נעדרו מהן. מלבד המסקנות הכלכליות, המסקנה החברתית המרכזית העולה ממחקרם היא, שהכללתם של זרים ברשימות ה Taille מעידה על השתלבותם בכלל האוכלוסיה הפריסאית, בייחוד לאור העובדה ששמותיהם נכללו בתעתיק צרפתי או בתרגום לצרפתית ומנגד, שהכללת אוכלוסיות מיעוטים ברשימות ה-Taille באופן נפרד

²⁷ ענף כלכלי – מתמטי המנתח התנהגויות של ציבור ("משתתפים" או "שחקנים") וקבלת החלטות ראציונליות במצבים אסטרטגיים. לדוגמא: אוספי מס מול משלמי מס.

²⁸ Nathan Sussman and Al Slivinski, "Taxation Mechanisms and Growth in Medieval Paris," 2010, 3, 9.

מכלל התושבים, כמו הלומברדים והיהודים, מעידה על כך שהם הוצאו מן ה CRS ומשכך היו חשופים יותר לניצול על ידי העיר או המלך.²⁹

לסיכום, על אף ההסתייגויות שהעלו חוקרות וחוקרים, שעסקו ברשימות ה Taille, לאור המחקרים שהוצגו לעיל, נראה שקיימת תמימות דעים לגבי האפשרות להשתמש ברשימות על מנת ללמוד על אוכלוסיות ספציפיות המהוות חלק מכלל האוכלוסייה בפריס – נשים, גברים, יהודים, לומברדים וכדומה. לאור העדר מקורות דומים המציגים מידע כה עשיר אודות יהודי פריס וחייהם היומיומיים, הרשימות הן אוצר היסטורי הפותח הזדמנות ללמוד על יהודי העיר במאה ה-13. הרשימות שופכות אור על דמוגרפיה יהודית, מקומן של נשים יהודיות בכלכלה, המשפחה היהודית והנוצרית, מקומם של יהודים במארג הכלכלי של העיר ומערכת היחסים בין יהודים ונוצרים מזווית יומיומית.

3. מבנה העבודה

אף כי הפוטנציאל ותחומי המחקר בהם ניתן לעסוק לאור רשימות משלמי המיסים רבים הם, בעבודה זו בחרתי להתמקד בשלושה כיווני מחקר – כולם בהיבט היסטורי-חברתי: כלכלה ומשלחי יד, דמוגרפיה והגירה ואופי המגורים של יהודי פריס. בכל אחד מן התחומים הללו אבחן את הנתונים תחת שתי קטגוריות ניתוח: מגדר ודת, כלומר- השוואה בין נשים, גברים וזוגות, יהודים מול נוצרים. מטרת המחקר להוסיף על הידוע לנו אודות חיי היומיום של יהודי ויהודיות העיר פריס בסוף המאה, באמצעות חישובים וניתוח כמותי של נתונים מתוך רשימות ה Taille.³⁰ הנתונים המספריים, התרשימים וכלל החישובים המוצגים בעבודה זו מתבססים על מאגר מידע, שבניתי על סמך הרשימות לשנים 1292, 1296, 1297 ו-1313 שבדפוס ועל סמך כתבי היד של שבעת ספרי ה Taille. מאגר המידע כולל טבלאות מפורטות של יהודים ונוצרים המתגוררים ברחובות בשכונות ליהודים בעיר פריס ואשר מווינו לפי מספר קטגוריות כגון מגדר, דת, רחובות

²⁹ ibid., 26.

³⁰ מחקרו של דויד הרליהי התבסס על מתודולוגית ניתוח כמותי, וכך עשו גם לדוגמא שרון פארמר וג'סיקה אליוט. ראו: David Herlihy, *Opera Muliebria*; Farmer, *Silk Industries*; Jessica Marin Elliott, "Changing Status." השימוש בניתוח כמותי של מסמכים אדמיניסטרטיביים במחקר היסטורי ראו: Gutgarts, Anna. "The Earthly Landscape of the Heavenly City: A New Framework for the Examination of the Urban Development of Frankish Jerusalem." *Al-Masāq* 28, no. 3 (September 1, 2016): 265–81. גוטגרטיץ השתמשה ברשימות אדמיניסטרטיביות הקשורות ברכוש (במיוחד קרקעות) על מנת ללמוד על המרחב העירוני של ירושלים, על הסיבות לשינויים שהתרחשו במרחב זה במאה ה-12 ולבחינת השינויים הסוציו-אקונומיים בעיר באותה תקופה.

מגורים, משלחי יד וקשרי משפחה. כמו כן הסתמכתי על נתונים המופיעים במפורש ברשימות ה Taille כמו חישובי סכומים של הפוקדים, המופיעים כסיכומי ביניים או סיכום כללי ברשימות.

בפרקים הראשונים של העבודה אציג את הרקע ההיסטורי של העיר פריס ושל תושביה היהודים בשלהי המאה ה-13 ואת המקור ההיסטורי עליו מתבסס מחקרי זה. בפרק הראשון אתמקד ביחסים בין היהודים למלך ולכנסייה, במערכת היחסים הכלכלית אשר התבטאה בגביית מיסים, בדמוגרפיה של העיר פריס ובמבנה העיר. כן אציג בפרק זה את רשימות משלמי המיסים של העיר פריס מן העשור האחרון של המאה ה-13 וראשית המאה ה-14, ה Tailles אשר מהווים בסיס לעבודה זו. בפרק השני אתאר את איסוף המס, שהיה המטרה שלשמה נערכו הרשימות ולאחר מכן יוצגו באופן כרונולוגי נתונים מתוך רשימות משלמי המיסים. כל הנתונים יתייחסו ליהודים ברשימות ה Taille וגם הנתונים אודות נוצרים ברשימות, יובאו ביחס לתושבים היהודים.

הפרק השלישי דן במשלחי היד של יהודים משלמי מיסים, תוך השוואה מגדרית והשוואה בין דתית. בחינת ההבדלים בין משלחי יד של נשים יהודיות וגברים יהודים מעלה מסקנות מעניינות על מעורבות של נשים יהודיות בפרנסת המשפחה היהודית ועל קשרים כלכליים של נשים וגברים יהודים עם שכניהם הנוצרים. הפרק גם יעסוק במשמעות ההבדלים בין משלחי יד של יהודים ונוצרים ובשאלה האם ייתכן שיהודים עסקו במשלחי יד שהיו לכאורה סגורים בפניהם וכיצד רשימות ה Taille מסייעות לגלות זאת.

הפרק הרביעי עוסק בשאלה מה ניתן ללמוד על המשפחה היהודית בפריס מתוך רשימות אדמיניסטרטיביות של משלמי מיסים וכן יעסוק בפן של דמוגרפיה והגירה, כלומר – באיזה אופן רשימות ה Taille מעידות על מקומות המוצא של יהודים שהתגוררו בפריס במאה ה-13 והאם אפשר ללמוד על מובילות של יהודי פריס בתוך העיר, לאור קיומן של כמה רשימות משנים סמוכות, בהן נרשמו היהודים ושאר התושבים לפי רחובות מגוריהם? כמו כן אבחן את השאלה האם ניתן "לדרג" את הרחובות בהם התגוררו היהודים לפי התושבים שבהם או- האם קיימת למעשה היררכיה חברתית או כלכלית אשר מתבטאת במגורים ברחובות מסויימים? הפרק יבחן את השכנות הכלכלית בין יהודים ונוצרים בעיר ויסיק מכך על מערכת היחסים הכלכלית והחברתית שבין יהודים ונוצרים, המשתקפת ברשימות ה Taille.

מערכות יחסים בין יהודים ונוצרים באירופה בימי הביניים היוו מוקד למחקרים היסטוריים רבים. חלק הארי של המחקרים הללו עוסק ביחסים תאולוגיים, אינטלקטואלים, כלכליים ובחברת האליטה. בעבודה זו אני מבקשת להתמקד בחיים היומיומיים של יהודי פריס, אשר התגוררו בשכונות לתושבים הנוצרים והיו עמם במגע יומיומי.³¹ היחסים האלה היו כורח המציאות ונבעו ממגורים ברחובות או שכונות משותפות, מערכות יחסים כלכליות בין בני הדתות ונוכחות משותפת במרחב הפיסי והמנטלי של העיר. רשימות ה Taille משקפות את מערכות היחסים האלה באופן מרתק ומאפשרות הצצה לעולם היהודי - נוצרי בפריס של המאה ה-13.

אני מודה לעמיתי בפרויקט ה- *Erc: Beyond the Elite – Jewish Daily Life in Medieval Europe* בהובלתה של הפרופסור אלישבע באומגרטן מן האוניברסיטה העברית אשר בירושלים, על תרומתם הרבה למחקר זה: כיווני מחשבה, ידע רב שנחלק בנדיבות, שיחות ותובנות שהועלו יחדיו, כמו גם הפניות למחקרים מועילים לימדוני רבות. כן אני מודה לפרופסור נתן זוסמן אשר חלק עמי באדיבותו הרבה את פירות מחקרו אודות מערכות המס והכלכלה של המאה ה-13 בפריס ובערים נוספות באירופה. תודה אחרונה ומיוחדת לפרופסור אלישבע באומגרטן על שפתחה בפני את העולם העשיר והמרתק של ימי הביניים, מאפשרת לי לקחת חלק בפרויקט המחקר של ה-Erc, לימדה ועודנה מלמדת אותי על ימי הביניים, ועל עצמי.

³¹ בעשור האחרון התפרסמו מחקרים היסטוריים ראשונים העוסקים בחיי יומיום של יהודים באירופה בימי הביניים, ראו: אלישבע באומגרטן, *אמהות וילדים. חיי משפחה באשכנז בימי הביניים* (ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, 2005); Baumgarten, *Practicing Piety in Medieval Ashkenaz*; Norman Roth, *Daily Life of the Jews in the Middle Ages*, Greenwood Press "Daily Life through History" series (Westport, Conn: Greenwood Press, 2005).

פרק ראשון - רקע היסטורי

פרק זה יתאר רקע היסטורי על יהודי צרפת במאה ה-13 ויהודי פריס בפרט. תחילה אעסוק במערכת היחסים של היהודים עם הכנסייה הנוצרית בצפון אירופה במאה ה-13 ובאירועים משמעותיים במערכת יחסים זו בצרפת, כגון ויכוח פריס בשנת 1240 וכתוצאה ממנו בשריפת התלמוד בשנים העוקבות ובהאשמת יהודי פריס בביזוי לחם הקודש בשנת 1290. לאחר מכן אציג מערכת יחסים נוספת- בין היהודים והמלך בצרפת במאה ה-13. מערכות היחסים הללו שזורות זו בזו וניתן לומר שכל צלע במשולש מערכות היחסים בין היהודים, הכנסייה והמלך מושפעת מן הצלעות האחרות. יחס המלך ליהודים, לדוגמא, מושפע ממערכת יחסיו של המלך עם הכנסייה וכן הלאה.¹ כיוון שעבודה זו עוסקת בקשרים היומיומיים שבין יהודים ונוצרים תושבי העיר פריס בשלהי המאה ה-13, הרקע, המצייר את מערכות היחסים בין הכנסייה, השלטון, האוכלוסיה הנוצרית והיהודים, הוא חיוני. לאחר מכן אעבור לתאר את מערכות המיסים בצרפת בימי הביניים ובייחוד מערכת גביית מס ההכנסה, ה Taille מתושבי העיר פריס. בחלק השלישי של הפרק אתאר את המרחב הגאוגרפי של העיר פריס במאה ה-13: אציג היבטים דמוגרפים וטופוגרפים חשובים להבנת המרחב הפריסאי, את ההתיישבות היהודית בעיר והתפתחותה ואת הגורמים שהשפיעו על התיישבות היהודים בתוך המרחב העירוני הפריסאי. החלק האחרון של הפרק יקשור את החלקים הקודמים על ידי הצגת המקור ההיסטורי שעליו מתבססת עבודה זו - רשימות משלמי מס ה Taille מתושבי פריס משלהי המאה ה-13. יחד, כלל הנושאים יציירו את התמונה וההקשרים ההיסטוריים שברקע מחקרי זה.

1. יהודי צרפת, הכנסייה והמלך – מערכות יחסים

מערכת היחסים בין יהודי צרפת והכנסייה במאה ה-13 המשיכה מגמה, ששורשיה בעת העתיקה המאוחרת וימי הביניים המוקדמים. שתי תפיסות מרכזיות עמדו בבסיס היחס של הכנסייה כלפי היהודים: הראשונה, שהיהודים עיקשים המסרבים להאמין ולהודות במשיחיותו של ישו ובמסרים של שליחו, הם גורם שלילי המתייחס בעוונות כלפי הנצרות והנוצרים ועל כן יש לרדוף אותם עד שישתכנעו ויתנצרו. התפיסה השנייה

¹ Anna Sapir Abulafia, *Christians and Jews in the Twelfth-Century Renaissance* (London ; New York: Routledge, 1995); William Chester Jordan, *The French Monarchy and the Jews: From Philip Augustus to the Last Capetians* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1989).

נובעת מטענותיו של אב הכנסיה אוגוסטינוס מן המאה ה-4, כי נוכחות היהודים ומצבם השפל מהווים עדות לאמיתות הבשורה הנוצרית (*testimonium veritatis*). לטענתו האל נטש את היהודים אשר נושלו מאדמתם, נשללה עצמאותם והפכו למיעוט נע ונד בקרב הנוצרים, וכרת עם הנוצרים ברית חדשה בהפכו אותם ל"ישראל האמיתיים".² אולם, לצד מגמת המשך זו, אפשר להבחין בשינוי ביחס ליהודים מן המחצית השנייה של המאה ה-11. התעוררות נוצרית, שהתבטאה בהעמקת היחס הכוחני והמסיונרי כלפי כופרים ועובדי אלילים מצד הכנסיה ובארגון מחדש ומירכוז של המבנה ההיררכי של הכנסיה ובעיקר ריכוז הכוח בידיו של האפיפיור - כל אלה השפיעו על יחס הכנסיה ליהודים. הנסיון לחזק את מעמדו של האפיפיור בחברה הנוצרית - בתוך הכנסיה ומחוצה לה - התנגש עם תהליך דומה, שהתרחש בו זמנית אצל השלטונות הפוליטיים של צפון אירופה, שביקשו לבסס ולחזק את מעמדם והשפעתם. תהליך נגדי זה השפיע אף הוא על יחס השלטונות כלפי היהודים והשפעת מאבקי הכוח בין הכנסיה לשלטון הדהדה גם במאות הבאות.³

לצד לחצים תיאולוגיים, גם צרכים טקטיים פוליטיים וכלכליים של המלך השפיעו על היחס כלפי היהודים.⁴ העובדה שיהודים הלכו בריבית הפכה אותם לפוטנציאל גבוה למיסוי, וגביית הריבית על הלואות שנתנו העסיקה את המלך והכנסיה בבחינת השאלה המוסרית בדבר גביית ריבית. חוסר נכונותם להתנצר הפך את

² עוד היבטים של מערכת היחסים בין יהודים ונוצרים בימי הביניים ראו לדוגמא: ישראל יעקב יובל, *שני גויים בבטן: יהודים ונוצרים - דימויים הדדיים* (תל אביב: עם עובד, 2003); Sara Lipton, *Dark Mirror: The Medieval Origins of Anti-Jewish Iconography*, 1. ed (New York: Metropolitan Books/Henry Holt and Company, 2014); Sapir Abulafia, *Christians and Jews*; Mark R. Cohen, *Under Crescent and Cross: The Jews in the Middle Ages* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1994). ועל מערכת היחסים בין יהודים ונוצרים בפריס סביב שנת 1300: Peter Biller, "Views of Jews from Paris around 1300: Christian or 'Scientific'?" in *Christianity and Judaism* (Blackwell, 1992), 187–207.

³ Sapir Abulafia, *Christians and Jews*, 1–2, 63–71. ספיר אבולעפיה טוענת, כי מידת הסבלנות של החברה הנוצרית כלפי היהודים המתגוררים בקרבה נהגה ביחס ישיר למידת התועלת מן היהודים. בשלהי המאה ה-11 ובתחילת המאה ה-12, כתוצאה מהתעוררות של מודעות דתית נוצרית גוברת - חלק מן ה"רנסאנס של המאה ה-12", חל מפנה ביחס הסובלני יחסית של הכנסיה והאוכלוסיה הנוצרית ליהודים והדרגתיות התפיסה של היהודים כעדים החלה להתערער.

⁴ Jordan, *French Monarchy*, 253–56. מניעים כלכליים עמדו למשל מאחורי כתבי זכויות שהעניק המלך לואי החסיד, בנו של קארל הגדול, ליהודים יחידים בקיסרות הצרפתית במאה התשיעית, בעיקר לסוחרים יהודים. מטרת כתבי הזכויות שניתנו ליהודים סוחרים, הייתה לעודד ולשמור עליהם, שכן משקלם בקרב הסוחרים בצרפת היה משמעותי. ראו: אשר פרישמן, *האשכנזים הראשונים: תולדות היהודים באירופה הצפונית מראשית התיישבותם עד פרעות תתנ"ו* (בני ברק: הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2008), 90–86.

היהודים לאתגר בפני המלך ובפני הכנסיה.⁵ אנה ספיר אבולעפיה מצביעה על שלוש תמורות, או התנגשויות משמעותיות שהתרחשו החל ממחצית המאה ה-11 והשפיעו על יחסי הכנסיה ליהודים ועל יחס המלך ליהודים בצפון אירופה: הראשונה היא ההתנגשות ומאבקי הכוח בין הכנסיה והמלך סביב הרצון למרכז הכוח והמעמד של כל אחד מן הצדדים, השנייה היא שינוי כלכלי ומגמת עירוניות מתפתחת באופן מהיר יחסי, אשר הובילו לכמיהה להתעשרות מצד הכנסיה והמלך כאחד וכתוצאה להכבדת נטל המיסים והחמרת הלחץ הכלכלי על התושבים. התמורה השלישית קשורה לרצון למרכז את כוחה ולחזק את עצמאותה של הכנסיה תוך חיזוק מעמדו וכוחו של האפיפיור, רצון שעמד בסתירה עם רצונות ודרישות מעמד האצולה, שלא ראתה בעין יפה את דחיקתה מיכולת השפעה על הכנסיה.⁶ שינויים אלו נתנו אותותיהם גם במערכות יחסים מאוחרות יותר בין המלך והיהודים ובין הכנסיה והיהודים במאה ה-13 בצרפת, כפי שיורחב כעת.

לאחר עלייתו של Philippe le Bel לכס המלוכה בשנת 1285, הוא חידש כתבי ההגנה על מקומות יהודיים ציבוריים בתחומי ממלכתו (בתי כנסת ובתי קברות למשל) אך מנגד דאג לאכיפת הגבלות, שנכפו על היהודים על ידי קודמיו המלך לואי ה-9 והמלך פיליפ ה-3, כגון חובה לענוד סימן מזהה על הבגד, הגבלות על עיסוק בהלוואה בריבית או איסור על נוצרים לעבוד כמשרתים, משרתות או מניקות בבתי יהודים.⁷ נוסף על כך, הוא הנהיג משטר מיסים כבד, כשהעשרת האוצר המלכותי בראש מעייניו. מערכת היחסים בין המלך ליהודים הושפעה גם משיקולים תועלתניים: בראשית כהונתו, המלך Philippe le Bel, בשונה מקודמיו, התנגד להתעמרויות ביהודי ממלכתו, ככל הנראה מתוך שיקולים כלכליים וכתוצאה ממאבקי הכוח מול הכנסיה. בשנת 1287 לדוגמא, הורה המלך לנציגיו בקרקסון (Carcassonne) להגן על בית הכנסת ובית הקברות היהודיים

⁵ Jordan, *French Monarchy*, 255-56.

⁶ Sapir Abulafia, *Christians and Jews*, 2, 51-52. אבולעפיה מציינת שלוש החלטות שנקחו במועצת הכנסיה בשנת 1056, שנועדו להרחיק את השפעת מעמד האצולה והשלטון הפוליטי, מן הכנסיה. דוגמא אחת היא ההחלטה כי מינוי האפיפיור ייעשה רק בידי מועצת הקרדינלים וכי בשונה מן העבר, הקיסר, המלך או האצילים יודרו מהשפעה על מינוי זה. גם ג'ורדן מצייין בעקיפין את ההתנגשות בין המלך והכנסיה, כגורם משפיע על מערכת היחסים שבין המלך ליהודים בצרפת, ראו: Jordan, *French Monarchy*, 253.

⁷ למרות האיסורים שהנהיג, יש הרואים בתקופת שלטונו של פיליפ השלישי תקופה רגועה עבור היהודים, אשר אופיינה בחוסר תנודתיות דמוגרפית, חופש יחסי בעיסוק בהלוואה בריבית ובטחון פיזי. ראו: Robert Chazan, *Medieval Jewry in Northern France; a Political and Social History* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1973), 155.

הנתונים בסכנה.⁸ אולם, בשנת 1299 חלה תפנית ביחסו של המלך כלפי יהודי צרפת והוא תמך ביחס עויין יותר כלפיהם, גם כאן בעיקר מסיבות דתיות וכלכליות. שלמה גרייזל (Solomon Grayzel) מייחס את השינוי ביחסו של המלך להתגברות רצונו להיות חסיד ואדוק ובמאבקי כוח מול האפיפיור Boniface VIII ומארק כהן מייחס את השינוי להמשך קו אנטי יהודי של שושלת המלכים הקאפטינגית ולחץ כלכלי.⁹ זהו ביטוי ישיר להתנגשות הכוחות בין הכנסייה והשלטון הפוליטי, שהחלה כאמור עוד בשלהי המאה ה-11. עדויות משמעותיות המאירות את השינויים שחלו ביחס המלכים, הכנסייה והאוכלוסיה הנוצרית ליהודים בצרפת, מתבטאות בשלושה אירועים מרכזיים, שהתרחשו בעיר פריס במאה ה-13 ואשר יתוארו להלן בקצרה: הפולמוס הציבורי בין יהודים ונוצרים במחצית המאה המכונה גם ויכוח פריס, שריפת התלמוד בעקבותיו ולאחר מכן הופעת האשמת היהודים בביזוי לחם הקודש בשנת 1290, בשנה החמישית למלכותו של המלך Philippe le Bel.¹⁰

בשנת 1240 התנהל ויכוח הפומבי בעיר בין נציגי היהודים - ר' יחיאל מפריס, ר' משה מקוצי, ר' יהודה בן דוד ור' שמואל בן שלמה, לניקולס דונין, יהודי מומר ששימש כנציג הנצרות בוויכוח. הויכוח התקיים בפני המלך לואי התשיעי ובפני ראשי הכנסייה ועדות לויכוח הזה מופיעה בכתב יד יהודי- "ויכוח רבינו יחיאל".¹¹ הויכוח עסק בעיקר בהגנה בפני אישומים נגד התלמוד. דונין העלה טענות נגד סמכות התלמוד והרבנים היהודים, חשף את העוינות כלפי הנוצרים שלדבריו מופיעה בתלמוד, את הכפירה באמונה הנוצרית ואת

⁸ Solomon Grayzel and Kenneth R. Stow, *The Church and the Jews in the XIIIth Century* (New York : Detroit: Jewish Theological Seminary in America ; Wayne State University Press, 1989), 19–20; Gustave Saige, *Les Juifs du Languedoc antérieurement au XIVe siècle* (A. Picard, 1881), 249–50.

⁹ Grayzel and Stow, *Church and the Jews*, 20; Cohen, *Under Crescent and Cross*, 86.

¹⁰ העיר פריס הייתה משכנם של נציגי מלוכה יחד עם אנשי כמורה. לא מן הנמנע שהשכנות הזו, שבאה לידי ביטוי בפריס, היוותה זרז ל"התחממות" היחסים בין המלך והכנסייה, "התחממות" שהשפיעה על מערכת היחסים של שני הצדדים עם היהודים. ראו להלן בהמשך פרק זה, בתת הפרק: "התיישבות היהודים בפריס".

¹¹ על כתבי היד של ויכוח פריס משנת 1240 ראו: Piero Capelli, "Jewish Converts in Jewish - Christian Intellectual Polemics," in *Intricate Interfaith Networks in the Middle Ages* (Turnhout, Belgium: Brepols, 2016), 43.

מערכת החוקים והסיפורים ה"טיפשיים" המצויים בתלמוד לטענתו. סופו של הויכוח בשריפה פומבית של כתבי יד של התלמוד בשנת 1242, שהותירה רושם קשה בקרב היהודים.¹²

ביטוי נוסף לשינוי במערכת היחסים בין יהודים ונוצרים בפריס הופיע כ- 50 שנה לאחר מכן - בשנת 1290, תחת כהונתו של המלך Philippe le Bel. בשנה זו הואשם יהודי פריסאי מלווה בריבית, ששמו על פי המסמכים הוא יונתן, בכך שהגיע לידו בתחבולה לחם הקודש (hostie) וכי הוא עינה, דקר ושרף אותו ובכך למעשה ביזה ועינה את ישו. אישה נוצריה "גילתה" את לחם הקודש בביתו של היהודי ועל פי עדותה לחם הקודש " קפץ" באופן ניסי לכלי קטן שהיה בידה והיא הזדורזה להתריע על המקרה בפני השלטונות. בעקבות המקרה נחקרו כמה עדים יהודים ונוצרים, אשתו וילדיו של יונתן התנצרו ויונתן, משסירב להודות ולהתנצר, הועלה למוקד.¹³ המלך פיליפ אמנם לא היה מעורב ישירות במקרה, אך לאחר שהגיע הדבר לידיעתו, הוא הזהיר את היהודים כי עינו פקוחה ואזנו כרויה לכל האשמה בדבר ביזוי לחם הקודש נוספת ככל שתהיה.¹⁴ מערכות היחסים בין הכנסייה והיהודים ובין המלך והיהודים בצרפת החמירו מנקודה זו עד לגירוש יהודי צרפת בשנת 1306. אולם פרט להקשר הדתי, יש המצביעים על הקשרים כלכליים, כמניעים לגירוש יהודי צרפת ואם כן, משהוצגה מערכת היחסים הפוליטית והדתית בין המלך, הכנסייה והיהודים בצרפת, אבקש להתמקד במערכת יחסים שונה, שהיהודים היו חלק בלתי נפרד ממנה – מערכת יחסים כלכלית.

2. כלכלה ומיסים בצרפת תחת שלטונו של Philippe le Bel (1285 – 1314)

בהיסטוריוגרפיה יהודית הושם דגש על תפקידם הכלכלי של היהודים, כמיעוט בחברת הרוב ועל השפעת הגורם הכלכלי על מערכת היחסים בין יהודים ונוצרים.¹⁵ על מנת להבין את כלכלת פריס ואת חלקם של

¹² קיימים חילוקי דעות בקרב החוקרים באשר למועד שריפת התלמוד בפריס. יש הטוענים כי השריפה התרחשה בשנת 1242, יש הטוענים כי השריפה התרחשה בשנת 1244 ויש הטוענים שמדובר בשני ארועי שריפה, שהתרחשו בשנים 1242 ו-1244. ראו: Capelli, "Jewish Converts", 44.

¹³ אף כי קיימות עדויות על האשמות דומות על ביזוי לחם הקודש בצרפת לפני 1290, נראה שהאשמה זו הייתה נקודת מפנה במערכת היחסים בין יהודים ונוצרים ובהתפתחות האשמות דומות אחריה. האשמה זו הפכה השראה לסופרים, משוררים, אמנים ואנשי רוח ודת נוצרים בתחומים שונים. נס הצלת לחם הקודש נקרא "Les Billetes" ואף נבנתה כנסייה במקום בו לכאורה התרחש הנס, להנצחתו. ראו: Susan L. Einbinder, *Beautiful Death: Jewish Poetry and Martyrdom in Medieval France*, 155–79. Jordan, *French Monarchy*, 193-95; (Princeton, N.J: Princeton University Press, 2002).

¹⁴ Saige, *Juifs du Languedoc*, 236, no.20.; Jordan, *French Monarchy*, 194

¹⁵ Cohen, *Under Crescent and Cross*, 77.

היהודים בה, אני אתמקד במיסים שהוטלו על היהודים – באופן מיוחד או כחלק מהאוכלוסיה הכללית. לשם כך, אציג תחילה את מערכות המסים בצרפת תחת שלטונו של המלך Philippe le Bel, שהיוו בסיס למימון הוצאות הממלכה ולאחר מכן אתמקד במקומם של היהודים בתשלומי המסים הללו. ג'וזף סטרייר (Joseph Strayer) וצ'ארלס טיילור (Charles Taylor) חקרו את מערכות המיסים השונות בצרפת במאה ה-13 ובמחקרם מנו שישה סוגי מיסים עיקריים, שנהגו בין השנים 1285 – 1314:¹⁶

1. מס רכוש ומס על ההכנסה - Taille: בין השנים 1292 ל- 1313 הוטל מס, הנגזר מרמת העושר הפרטית של התושבים. המס סייע למשל במימון הוצאות מלחמה ותוצאותיה, בשנת 1308 נגבה המס לצורך מימון נישואי בתו של המלך וב-1313 נגבה למימון תואר האבירות של בנו הבכור של המלך. עדות לרישום החייבים במס וגביית המס בפריס נמצאת בספרי גביית המס משלהי המאה ה-13 וראשית המאה ה-14 המהווים בסיס לעבודה זו: Les livres de la taille de Paris.
2. מיסים שהוטלו על הכנסייה: זה יורה היה מדובר בתשלום 10% מרווחי הכנסייה אך זה פקטו התשלום היה במקרים רבים נמוך יותר מ 10% ונתון למו"מ בין האפיפיור והמלך. מס נוסף שהוטל על בעלי תפקידים בכנסייה הוא ה- Annates – אשר חושב כאחוז מתוך ההכנסה השנתית של הכנסייה, בניכוי הוצאות.
3. מס מכירות: תשלום שהוטל על שני צדדים לעסקה – המוכר והקונה. כדי לזכות לפטור ממס זה שילמו ערים שונות וביניהם פריס סכומים קבועים לאוצר המלך.
4. מס על הייצוא (Tonlieu): הייצוא נתפס כגורם המאט את כלכלת המלוכה ולפיכך, על מנת לקבל אישור לסחור ולייצא סחורה מסוימת מחוץ לצרפת, הסוחרים נאלצו לשלם מס.
5. מס שהוטל על עוסקים במשלחי יד מסוימים, תמורת הרשות לנהל את עסקיהם. לדוגמא מלווים בריבית (יהודים או לומברדים בדרך כלל) נדרשו לשלם סכומים נכבדים על מנת להמשיך להלוות כספים. פעמים רבות על אף תשלום המס, היו המלווים נתונים תחת דרישות כספיות נוספות, תפיסת רכוש והגבלות אחרות.

¹⁶ Joseph R. Strayer and Charles H. Taylor, *Studies in Early French Taxation* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1939), 7–21.

6. הלוואות שלא נפרעו: לצורך מימון מלחמתו של המלך פיליפ השלישי בארגון, הוא לווה סכומים גבוהים מאוד, בנו ממשיכו-Philippe le Bel, ירש את החובות ואף גבה סכומים נוספים גבוהים יותר לצורך מימון מסעותיו בגסקוניה.

אי אפשר לדעת בוודאות האם יהודים נכללו בגביית כלל המיסים שתוארו לעיל. אך פרט למיסים הללו, נערכו לעתים מגביות כספים נוספות, ובהן ניתן לזהות את המשלמים היהודים. יהודי שמפניה (Champagne), לדוגמא, נתבקשו לשלם כמתנה למלך בשנה העוקבת לנישואיו סכום של 25,000 ליברות טורניות בשנת 1285 ובאותה שנה מונה Philippe le Bel לרוזן שמפניה ולמלך צרפת, עם מות אביו.¹⁷ גם מיסים על ירושות הוטלו על יהודים עשירים, אף כי לא ניתן לקבוע שתשלומים אלה הוטלו על כלל היהודים מקבלי הירושות. קיימות עדויות על פקידים מלכותיים שנשלחו להעריך את שווי הנכסים שהשאירו אחריהם עשירים שנפטרו ומתוך הערכות שווי אלה נגבה תשלום לאוצר המלך, אם כי לא תמיד ניתן לזהות את חלקם של היהודים בהערכות אלה. עדות למיסוי ירושה יהודית בסך של 4,000 ליברות קיימת אצל אלמנה מרואן (Rouen) בשנת 1301, אשר שילמה כרבע מסכום הירושה כמס למלך.¹⁸ ב-Journaux du trésor מן המאה ה-13, המסודר על פי ימים, חודשים ושנים, בסעיף מספר 707 מתאריך 21 ביוני 1298 נכללת רשימת מיסים ומגביות מיהודי צרפת- יחידים או קהילות. כך לדוגמא הוטל ונגבה מס בגובה 960 ליברות טורניות מיהודי שמפניה, מס בגובה 21 ליברות טורניות מיהודי טרואה (Troyes) למימון צרכי צבא, קנס בסך 50 ליברות טורניות הוטל מיהודי בשם Vitul, בגין גרימת נזק והובלה למאסרו שלא בצדק של אדם אחר- Renaud Monach ועוד.¹⁹

נמצאנו למדים, לאור הסוגים השונים של מיסים שהוטלו על תושבי צרפת, כי הטלת המס הייתה לעיתים ממוסדת ומאורגנת, אולי אף מעוגנת בחוקים מלכותיים וסביר כי הציבור ידע על קיומם מראש (יחסית), כך במקרים של מיסים על היבוא או מיסים על משלחי יד מסויימים. יחד עם זאת, למלך הייתה הפריבילגיה להטיל מיסים אקראיים, תלויי החלטה רגעית, או מיסים "מזדמנים" לפי צורך השעה או צרכים אישיים, פוליטיים או

¹⁷ סכום זה שולם לאוצר המלך בתשלומים לאורך מספר שנים. ראו: Robert Chazan, *Medieval Jewry*, 169–170.

¹⁸ Chazan, *Medieval Jewry*, 169–70.

¹⁹ Jules Viard, "Les journaux du tresor de Philippe IV le Bel." (Paris, 1940), 112–13.

כלכליים. אך מלבד זאת המיסים היוו אמצעי שליטה - של המלך, השליט המקומי או הכנסייה - במשלמי המס הנתונים למרותם.²⁰ בהתייחס לקהילה היהודית אפשר לומר, שחלקם של היהודים בנטל המס חרג מן המסים הרגילים שהוטלו על כלל האוכלוסיה ובמקרים רבים הוטלו עליהם מסים שיוחדו להם כאוכלוסיית מיעוט. אבל, כפי שיוצג בעבודה זו, קיומו של מיסוי המיוחד ליהודים לא מעיד תמיד או באופן מוחלט על יחס שונה כלפיהם מצד המלך, לעומת היחס שהעניק לכלל האוכלוסיה. למעשה, המקורות מפריס מעידים במידה מסוימת שלהיפך – היהודים היו חלק מן האוכלוסיה הפריסאית וכך גם התייחס אליהם המלך.

מתוך המיסים שהוטלו על תושבי צרפת והיהודים בכללם, אני מבקשת להתמקד ב-Taille, המס על הרכוש וההכנסה, שנגבה מתושבי העיר פריס בשלהי המאה ה-13 ותחילת המאה ה-14. מס ה-Taille מתוך רשימות ה-Taille אנסה להוסיף נדבך לידיעותינו על מארג החיים היומיומי של יהודי פריס. אך בטרם אפנה לעסוק במס ה-Taille וברשימות המעידות על איסופו ועל מנת להשלים את הרקע הדרוש למחקר, אעבור לתאר את העיר פריס במאה ה-13 מבחינה דמוגרפית וטופוגרפית, את גודל האוכלוסיה ואת ההתיישבות היהודית בעיר באותה תקופה והאופן שבו התבטא המרחב העירוני ברשימות משלמי המסים ובתשלום המס עצמו.

3. פריס – אוכלוסיה וטופוגרפיה

פריס של המאה ה-13 הייתה עיר גדולה ומרכז כלכלי משמעותי ביחס לערים אירופיות אחרות. הדעות חלוקות בדבר מספר התושבים בעיר בתקופה זו וההערכות נעות בטווח הרחב שבין 50,000 ל-200,000 תושבים. דוד הרליהי, שרון פארמר וז'אק דולור (Jacques Dulaure) טוענים, שלא ייתכן שבעיר פריס התגוררו למעלה מכ-50,000 תושבים, שכן לפי שטחה הפיסי - כמות העולה על 50,000 תושבים משמעה צפיפות בלתי אפשרית ובנוסף, העיר לא יכלה לספק מקומות עבודה לכמות אוכלוסייה העולה על כך. ראייה נוספת לשיטתם היא ההשוואה לערים אחרות בצרפת ובאירופה בכלל, שההשערות לכמות התושבים בהן נעה סביב 50,000 תושבים באותה תקופה.²¹ לעומתם, ג'ון בולדווין (John Baldwin), סימון רו ונתן זוסמן טוענים,

²⁰ Chazan, *Medieval Jewry*, 159–161.

²¹ Herlihy, *Opera Muliebria*, 128–31; Raymond Cazelles, “La population de Paris avant la peste noire,” *Comptes rendus des séances de l'académie des inscriptions et belles-lettres* 110, no. 4 (1966): 539–41; Farmer, *Silk Industries*, 226.

כי כ- 200,000 תושבים היא השערה סבירה יותר. נקודת המוצא לחישוב של זוסמן לצורך הדוגמא, היא רשימות משלמי המיסים בעיר פריס בשלהי המאה ה-13, ה Taille, המונות כ- 12,000 בתי אב או יחידות כלכליות במוצע בכל שנה בה נערכו. הכפלה של מספר הרשומות במוצע של 4 נפשות לכל בית אב מביאה לתוצאה של 48,000 תושבים ומכיוון שהגדה השמאלית של הסיין כמעט ולא מוזכרת ברשימות ה Taille, על אף שאין עוררין שהתגוררו בה תושבים, הרי שבחישוב גם יש להכפיל את הסכום לכ- 100,000 תושבים. תוספת של מקבלי הפטור ממס – אצילים, סטודנטים ואחרים, שגם לא בהכרח עבדו ולכן גם לא שילמו מס על הכנסתם, כמו גם הכללתם של תושבים שלא החזיקו במעמד קבע של תושבי העיר, מובילה למסקנה כי אוכלוסיית העיר מנתה בין 150,000 ל- 200,000 איש ואישה.²² באשר לטענת הצפיפות בעיר, נטענת טענה נגדית, לפיה חלק נכבד מן התושבים בפריס התגורר מחוץ לחומותיה ולפיכך טענת הצפיפות מתייתרת. גם באשר ליהודי פריס הדעות חלוקות: בעוד ששרון פארמר קובעת, אף היא לאור רשימות ה Taille, כי התגוררו בפריס כ- 300 - 350 יהודים במאה ה-13 ושכל בתי האב של היהודים נכללו ברשימות, קובע לעומתה מישל רובלין, כי בפריס התגוררו בין 1,000 ל- 1,500 יהודים בשנת 1292 ובין 850 ל- 1,000 יהודים בשנת 1296. גם רובלין הסתמך על רשימות משלמי המיסים אך הוא ערך את חישוביו מתוך הנחה שלא כל היהודים נכללו ברשימות.²³ לעניות דעתי, לאור הדעות שהובאו לעיל ודעותיהן של חוקרות וחוקרים נוספים שעסקו בסוגיה, ההערכה כי בפריס התגוררו בין 150,000 ל- 200,000 תושבים בשלהי המאה ה-13 ובתוכם כ- 1,500 יהודים, היא הערכה המתקבלת על הדעת.²⁴

בניגוד לסוגיית גודל האוכלוסייה, השנויה במחלוקת, תוואי העיר הימי ביניימית הוא נושא מוסכם יותר בקרב החוקרים. פריס נתחמה על ידי חומה- ה Enceinte, שבנייתה הסתיימה בשנת 1220 אף כי היא הורחבה

²² Nathan Sussman and Al Slivinski, "Tax Administration and Compliance: Evidence from Medieval Paris," 2015; John Baldwin, *Paris, 1200* (Stanford CA: Stanford University Press, 2010), 30–31. גם מישל רובלין הגיע למסקנה דומה ולדבריו בפריס בסוף המאה ה-13 התגוררו 150,000 תושבים: Michel Roblin, *Les Juifs de Paris: démographie, économie, culture* (Paris: A. et J Picard, 1952), 18–19. להסתמך על רשימות המיסים על מנת לשער את גודל האוכלוסייה, בעיקר כיוון שהרשימות אינן עקביות, לא כוללות תמיד את אותה כמות תושבים וחלקן מתייחסות לקבוצות. ראו: Herlihy, *Opera Muliebria*, 135–136. גם ג'סיקה אליוט טוענת טענה דומה: Elliott, "Changing Status," 62–63.

²³ Nahon, " juifs de Paris," 28–29. כן ראו: Farmer, *Silk Industries*, 126; Roblin, *Juifs de Paris*, 19.

²⁴ לפירוט ודיון נוסף ראו: Cazelles, "La population de Paris."

במהלך המאה ה-14 ולאחריה.²⁵ החל ממחצית המאה ה-13 העיר השתרעה גם מעבר לחומה זו.²⁶ כמו היום, נהר הסיין חצה את העיר ובמרכזו נמצא ה-Île de la cité. עד לסוף המאה ה-13, העיר כולה הייתה מחולקת ליחידות כנסייתיות על פי המנזרים הפרוסים בעיר ובחלוקה פנימית גם לרחובות, אך קשה להבין כיצד נתפס המרחב הגאוגרפי של העיר בעיני תושביה: ידוע לנו ששמות הרחובות לא צוינו בצורה פיזית על ידי שילוט או סימון אחר ועל כן עולה השאלה באיזו מידה היו תושבי פריס מודעים לשמות הרחובות והאם הייתה לשמות השיבות כלשהי עבורם, או שמא רק צורך אדמיניסטרטיבי- מעשי מצד השלטון המקומי של העיר.²⁷ סביר להניח שתושבי פריס הכירו את המרחב הקרוב להם שבו התנהלו חייהם היומיומיים. בתוך הגבולות הללו הם הכירו היטב את המרחב – הרחובות, המבנים הציבוריים, הבתים והאנשים. השלטונות ובעלי הנכסים מצדם, נזקקו לסימני זיהוי ואיתור של תושבים על מנת לגבות את החובות הכלכליים של התושבים כלפיהם. אי איתורם של חייבים משמעו איבוד כספים וערעור על המעמד והכוח הכלכלי של השלטון או של בעלי הנכסים מול התושבים. על פי העדויות, היעדר סדר ממסדי למעקב שיטתי ומאורגן אחר התושבים, הוביל לקשיים רבים.²⁸ לא ייפלא אם כך, שרשימות משלמי המיסים עליהן מתבססת עבודה זו, מסודרות לפי יחידות כנסייתיות ולפי שמות הרחובות.

4. התיישבות היהודים בפריס

האוכלוסיה הפריסאית במאה ה-13 הייתה מגוונת וכללה אצילים, עשירים בעלי נכסים וקרקעות (seigneurs), סטודנטים באוניברסיטה שהוקמה בעיר במחצית המאה ה-12, כמרים, נזירים, פשוטי עם, מהגרים ועניים. פריס גם הייתה מוקד מגורים של שרים, שופטים, פקידים ונציגים אחרים של המלך וכן של נושאי תארים כגון אצילים, שהתגוררו בדרך כלל באזור ה-Cité, בו נערכו משפטים רשמיים ובו גם היה ארמון מלוכה לרווחת המלך ובני משפחתו. ברחבי העיר היו פרוסים מנזרים רבים, משכנם של אנשי כמורה,

²⁵ Roux, *Paris in the Middle Ages*, 9–10, 21–22; Baldwin, *Paris, 1200*, 14–15 (map. 1).

²⁶ Cazelles, “La population de Paris,” 542.

²⁷ Roux, *Paris in the Middle Ages*, 15.

²⁸ סימון רו מביאה מספר דוגמאות מרשימות נוטריוניות, המעידות על הקושי להכריע בהם, מפאת בעיות בזיהוי ואיתור הנאשמים.

ibid., 51–57.

נזירים ותלמידיהם והבישוף של פריס התגורר אף הוא ב-Cité.²⁹ בפועל פריס הייתה עיר מהגרים, "כור היתוך" לקבוצות מיעוטים שונות, שהגיעו בעקבות גלי הגירה או בעקבות נדידות אישיות לצרפת ולפריס במיוחד. אחת מן הקבוצות הללו הייתה היהודים, שהגיעו לצרפת עוד במאה הראשונה לספירה.³⁰ עדויות להתיישבות יהודים כקבוצה ולא כבודדים במרכז וצפון אירופה ובכללן צרפת קיימות למן המאה העשירית.³¹ בעיר פריס התיישבו או עברו תלמידי חכמים מראשוני חכמי צרפת. כך לדוגמה יעקב בן שמשון, בן המחצית הראשונה של המאה ה-12, מחכמי צרפת המוכרים ותלמידו של רש"י, אשר חי ופעל בקהילה היהודית בפריס.³² עדות על קהילה יהודית בפריס מצויה גם בתשובה של רבינו תם מהמאה ה-12 המעיד על ריבוי הגיטין הניתנים בפריס.³³ כמו כן נודע בית המדרש של פריס בראשו עמד רבי יחיאל בן יוסף, שעמד בשנת 1240 יחד עם שלושה רבנים נוספים, מול ניקולס דוניין בפולמוס הפומבי בעיר על התלמוד, שתוצאתו שריפת התלמוד בשנים העוקבות.

למרות הידיעות על התישבות יהודית בפריס במאה ה-12 ולפניה, מוסכם, כי הגל הגדול של הגירה יהודית לפריס התרחש בעיקר במחצית השנייה של המאה ה-13.³⁴ גירוש יהודי בריטני (Bretagne) ב-1240, גירוש יהודי אנגליה וגסקוניה (Gascogne) בשנים 1289 ו-1290 וגירוש יהודי נוורס (Nevers) בשנת 1294 הובילו להגירת יהודים משמעותית בעיקר מאנגליה לתוך צרפת ובייחוד לפריס, שהייתה מרכז כלכלי ומטבע הדברים מוקד משיכה למהגרים.³⁵ עד לסוף המאה השלוש עשרה בין 7% ל-20% מיהודי פריס היו מהגרים

²⁹ הארמון נבנה עוד בתקופת שושלת המלוכה המרובינגית במאה החמישית. עוד על האוכלוסיה הפריסאית ראו: ibid., 83–84, 100–102.

³⁰ על הגעת היהודים לגאליה (צרפת) במאה ה-1 לספירה ראו: Bernard Blumenkranz, *Histoire des juifs en France* (toulouse: edouard privat editeure, 1972), 13–14.

³¹ מפת התיישבות היהודים בצרפת עד המאה ה-13 אצל: Jordan, *French Monarchy*, 59.

³² אברהם גרוסמן, *חכמי צרפת הראשונים* (ירושלים: מאגנס, תשס"א), 412.

³³ שם, 503.

³⁴ ראו: Michael Toch, *The Economic History of European Jews: Late Antiquity and Early Middle Ages*, (Leiden ; Boston: Brill, 2013), 75; Pierre Champion, "Juifs et lombards", 846–47; Bernard Blumenkranz, *Histoire des juifs*, 14–18. טבלת ארועים חשובים בתולדות יהודי צרפת ראו אצל: Blumenkranz, *Histoire des juifs*, 449–62.

³⁵ גירוש יהודי אנגליה משנת 1280 השפיע לדעת ג'ורדן רק על כמה מאות יהודים, וכוון כנגד קבוצה מסוימת מתוכם - המלווים בריבית. הגירוש משנת 1289 בהוראתו של המלך אדוארד השני, היה מאסיבי יותר ונבע מלחצים כלכליים מצד הסוחרים הנוצרים, אשר היהודים היוו עבורם תחרות כלכלית לא רצויה. ראו: Jordan, *French Monarchy*, 182. שוורצפוקס מתאר, כי עול

מאנגליה. פריס גם הייתה מוקד הגירה מרכזי עבור יהודים שגרו באזורים אחרים בתוך צרפת ושבועקות החוק של פיליפ השלישי משנת 1276, שאסר על יהודים להתיישב בישובים קטנים בצרפת ובעקבות גירוש היהודים מחבל Anjou ב 1289, הגיעו לפריס.

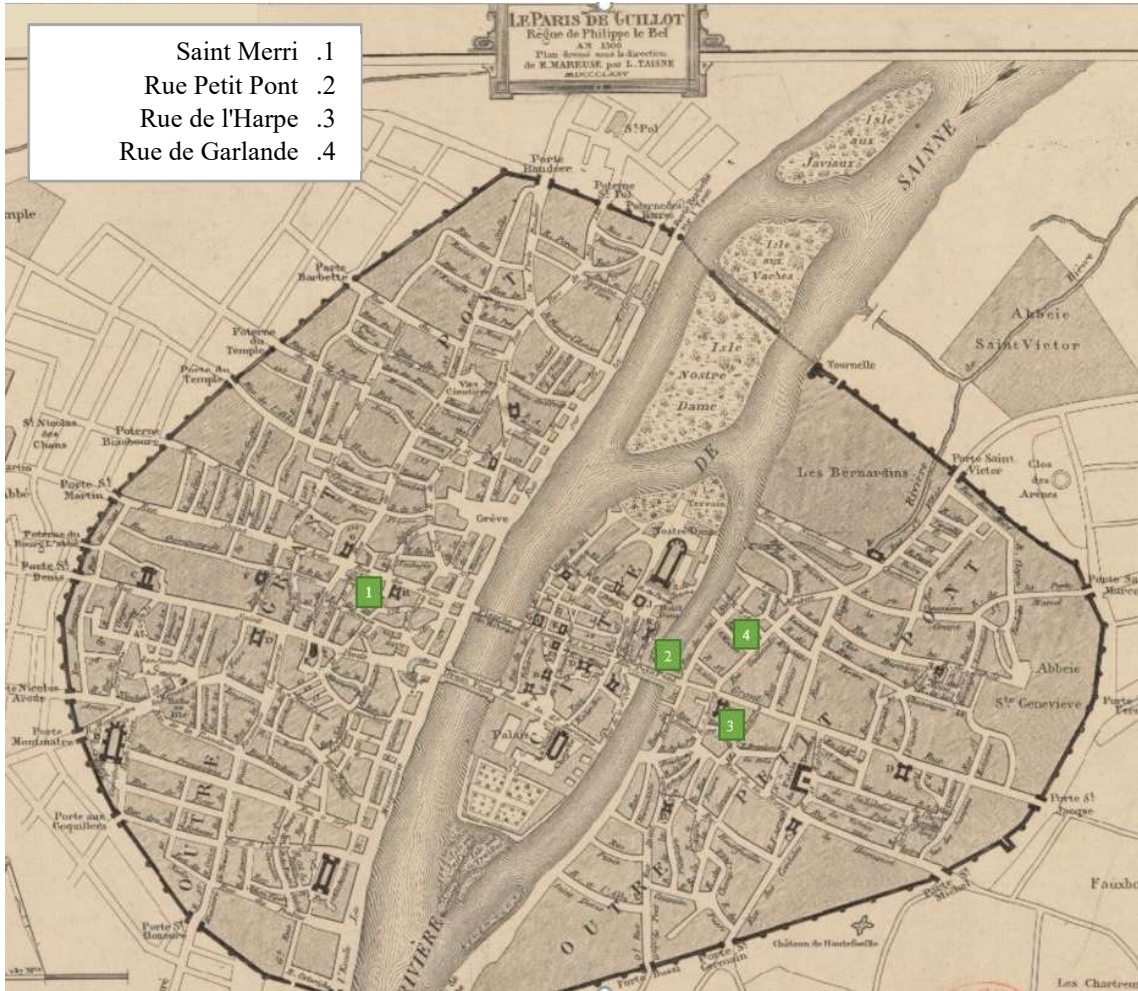
האזורים בהם התגוררו יהודים כונו Juiveries או Judeariae, אך גם נוצרים התגוררו בשכנות ליהודים באזורים אלה ובאותם רחובות, כלומר לא מדובר באזורים סגורים או מוגבלים ליהודים בלבד.³⁶ Juiveries היו בגדה הימנית של הסיין (La Juiverie de la ville), בגדה השמאלית שלו (La Juiverie de l'université) וכן ב-Cité (La Juiverie de la cité). בראשית האלף השני התיישבו היהודים באזור ה-Cité בלבד. לאחר גירוש היהודים בשנת 1182, בית הכנסת ורכוש היהודים הולאמו, בית הכנסת הפך לכנסייה וגם כאשר שבו היהודים לפריס ב 1198, הם לא חזרו לאותם רחובות בהם התגוררו קודם אלא עברו לגור, בנוסף ל-Cité גם בגדה הימנית של נהר הסיין באזור כנסיית St. Merri, האזור המכונה כיום Le Marais. חלק אחר מן היהודים עבר להתגורר בגדה השמאלית של הסיין, ברחוב rue de la Harpe שמצפון לכנסיית St. Sevrin,³⁷ שם גם היו בית כנסת ובית קברות יהודים. בית כנסת נוסף היה ברחוב Tacherie בגדה הימנית ובית קברות יהודי נוסף היה דרומית לרחוב rue de la Harpe, ברחוב rue Galande (מפה 1).³⁸

החובות של המלך אדוארד עצמו, שקיבל על עצמו תשלום דמי כופר עבור שחרור בן דודו צ'ארלס מסאלרנו (Charles de Salerno), שנפל בשבי מלך ארגון בשנת 1288, הוא שהוביל את המלך אדוארד להחרמת רכוש היהודים ולבסוף לגירושם. ראו: שמעון שוורצפוקס, *יהודי צרפת בימי הביניים* (תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2001), 255–56.

³⁶ על התיישבות היהודים ב Juiveries בפריס בימי הביניים ראו: Robert Anchel, "The Early History of the Jewish Quarters in Paris," *Jewish Social Studies*, 2, no. 1 (January 1940): 45–60; Roblin, *Juifs de Paris*: 12–18; Champion, "Juifs et lombards," 849; Nahon, "juifs de Paris," 32.

³⁷ כך נכתב שם הרחוב במפה וברשימות ה Taille, כיום נקרא St. Severin. ראו במפה: *Le Paris de Guillot. règne de Philippe le Bel, an 1300 / Plan dressé sous la direction de E. Mareuse par L. Taisne ; Gravé par Erhard* (Paris: Librairie générale, 1875), <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8492245f>.

³⁸ ראו גם: Champion, "Juifs et lombards," 846–50; Roblin, *Juifs de Paris*, 9–18; Nahon, "juifs de Paris," 32–37.

- 1. Saint Merri
- 2. Rue Petit Pont
- 3. Rue de l'Harpe
- 4. Rue de Garlande

מפה 1: העיר פריס במאה ה-13, מפה משנת 1875 (המיספור והמקרא אינם במקור)

“Le Paris de Guillot. règne de Philippe le Bel, an 1300 / Plan dressé sous la direction de E. Mareuse par L. Taisne ; Gravé par Erhard.” Paris: Librairie générale, 1875.

היהודים היו בעלי חשיבות למלך ולתושבי פריס, בעיקר בשל עיסוקם בהלוואות כספים. המלך נהג ללוות בעת הצורך כספים מהאוכלוסייה בממלכתו, נוסף על המיסים שהוטלו ואשר נועדו למימון צרכי הממלכה. לרוב, תושבים נוצרים לא יכלו לעסוק במתן הלוואה בריבית לאור העובדה שהכנסיה ראתה בעין רעה את רעיון העושר הפיסי וההתעשרות האישית, לא כל שכן מהלוואות כספים.³⁹ לפיכך, מי שעסקו בהלוואות בריבית היו היהודים, שכן לפי הדת היהודית מותר לגבות ריבית על הלוואות ובלבד שהלווה אינו יהודי, כפי שכתוב בספר דברים: "לא תשיף לאחיד נַשֶׁף כֶּסֶף נַשֶׁף אֶכֶל נַשֶׁף כֹּל דָּבָר אֲשֶׁר יִשֶׁף. לַנֶּכְרִי תִשֶׁף וּלְאֶחִיד לא

Cohen, *Under Crescent and Cross*, 77–79.³⁹

משׁיף...".⁴⁰ אך היהודים לא היו המקור היחיד לקבלת הלוואות. הלומברדים - מהגרים שהגיעו לפריס מאיטליה, עסקו אף הם במסחר, בנקאות והלוואה בריבית והיו חלופה להלוואה מיהודים. הלומברדים בפריס היו רובם ככולם גברים, ללא משפחותיהם. הם התיישבו באזור רחוב Saint Germain המקביל לסיין ונמצא מעט צפונית ל Saint Merri ואזור מגוריהם נשק לאזור מגוריהם של היהודים.⁴¹ הלוואותיהם של הלומברדים ניתנו לטווח ארוך יותר ולפיכך הריבית שדרשו עבור הלוואות הייתה גבוהה יותר. הלוואותיהם נחשבו "יקרות" לעומת הלוואות היהודים, אך גם היקפי הלוואותיהם יכלו להיות גדולים יותר. המלך והאוכלוסייה בפריס לוו כסף מהלומברדים כמו גם מן היהודים.⁴²

בקיץ 1306 גורשו יהודי צרפת מן הממלכה.⁴³ המחקר אודות גירוש יהודי צרפת מעלה מספר סיבות לגירוש זה וזוהי סוגיה השנויה במחלוקת. גם כרוניקות צרפתיות לא מציינות גורם מובחן לגירוש ולפיכך קשה לקבוע מה היו המניעים לכך.⁴⁴ אחת הדעות במחקר תולה את הגורמים לגירוש היהודים בנסיבות כלכליות, נסיבות הקשורות ביחס הנצרות ליהדות אשר מצאו ביטוי באירועים כגון עלילת ביזוי לחם הקודש משנת 1290 בפריס ונסיבות פוליטיות - גם אם הגירוש לא נתפס כתוצאה ישירה של האירועים הללו.⁴⁵ לאחר ההאשמה בביזוי לחם הקודש מ 1290 נקבעו תקנות נגד כניסת מהגרים יהודים לצרפת והוגבל עיסוקם של היהודים בהלוואה

⁴⁰ דברים כ"ג פסוקים כ"א-כ"א.

⁴¹ Champion, "Juifs et Lombards," 858.

⁴² אחת העתים בהן נזקק המלך להלוואות היתה עת מלחמה או בסמוך לה- רצונו של Philippe le Bel להרחיב את תחומי ממלכתו, הוביל אותו לפתיחת חזית הגבול עם אנגליה ב 1294, על אף הסכם השלום שנחתם בפריס בשנת 1259 ונשמר בקנאות על ידי קודמיו. מלחמה זו נמשכה שלוש שנים עד 1297 ואף שתוצאות המלחמה לא הובילו לשינוי דמוגרפי או לשינוי בגבולות הממלכות, הן הביאו לבעיה כלכלית קשה וכתוצאה מכך - להכבדה בנטל המס. הכבדת נטל המס על היהודים הייתה קשה והובילה למעצרים של מלווים בריבית, דרישת תשלום עבור עיסוק בהלוואה בריבית ואף גירוש היהודים מרחבי צרפת לפריס, תוך ניצול כספם ורכושם של המגורשים. המתח בין היהודים והנוצרים ובין היהודים והמלך התעצם ובשנת 1303 פורסם צו איסור על הלוואה בריבית, בצירוף תקנות לאכיפתו. להרחבה ראו: Strayer and Taylor, *Studies in Early French Taxation*, 3-7; Champion, "Juifs et Lombards"; Jordan, *French Monarchy*, 17.

⁴³ קיימות עדויות סותרות המתייחסות למועד המדויק של הגירוש: בעוד אשתורי הפרחי מציין כי הגירוש התרחש ביום שישי, י' באב 5066 (30 ביולי 1306), עדויות אחרות מציינות תאריכים אחרים כמו 22 ביולי, חודש אוגוסט, 10 באוגוסט ואף חודש ספטמבר. ראו: שוורצפוקס, *יהודי צרפת בימי הביניים*, 261; Jordan, *French Monarchy*, 204.

⁴⁴ ראו: Jordan, *French Monarchy*, 9-10; שוורצפוקס, *יהודי צרפת בימי הביניים*, 260-264.

⁴⁵ Jordan, *French Monarchy*, 193; Champion, "Juifs et lombards," 853; Simeon Luce, "Catalogue des documents," 17; שוורצפוקס, *יהודי צרפת בימי הביניים*, 248-249.

בריבית.⁴⁶ בנוגע לנסיבות הכלכליות - כאשר Philippe le Bel רכש את הזכויות על מונפלייה מהבישוף בשנת 1293, נוספו יהודים רבים תחת שלטונו. ליהודי מונפלייה היו זכויות על נכסים ואדמות בעיר ורווחתם היחסית אפשרה להם לגבות ריבית נמוכה יותר על הלוואות מאשר מלווים נוצרים וכן לאפשר ללווים תנאי תשלום נוחים יותר.⁴⁷ המתח הכלכלי כתוצאה מכך היה ברור וגלוי. סיפוחה הצרפתי של מונפלייה הוביל לנטל מיסים כבדים על יהודייה ולהלאמת רכוש של יהודים מגורשים, בהתאם למדיניותו המוניטרית של המלך. מכירות פומביות לרכוש היהודים, שנערכו החל מחודש אוגוסט 1306, מעידות על הלחץ הכלכלי והדחף לממש את הנכסים בהקדם על מנת להזרים את הכסף ישירות לאוצר המלך.⁴⁸ המלך באמצעות שליחיו, פעל ללא לאות לקבלת החזרי הלוואות שנטלו נוצרים מן היהודים טרם הגירוש. יחד עם זאת, סביר כי השילוב בין המתח הכלכלי, אווירת מתח דתי וההתייחסות המתפתחת ליהודים כאל אנשי שוליים הוא שאיפשר להוציא לפועל את הגירוש. בשנת 1315 - פחות מעשור לאחר הגירוש, שבו היהודים לצרפת ולעיר פריס בהוראתו של המלך לואי העשירי, אולם הגירושים לא פסקו וגם בהמשך המאה ה-14 היהודים גורשו מצרפת ושבו אליה.

5. Les livres de la Taille de Paris

משהוצג הרקע הפוליטי, הדתי, הדמוגרפי והכלכלי, אבקש כעת להכנס לעובי הקורה ולהתמקד ברשימות משלמי המיסים - רשימות ה Taille של העיר פריס במאה ה-13. בין השנים 1285 ו- 1314, כמעט ולא הייתה שנה בה לא נגבו מיסים מתושבי צרפת. בתוך כך, בין השנים 1292 ו- 1313 נערכו בעיר פריס מפקדי מס, במצוותו של המלך Philippe le Bel, שמטרתם היתה לגבות מס הכנסה - Taille בסכום שנקבע על ידי המלך.⁴⁹ מכלל מפקדים אלה שרדו והגיעו לידינו שבעה, שנערכו בשנים 1292, 1296, 1297, 1298, 1299,

⁴⁶ הדעות חלוקות בשאלה האם ההאשמה השפיעה לכשעצמה על יחס המלך ליהודים, או שמא היוותה אך אירוע נוסף המשפיע על יחסי המלך והכנסייה המורכבים בשעתם. ג'ורדן טוען כי המלך הושפע מהעלילה ולפיכך הכביד את יחסו הקפדני כלפי היהודים ומנגד טוען שוורצפוקס, כי המלך דווקא לא התרגש מן העלילה והתסיסה בעקבותיה, שכן מדובר היה בעלילה קדומה יותר, אשר "התעוררה" בשנת 1290 כחלק מן התסיסה האנטי יהודית של הכנסייה: Jordan, *French Monarchy*, 193; שוורצפוקס, יהודי צרפת בימי הביניים, 250.

⁴⁷ Blumenkranz, *Histoire des juifs*, 37.

⁴⁸ Jordan, *French Monarchy*, 203-204.

⁴⁹ Sussman and Slivinski, "Tax Administration," 1; Strayer and Taylor, *Studies in Early French Taxation*, 95-97; Herlihy, *Opera Muliebria*, 132.

1300 ו-1313.⁵⁰ פקידים מטעם המלך עברו בכל רחוב בעיר בצורה שיטתית ומסודרת, תוך רישום מדויק יחסית, על פי הכנסיות אליהן שויכו ה"שכונות" ובחלוקה פנימית מפורטת של הרחובות תוך ציון שם הרחוב וכיוון ההליכה בו. בסוף הרשימות מופיעות קבוצות שונות המובחנות מתושבי פריס ה"שגרתיים": יהודים, לומברדים, אנשי כמורה, תושבים המתגוררים מחוץ לחומת העיר (dehors le murs) ואף מתים (תצלום 2).⁵¹ אוכלוסיות מסוימות היו פטורות מתשלום המס למשל סטודנטים, אצילים אשר שירתו בצבא, מסדרים שונים וכן אנשים המקורבים למלך ואשר הוא חפץ להעניק להם פטור. על כתב היד ציינו הפוקדים מי שילמו את הסכומים בהם התחייבו, דבר המעיד כי מעבר לתפקידם כפוקדים, הם היו גם גובי מס (תצלום 3). כאן ראוי לציין, שהמטבעות הצרפתים בימי הביניים היו משני סוגים: livre parisis (ליברה פריסאית) ו- livre tournois (ליברה של טור, "ליברות טורניות").⁵² בפריס השתמשו בליברה פריסאית וכך נאספו גם המיסים.⁵³ סיכום של תשלומי המס כפי שמופיעים ברשימות והשוואתו לסך המס המוצהר על ידי עורכי

⁵⁰ ארבעה מתוך המפקדים הללו נערכו ונדפסו והם זמינים ונוחים לעיון. ראו: Gérard Hercule, *Paris sous Philippe le Bel*; Karl Michaëlsson, *Le livre de la taille de Paris l'an 1296* (Göteborg, 1958); Karl Michaëlsson, *Le livre de la taille de Paris l'an 1297* (Göteborg, 1962); J-A Buchon, *Le livre de la taille de Paris l'an 1313* (Paris, 1827) - למפקדי המס של השנים 1292, 1296, 1297 ו-1313 בהתאמה. כתבי היד נמצאים ב-Bibliothèque nationale (Paris) וב- Archives nationales (Paris) לפי הפירוט הבא: Paris. BnF. 6220 לרשימת 1292, Paris, AN, KK 283 לרשימות השנים 1296 – 1300 ו- Paris. BnF 6736 לרשימת 1313.

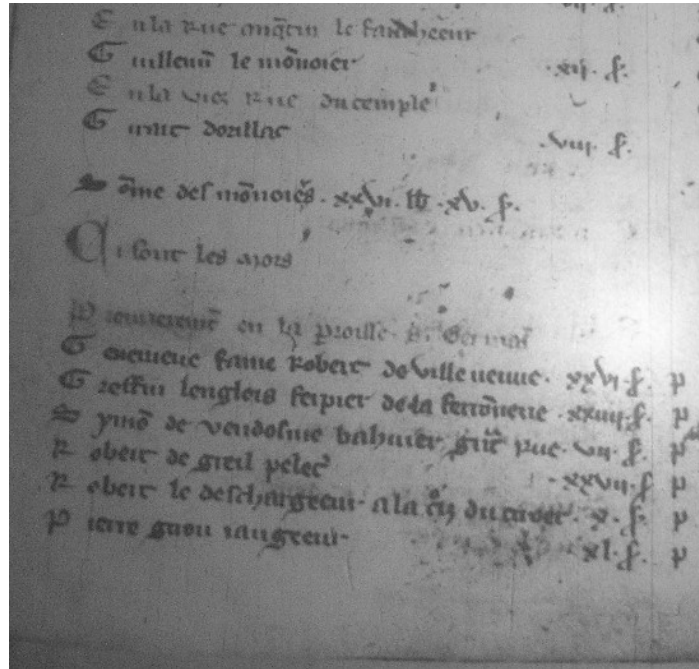
⁵¹ המתים נספרו כקבוצה מובחנת, ובתוכה חולקו לפי אזורי מגורים. ככל הנראה, מדובר בתושבים שנפטרו במהלך השנה בה נערך המפקד ולמעשה החיוב במס "נוצר" בפועל כך שלאחר מותם, נדרשה המשפחה לשלם את החיוב במס. לסיכום הקבוצות אשר נספרו במובחן ראו לדוגמה במפקד 1297: Michaëlsson, *Le livre de la taille de Paris l'an 1297*, 451. ובהתאמה בכתב היד Paris, AN, KK 283, f. 94a-95d. מיכאלסון התחקה אחר חלק משמות המתים ברשימות קודמות וכלל את ממצאיו בהערות השוליים לרשימה לשנת 1297: Michaëlsson, 431–50. עיון ברשימת המתים מעלה כי ברשימה זו, אף שנערכה לפי שכונות המגורים בדומה לכלל רשימות המסים, לא נכללו אוכלוסיות מיעוטים בנפרד. יהודים שנפטרו, למשל, לא נכללים במובחן משאר המתים ולמעשה, מעיוני ברשימת המתים לא מצאתי שמות יהודים שנפטרו כלל. עובדה זו מתיישבת עם ההצעה שתועלה בהמשך העבודה, הקשורה לאופן איסוף המס מן הקהילה היהודית בשנת 1297, ראו להלן דיון בעמוד 39 בעבודה זו.

⁵² Livre parisis היו שוות ערך ל- 5 livre tournois. ראו: Jordan, *French Monarchy*, xi.

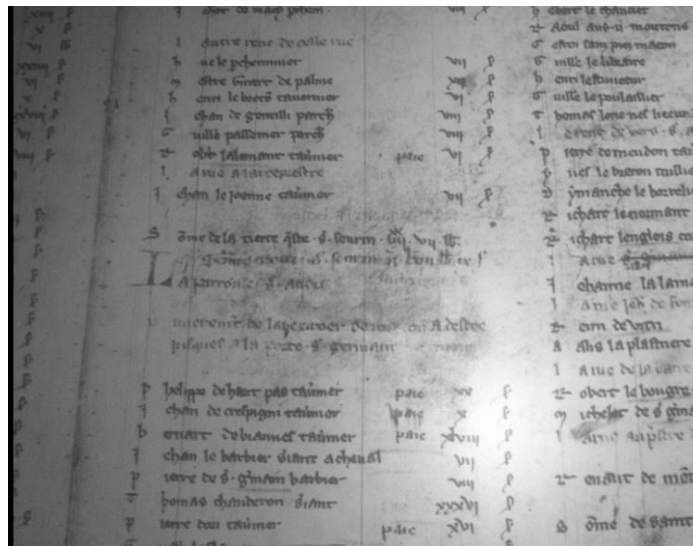
⁵³ כתבי היד מציינים בשלושה טורים את הסכומים שנאספו, על פי סוגי המטבעות: לציין Sou ו- לציין Livre, על פי סוגי המטבעות: לציין Sou ו- לציין Livre. ראו דוגמה בכתב היד לשנת 1292: Paris, BnF 6220. בפענוח האותיות נעזרתי במילון A.Cappelli: "A. Cappelli. Dizionario Di Abbreviature Latine Ed Italiani. Index," accessed October 13, 2017, <http://www.hist.msu.ru/Departments/Medieval/Cappelli/>.

הרשימה בסוף הרשימות, מעלה כי 12 Deniers (דנייר) היו שווים ל 1 Sou (סו) וכ-19 Sous היו שווי ערך

לליברה פריסאית אחת.⁵⁴

תצלום 2. חלק מדף 94a מתוך כתב היד Paris, AN, KK 283 של רשימת משלמי המיסים בפריס בשנת 1297. בחלק החתון מופיעה הכותרת: Ci (ce) sont les mors: ובדפים העוקבים נרשמו המתים, לפי שכונות מגוריהם וסכומי המס שהם חייבים.

תצלום 3. דף מתוך כתב היד Paris, AN, KK 283 של רשימת משלמי המיסים בפריס בשנת 1297. בחלק מן הרשימות, בין שם התושב/ת וסכום המס שלו/ה נכתב "paie" – שולם.

⁵⁴ יחס זה מופיע גם במחקרים קודמים. ראו לדוגמא: Elliott, "Changing Status," 70.

הרשומות במפקדי המיסים, של יהודים כמו גם של נוצרים, מציינות שמות נשים, גברים ובחלק מהמקרים גם זוגות או משפחות. קל יחסית לזהות את המגדר של המשלם או המשלמת, לפי השמות הפרטיים או הקידומת הצרפתית המציינת זכר או נקבה המתייחסת למקצועות, המצוינים יחד עם חלק מהשמות. היות והיהודים מוזכרים ברשימות כקבוצה נפרדת ותחת כותרות הרחובות בהם התגוררו, אפשר בקלות יחסית למפות את מגוריהם בעיר, את שכניהם לרחוב וכן לדלות פרטים רבים אודותיהם. הרשימות מביאות לחיים, גם אם באופן חלקי, את רחובות העיר פריס. הן מתארות אנשים, נשים אמנויות ומקצועות, הקשרים משפחתיים ופרטים נוספים, אשר כמעט ואין להם עדויות במקורות אחרים.

פרק שני - נתונים מתוך רשימות ה Taille

בפרק זה יוצגו נתונים מתוך רשימות משלמי המיסים מפריס מן המאה ה-13. בפתח הפרק אציג השוואה כמותית של נתונים כלליים כמו מספר רשומות בכל שנה, מספר הנשים ומספר הגברים הנכללים ברשימות ה Taille ומתוך השוואה זו אעלה שאלות הנוגעות בשלמות הרשימה ואציע כמה תשובות לפערים הכמותיים שבין המפקדים. בהמשך אפנה להצגת נתונים הקשורים ליהודים שנכללו ברשימות – אתאר באיזה אופן הם נכללו ברשימות, כיצד נאסף מהם המס וכן אציג את חלקם בתשלום המס ואת היחס בין תשלומי המס לחלקם באוכלוסיה. עוד תוצג השוואה בין כמות רשומות של יהודים ונוצרים המתגוררים בשכנות ונתונים כמותיים על פי ניתוח מגדרי – נשים, גברים וזוגות המופיעים ברשימות. לבסוף אפנה להצגת נתונים פרטניים, לפי שנים, לכל אחת מן הרשימות שבהן נכללה האוכלוסיה היהודית בעיר, כלומר נתונים לשנים 1292, 1296, 1297, וכן לשנת 1313 – הרשימה הראשונה למיטב ידיעתנו, שנערכה לאחר גירוש היהודים מצרפת בשנת 1306.

1. השוואת נתונים כלליים

כפי שהוסבר בפרק הראשון, בין השנים 1292 ו-1313 נערכו בפריס מספר מפקדי מס בהוראת Philippe le Bel, במטרה לאסוף מס הכנסה - Taille, מתושבי העיר. סכום המס הכולל נקבע מראש על ידי המלך וגובה המס המוטל על התושבים נקבע כפונקציה של ההכנסה האישית: ככל שההכנסה הייתה גבוהה יותר כך סכום המס לתשלום היה גבוה יותר. האחריות על איסוף המס הייתה פנים עירונית – כלומר אחריות אוטונומית של השלטון בפריס. לשם רישום שמות התושבים וסכומי המס שהיה עליהם לשלם, עברו פקידים בצורה שיטתית לאורך רחובות העיר וכתבו את שמות התושבים בעלי ההכנסות, רחוב מגוריהם, משלח ידם וסכום המס בו הם התחייבו. את גובה ההכנסה קבעו על פי הצהרת ראש משק הבית וסביר שאימתו את ההצהרה הזו עם השכנים או בני קהילה אחרים.¹ אף שסכום המס נקבע מראש, שיעור המס לא היה בהכרח

¹ הפקידים עברו ברחובות העיר וערכו רישום על פי הכנסיות אליהן שויכו ה"שכונות" ובחלוקה פנימית מפורטת של הרחובות תוך ציון שם הרחוב ואף כיוון ההליכה בו. על שיטת איסוף המידע על הכנסות התושבים ראו: Sussman and Slivinski, "Taxation Mechanisms"; Herlihy, *Opera Muliebria*.

אחיד. המיסים נגבו לפי יחידות מגורים ולא לפי חלוקה פרסונאלית או חלוקה משפחתית. כך לדוגמא ייתכן שבמבנה אחד גרו זוג הורים, בת נשואה ומשפחה וכולם נכללו ברשומה אחת והתחייבו יחד במס.²

מכלל מפקדי ה Taille שרדו כתבי יד של המפקדים שנערכו בשנים 1292, 1296, 1297, 1298, 1299, 1300 ו- 1313, אף כי לא ניתן לשלול שהיו מפקדים נוספים. יהודי פריס נכללו ברשימות לשנים 1292, 1296 ו- 1297 בלבד והם נעדרים לחלוטין מהרשימות החל משנת 1298, אף שגירושם היה רק בשנת 1306- עובדה מתמיהה בהחלט. אף כי חלק מן החוקרים קושרים בין היעדרות היהודים מן הרשימות לגירושם בשנת 1306, מרבית החוקרים שעסקו ברשימות המיסים מותירים את השאלה בגדר חידה.³ רשימות ה Taille מסייעות להפיק מידע רב על התושבים בעיר גם מצד האופן שבו בחרו התושבים היהודים והנוצרים לזהות את עצמם כלפי נציגי השלטונות. כן אפשר ללמוד על מערכת היחסים בין השלטון והיהודים ועל האופן שבו נתפסו היהודים מצד נציגי השלטון והעומדים בראשו, לאור הנתונים שבחרו האחרונים לכלול ברשימות המיסים. גם האופן הטכני שבו הורכבו הרשימות עשוי להעיד על הרכב אוכלוסיית העיר והיחס ההדדי בין תושביה – בינם לבין עצמם ומול השלטון ונציגיו.⁴

כמות הרשומות בכל אחת מהשנים בהן נערכו מפקדי מס ה Taille שונה מאוד. (טבלה 1) ולכך מספר סיבות אפשריות.⁵ ראשית, ברשימה לשנת 1292 נכללו כל התושבים, שהתחייבו או שילמו מס בגובה sou 1 לפחות וברשימה לשנת 1296 נכללו רק תושבים ששילמו למעלה מ- sous 2. שנית, הרשימות כללו שני סוגי משלמים – משלמים עשירים, ששילמו למעלה מ- sous 5 ונקראו "gros" ומשלמים פשוטים יותר, ששילמו sous 5 ומטה, נקראו "menus". רשימת ה menus של שנת 1296 אבדה ואינה בידינו ולפיכך אנו מוצאים, כי הרשימה לשנת 1296 כוללת כ- 6,000 בתי אב, שכולם שילמו למעלה מ- sous 5, בעוד שהרשימה בשנה

² דוד הרליהי מתאר כי שיטה זו לא הייתה חד משמעית וכי קיימות יחידות משקיות משותפות, שברור שגרו יחד אך נרשמו ומוסו בנפרד. ראו: Herlihy, *Opera Muliebria*, 133.

³ רוברט חזן מדגיש, כי ברשימות אחרות מופיעים היהודים עד לשנת גירושם ולפיכך חידת העדרם מרשימות ה Taille מפריס החל משנת 1298 מתעצמת. ראו: Chazan, *Medieval Jewry*, 170.

⁴ ג'סיקה אליוט בחנה את היחס של נוצרים ליהודים שהמירו את דתם בפריס, על פי מיפוי של המומרים המופיעים ברשימות ה Taille ובחינה של משלחי היד בהם עסקו והשוואתם למשלחי היד של הנוצרים והיהודים, כמו גם לפי אזורים המגורים שלהם. ראו: Elliott, "Changing Status." 158-89.

⁵ לדיון נוסף על רשימת 1292 וייחודה לעומת הרשימות הבאות ראו להלן בפרק השלישי בעבודה זו.

העוקבת מונה כ-10,000 בתי אב, ששילמו סכומי מס מ-1 sous ומעלה. גם ברשימה לשנת 1292 וגם ברשימות לשנת 1296 ו-1297, נכללו תושביה היהודים של העיר. ברשימת משלמי המס היהודים הכלולים ברשימות נכללים גם יהודים עשירים מאוד וגם יהודים צנועים יותר, ששילמו פחות מ-5 sous.⁶

שנה:	1292	1296	1297	1300	1313
כמות משקי בית משלמי המס:	14,566	5,703	9,930	10,656	6,352
סה"כ מס שנגבה ב <i>Taille</i> :	12,243	10,024	10,560	11,479	13,284
סה"כ מס שנגבה מיהודים:	126	101	101	לא ידוע	-

טבלה 1. כמות משלמי מס וסה"כ מס שנגבה במפקדי המס (*Taille*) בפריס, לפי שנים (בלבירה פריסאית).

יהודי פריס ששילמו את מס ההכנסה נרשמו ברשימות ה *Taille* בנפרד משאר התושבים ועל כן ניתן לזהות אותם בקלות יחסית ולנתח את המידע הקשור להם (תצלום 4). במפקד לשנת 1292 ישנן 90 רשומות של יהודים, מתוך סך הכל כ-14,500 רשומות.⁷ 27 רשומות של יהודים נכללו תחת הכותרת הכללית - יהודי העיר פריס "Les juifs de la ville de Paris".⁸ יתר היהודים גרו ברחובות: *Le Franc Mourier, La Court Robert de Paris, Tacherie, Petit Pont*. מדובר בגדה הימנית של נהר הסיין (צפון מזרח), בשכונה שכונתה *Saint Merri* וידועה כיום כ-*Le Marais*. ההנחה בקרב החוקרים היא ש 65% - 70% מכלל תושבי פריס לא נכנסו לרשימות ה *Taille*, כיוון שלא היו בעלי הכנסה גבוהה דיה לצורך תשלום המס ובנוסף לא נכללו ברשימה עניים, סטודנטים, אנשי הכמורה, תושבים שזכו לפטור מתשלום המס או פשוט אלה שהצליחו להתחמק מן הפוקדים.⁹ כאן עולה השאלה האם היו גם יהודים, שלא כלולים ברשימה כיוון שהתחמקו מן הפוקדים. התשובה לשאלה זו קשורה לדרך איסוף המס מן היהודים בפריס, אשר לדעתי היה שונה מן האופן שבו נאסף המס משאר תושבי העיר, לפחות בשנים 1296 ו-1297. רשימת היהודים ב-*Taille* לשנת 1296 זהה לחלוטין לרשימה בשנת 1297. הסבר אפשרי לכך הוא שאיסוף המס מן הקהילה היהודית נערך על ידי נציגים מתוך הקהילה עצמה ושלמעשה, בדיוק כמו ה *Taille* עצמו, סכום המס לגבייה מן היהודים נקבע מראש והקהילה הייתה אחראית על חלוקת נטל המס בתוכה. עדות התומכת בהשערה זו מופיעה באחד

⁶ לדוגמא, ברשימה לשנת 1296 נכללה הגברת *Clarice fame Jacob* – ששילמה 2 sous. ראו: *Michaëlsson, Le livre de la taille de Paris l'an 1297*, 267.

⁷ *Hercule, Paris sous Philippe le Bel*, 202.

⁸ בשנת 1292 נכתב בכתב היד *juifs* ולא *juifs*. ראו: *Ibid.*, 178.

⁹ Elliott, "Changing Status," 61–63.

המסמכים המלכותיים, המעיד על אוסף מס יהודי מפריס, שנמנה על אוספי המס הרשמיים - Manessier de Thoriaco, עליו נכתב שהיה אחראי יחד עם יהודים נוספים לאיסוף מס מן היהודים בשנת 1293 ובתמורה לכך זכה להגנה מצד המלך.¹⁰ אף שלא נמצאה עדות מפורשת ברשימת ה Taille לאיסוף פנים- יהודי של המס, עצם הזהות ברשימות יכולה להוות עדות משתמעית לכך. אם אכן כך נערך האיסוף, הרי ששאלת ההתחמקות ממס, עוברת אף היא למישור פנים קהילתי. ברם, ההיכרות הפנים קהילתית מקשה על התחמקות ממס, כך לדעתי, אך לא מן הנמנע שגם בתוך הקהילה עלו בעיות של נסיונות התחמקות ממס.¹¹

A	ubere le poulcier	v	f	2	obere de cospin	xlvij	f
p	terre de prouins	v	f	e	lancee la rehere	xxvij	f
e	meine la courue	iiij	f	6	uillè le plater	ii	f
2	obere charles	v	f	7	chm le feure	lx	f
6	euestre le reconuigent	ii	f	6	uillè de laign	iiij	f
7	chan de fontenay	ii	f	8	ome de laire du cople depar les muir	lxij . ll . xlvij . f	
e	stene le macon	vii	f	e	euire les mis de la ville de paris		
2	obere poquer	iiij	f	h	agum l'andaise	x	ll
l	A fame feu seron de drues	xxij	f	i	yon de esteres gendze d'au laignelet	lvij	f
2	obere de cobuoll	x	f	s	Amuel gendze bagum denart de	lvij	f
2	soul de nois	vii	f	l	A fame dieu le croisse cohen	xxv	f
e	bonat le mouffardier	iiij	f	l	A fame mouise sahoz . z . iacob son fuz	xxxvi	f
6	uerm de bondes	xl	f	l	yon fille fore	v	f
7	Aquiel le bourguignon	xxxvi	f	l	bazham merot	lvij	f
7	chan langlois	vii	f	b	emare le loigne	xx	f
l	ozem le charrier	vii	f	h	agum de vesli	lvij	f
fl	cailas conner	lvij	f	a	bazham le loie	xxxvi	f
e	liment du cephe	xx	f	h	elle asse lauemie	xlviij	f
6	uillè roussel	xl	f	8	atre la boambarde	xxvij . ll . x . f	
2	ome ellare	xl	f	b	enoier son fuz		
7	chan de s . quicm	xlviij	f	7	Acob de loze	x	ll
p	reire sa fillaere	iiij	f	d	am laignelet	lxxviij	f
2	soul le cauetier	iiij	f	2	am laignelet		
6	esvi le crepse	vii	f	2	auy de chadons	xx	f
h	em le tuer	v	f	s	Amuel de chabef	xxx	f
6	ymon de meri	xi	f	7	uere la file merot conner		
a	dau le piere	ii	f				
h	obere du stercin	vii	f				

תצלום 4. דף מתוך כתב היד Paris, BnF, Français 6220 של רשימת משלמי המיסים בפריס בשנת 1292. בדף זה מימין בכתב דהוי, הכותרת: se sont les juifs de la ville de paris (אלו יהודי העיר פריס).

¹⁰ "Lettre de protection et de sauvegarde en faveur de Manessier "de Thoriaco", juif, chargé avec quelques Luce, "Catalogue des documents du tresor," בתוך: "autres juifs de la levee de la taille sur les juifs du roi" 24. בשנת 1293 לא היה, ככל הידוע לנו, איסוף של מס הכנסה Taille, אך לא בלתי נמנע כי לפנינו עדות לכך שנערכה גבייה כזו וכי מדובר באיסוף מס הכנסה שרישומיו לא נשמרו.

¹¹ טקסט מאוחר יותר, מן המאה ה-15, מעיד על דעה קיימת בקרב חלק מן היהודים, המעודדת התחמקות משלומי חובה לרשויות, אפילו במחיר של טלטול בשבת: "אמר מהר"ש ז"ל שמותר לישאל לטלטל מעות ביום השבת אם יש פחד שעובדי המושלים יבואו ויקחו את שלו כ"מ בעיר ואפילו לטלטל לחוץ ולהוציאם, כי כל המבואות שלנו אינן ר"ה" (מנהגי מהר"ש מנוישטט, מכון ירושלים, ירושלים תשנ"ז, סימן נט).

במפקד לשנת 1296 כמו גם במפקד לשנת 1297 - 84 רשומות של יהודים נספרו ברחובות: Le Franc
12 Tacherie - Mourier, Rue Neuve et La court Robert de Paris. מספר רשומות הנוצרים ברחובות
הנבדקים עומד על 53 בשנת 1296 ו- 94 רשומות בשנת 1297. התושבים הנוצרים הולכים ומשתווים
כמותית לתושבים היהודים וכל זאת מבלי שכמות התושבים היהודים תפחת. בין השנים 1296 ו- 1297 חלה
קפיצה משמעותית מאוד במספר הנוצרים המתגוררים ברחובות הנבדקים, נתון מעניין, שכן רשימת היהודים
המתגוררים ברחובות הנבדקים נותרה זהה בשתי השנים. אם מספר הנוצרים עלה בצורה כה משמעותית, ניתן
היה לצפות כי השינוי יבוא על חשבון התושבים היהודים באותם הרחובות, אך לכאורה ועל פי הרשימה של
שנת 1297- לא כך הדבר. לאור כך נראה שהצפיפות ברחובות הללו גדלה משמעותית בשנת 1297, או
שברחובות אלה נגבה מס ממרבית התושבים היהודים ואילו התושבים הנוצרים בשנים המוקדמות לא שילמו
מס ובשנים המאוחרות יותר נכללו באוכלוסיה משלמת המס.

בשנת 1292 שילמו יהודי פריס אחוז אחד בלבד מסך כל המס ששולם על ידי תושבי פריס. גם בשנת 1296
ובשנת 1297 נשמר חלק יחסי זה של היהודים בתשלום המס. נתון זה אינו מפתיע שכן, כאמור לעיל, סכום
המס לגביה מהעיר פריס ומהקהילות המרכיבות אותה נקבע מראש. תחת ההנחה שאוכלוסיית פריס היוותה
בין 150,000 ל- 200,000 תושבים והיהודים בעיר היוו כ- 1,500 איש ואישה, הרי שהיהודים שילמו מס
על ההכנסה – *Taille*, לפי חלקם באוכלוסייה.

ברחובות בהם גרו יהודים שנכללו ברשימות ה *Taille*, נכללו גם משקי בית נוצרים, המלמדים על כך
שהרחובות בהם התגוררו היהודים לא היו רחובות "סגורים" עבור יהודים בלבד. בשנים 1292 ו- 1296
למעלה מ 60% מן התושבים משלמי המיסים ברחובות הללו היו יהודים. בשנת 1297 אחוז היהודים קטן
ונשק ל 50% (טבלה 2).

¹² שני הרחובות הללו נכללו בכפיפה אחת במפקד. ראו: Michaëlsson, *Le livre de la taille de Paris l'an 1296*, 265.

שנה	1292	1296	1297
סך הכל משקי בית:	130	137	178
סך הכל משקי בית יהודים:	90	84	84
אחוז התושבים היהודים:	69.2%	61.3%	47.2%

טבלה 2. חלק היהודים בתוך סך הכל משקי בית ברחובות הנבדקים ברשימות ה Taille, לפי שנים.

2. השוואת נתונים לפי מגדר

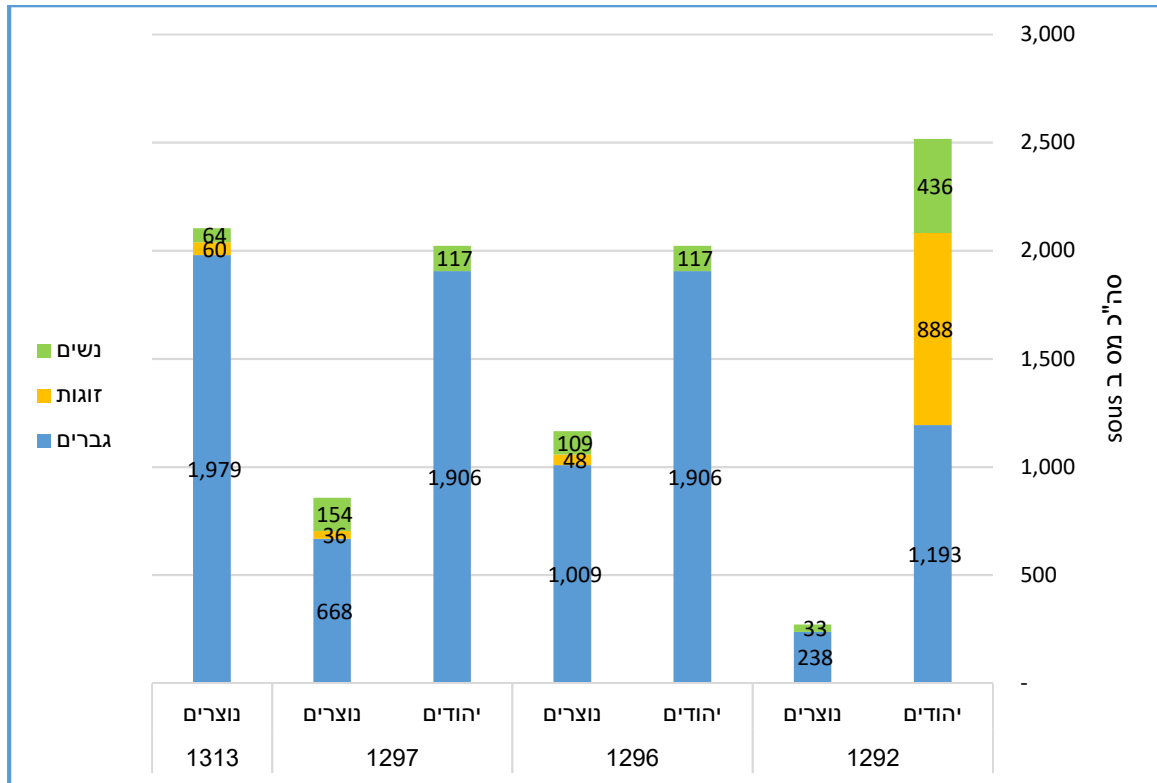
בטרם אעבור להצגת נתונים פרטניים מתוך רשימות ה Taille לכל אחת מהשנים בנפרד, אציג בקצרה את הנתונים, אשר יאפשרו לערוך השוואה מגדרית בין תושבי פריס הנכללים ברשימות ה Taille, מושג ראשוני אפשר לקבל על ידי ספירה בסיסית של משקי הבית בהן משתתפות נשים יהודיות (טבלה 3) והשוואה דומה אפשר לערוך בין רשימות משקי הבית של התושבים הנוצרים באותם רחובות (טבלה 4). את היחס בין יהודים לנוצרים בחלוקה פנימית מגדרית לפי שנים ניתן לראות בתרשים א'.

שנה	1292	1296	1297
סה"כ משקי בית יהודים:	90	84	84
נשים:	27	14	14
(באחוזים):	30.0%	16.7%	16.7%
גברים:	33	70	70
(באחוזים):	36.7%	83.3%	83.3%
זוגות:	30	0	0
(באחוזים):	33.3%	0.0%	0.0%

טבלה 3. חלקן של נשים, גברים וזוגות מתוך סך משקי הבית היהודים ברחובות נבדקים ברשימות ה Taille.

שנה	1292	1296	1297	1313
סה"כ משקי בית נוצרים:	40	53	94	88
נשים:	5	4	10	11
(באחוזים):	12.5%	7.5%	10.6%	12.5%
גברים:	35	48	83	76
(באחוזים):	87.5%	90.6%	88.3%	86.4%
זוגות:	0	1	1	1
(באחוזים):	0.0%	1.9%	1.1%	1.1%

טבלה 4. חלקן של נשים, גברים וזוגות מתוך סך משקי הבית הנוצרים ברחובות נבדקים ברשימות ה Taille.

תרשים א'. סיכום נתונים – סכומי מס ב sous לפי שנים, דת ומגדר, על פי רשימות ה Taille.

3. רשימת משלמי המס לשנת 1292

עיון בנתוני משלמי המיסים ברחובות הנבדקים לשנת 1292 מעלה, כי בעוד שכשליש ממשלמי המס היהודים הינם זוגות, אין אפילו זוג אחד בקרב משלמי המיסים הנוצרים בשנת 1292. בקרב היהודים הגברים שילמו כ- 48% מסך המס, הזוגות שילמו כ 35% מסך המס והנשים שילמו 17% מסך המס. בקרב הנוצרים שילמו הגברים כ 90% מהמס והנשים כ- 10%. מתוך כלל התושבים ברשימות ה- Taille לשנת 1292 - 15.4%

מהעומדים בראש משק הבית / יחידת המגורים הינן נשים (טבלה 5).¹³

¹³ Herlihy, *Opera Muliebria*, 134–135.

יהודים	גברים	זוגות	נשים	סה"כ
£	1,193	876	436	2,505
%	47.62%	34.98%	17.40%	100.00%
נוצרים	גברים	זוגות	נשים	סה"כ
£	293	0	33	326
%	89.86%	0.00%	10.14%	100.00%
סה"כ	גברים	זוגות	נשים	סה"כ
£	1,485	876	469	2,831
%	52.48%	30.95%	16.57%	100.00%

טבלה 5. סכומי המס לפי מגדר ודת 1292 (£ - ליברה פריסאית).

ממוצע התשלום לזוג (יהודים בלבד) עמד על כ- 29 sous, בעוד המס הממוצע לנשים יהודיות היה כ- 16 sous ולגברים כ- 36 sous. בקרב הנוצרים תשלום המס הממוצע של נשים היה 7 sous ואצל הגברים המס הממוצע עמד על 8 sous, כלומר – ממוצע כמעט זהה ונמוך בהרבה ממשלמי המס היהודים באותם רחובות. עיון מדוקדק בנתונים עשוי להסביר את הפער בממוצע נטל המס בין יהודים ונוצרים שנכללו ברשימות: שלושה משלמי מס יהודים השפיעו באופן חריג על ממוצע תשלום המס לגברים: Haguin Landenaise ששילם 10 ליברות, Jacob de Jorrez ששילם אף הוא 10 ליברות ו- Vivant de Setmois ששילם 6 ליברות.¹⁴ לגבי אף אחד מהשלושה לא ציינו הפוקדים, אף לא בשנים הבאות, את משלח ידם. שלושה משלמים אלה שילמו למעלה משליש מסך המס ששילמו גברים יהודים ב 1292 וכ- 20% מסך המס ששילמו כלל היהודים באותה שנה. נטרול המס ששולם על ידי השלושה מביא לממוצע תשלום של 22 sous לגברים יהודים – נמוך יותר מן הממוצע הכללי, אך עדיין גבוה מאוד ביחס לממוצע התשלום של גברים נוצרים. גם בקרב הנשים היהודיות נכללות 4 נשים המשפיעות על הממוצע באופן חריג: Fillon, la fille, de Corbueill אשר עסקה בקליעת סלים שילמה 70 sous, Bele Assez Bele, de Breban, שילמה 58 sous, Belle Assez la veuve ו- Jacon la Hurte Vin, שילמו 48 sous כל אחת. בקרב הזוגות, Bele Asses de Gonnese, veuve, et sa fille et son gendre אישה אלמנה, ביתה וחתנה, שילמו יחד 36 sous.¹⁵ עיון ברשימות ה Taille לשנים 1296 ו- 1297 מגלה, כי אחרי שנת 1292 עזבו הבת וחתנה את בית האם. האם נכללת

¹⁴ Hercule, Paris sous Philippe le Bel, 178.

¹⁵ Ibid., 178.

ברשימות בשנים 1296 ו-1297 בנפרד מהם ושילמה 3 sous בכל אחת מהשנים. המסקנה היא שרוב העושר של היחידה המשפחתית הזו ב-1292 הגיע למעשה מהחתן או ממשפחתו. בשונה מהחישוב עבור הגברים היהודים, כאן נטרול של ארבעת הנשים העשירות מביא למוצע תשלום מס של כ-9 sous, ממוצע דומה מאוד למוצע בקרב נשים נוצריות באותן רחובות ובאותה שנה. הממוצעים הכוללים את כל הנתונים ללא נטרול העשירים או העשירות, מעידים על ריכוזיות השליטה במקורות העושר בקהילה היהודית – יהודים או יהודיות מעטים מאוד היו בעלי עושר רב העולה על עושרם של יתר חברי הקהילה.

רשימות ה Taille מאפשרות בצורה יוצאת דופן ללמוד על תושבים אינדיבידואלים שחיו בקהילה היהודית בפריס. אחת הדוגמאות לכך היא רשומה מתוך ה Taille לשנת 1292 של אם ובנה, Sarre la Bocacharde, Benoiel son fuiz ששילמו מס בגובה 24 ליברות פריסאיות ו-10 sous, כ-20% מסכום המס הכולל ששילמו יהודים באותה שנה. מעניין לגלות, שהאם ו/או בנה לא נמצאים ברשימות ה Taille בשנים הבאות. אולם, רשומה אחרת מן השנים הבאות מלמדת על קשר אפשרי ל Sarre ובנה. Borcin du boucachart לא הוזכר ב- Taille לשנת 1292 ועל פי המס ששילם בשנת 1296 ו-1297 היה אחד מעשירי הקהילה. בעוד ששרה ובנה נכללו תחת שם הרחוב הכוללני- la ville de Paris, הרי ש Borcin התגורר ברחוב Tacherie. המשותף לשתי הרשומות הללו הוא השם או התיאור הנלווה: La Bocacharde (Bocachart). הקידומת "du" עשויה ללמד על מקום מוצא ואם כך הרי שייכתן ש-Borcin לא מופיע ברשימת 1292 כיוון שהגיע לפריס רק לאחר מכן. מאידך, אצל Sarre מופיעה הקידומת "la" וקידומת זו עשויה להעיד על מקצוע. ייתכן שעסקו בייצור או מכירה של בדים יקרים והמילה גזורה מהמילה "boccher" או "bocher". לחילופין, פירוש המילה "bocher" הוא גם קצב, או שוחט. מכיוון שהתיאור על פי האיות המסוים הזה מופיע רק פעם אחת בכל שנה בתוך רשימות היהודים, אפשר להציע שמדובר בתא משפחתי אחד לאורך כל השנים, כאשר בשנת 1292 ציינו הפוקדים את האישה ובנה בראש משק הבית ובשנים העוקבות ציינו דווקא את הגבר בראש משק הבית. זוהי דוגמא אחת לאופן בו אפשר, באמצעות הרשימות, לעקוב אחר יהודי פריס בצורה פרטנית

וללמוד על היומיום שלהם- במה עסקו, מי היו בני המשפחה, מה חלקו של כל אחד מבני המשפחה בכלכלת המשפחה וכן הלאה.¹⁶

ניתוח נוסף של הנתונים לשנת 1292 מעלה כי בעוד שב 5% מכלל הרשומות הנוצריות במפקד מוזכרים ילדים, הורים או קרובי משפחה אחרים של המשלמים, הרי שאצל היהודים מוזכרים קשרי משפחה ב 42 מתוך 90 הרשומות, כלומר בקרוב ל 50% מהרשומות. הפער בין אופן רישום יהודים ונוצרים יכול להיות מוסבר בכך שהפוקדים רשמו את שמות המשלמים לפי הצהרתם העצמית ולא השתמשו בשיטה עקבית משלהם לצורת הרישום.¹⁷ לחלופין ובהתאם למסקנה שהוצגה בפתח פרק זה, ייתכן שאת רשימת המשלמים היהודים קיבלו הפוקדים ישירות מן הקהילה היהודית, אשר ערכה את הרישום והגביה בצורה אוטונומית והעבירה את הרשימה המוגמרת כמו גם את המס שנאסף, ישירות לפוקדים. המסקנה היא שתושבי פריס הנוצרים לא זיהו עצמם על ידי קישור משפחתי בעוד שהיהודים ראו בציון הקשרים המשפחתיים שלהם חלק בלתי נפרד מזיהויים ומזהותם. הופעתם של קשרים משפחתיים ברשומות יהודים ונוצרים עקבית גם בשנים הבאות.

4. רשימות משלמי המס לשנים 1296 – 1297

מאחר שבמפקדים לשנים 1296 ו-1297 רשימת היהודים משלמי המיסים זהה, יוצגו נתוניהם במשותף ובמקביל יוצגו נתוני התושבים הנוצרים לכל אחת מן השנים בנפרד. הפוקדים לא הזכירו אלא זוג אחד נוצרי ברחובות הנבדקים, בכל אחת מהשנים. יתר הרשומות הינן של נשים או גברים. בקרב משלמי המס היהודים 83% מן הרשומות מתייחסות לגברים אשר שילמו 94% מסך המס. 17% מהרשומות מתייחסות לנשים והן שילמו כ- 6% מסך המס. אצל הנוצרים שהתגוררו ברחובות הנבדקים, בשנת 1296 כ- 90% מהרשומות מתייחסות לגברים, ששילמו כ-90% מסך המס, 8% מהרשימות מתייחסות לנשים, ארבע בלבד, ששילמו 8% מסך המס וזוג אחד ששילם כ- 2% מסך המס. בשנת 1297 כ- 88% מהרשומות הנוצריות ברחובות

¹⁶ עוד השערה לפירוש המילה *bocchart/ boccharde*, מתבססת על דמיון פונטי. בקרב הלומברדים בפריס, שמות איטליקים הפכו לשמות צרפתים תוך שינוי קל: כך השם *Boccai* הפך ל *Boucachin*, המזכיר פונטית את התיאור *Bocchart* שלעיל ולדעתי ייתכן שזה השם המקורי המעיד על מוצא גאוגרפי מאיטליה. על שמות לומברדים בפריס ראו: *Champion, "Juifs et lombards."*

¹⁷ *Herlihy, Opera Muliebria*, 133. נתוני התושבים הנוצרים ברחובות הנבדקים, בהם רק בשתי רשומות מתוך 40 נכללים פרטים על קשרי משפחה, מתיישבים עם ממצאיו.

הנבדקים מתייחסות לגברים, ששילמו כ-78% מסך המס, 11% מהרשימות הנוצריות מתייחסות לנשים, ששילמו 18% מסך המס וכן מוזכר זוג נוצרי אחד ששילם כ- 4% מסך המס. כלומר, בין השנים 1296 ו 1297 עלה באופן ניכר חלקן של הנשים בתשלום המס על חשבון חלק הגברים וזאת למרות שכמותית נותרה החלוקה המגדרית כמעט זהה (טבלאות 6 ו-7).

המס הממוצע לגבר יהודי עמד על 27 sous וגם בשנים אלה הושפע משלושה גברים עשירים: Vivant de set mois שהופיע גם בשנת 1292, שילם ב- 1296 וב- 1297 - 10 ליברות, לעומת 6 ליברות ב 1292. Borcin du boucachart שהופיע ברשימה לשנת 1296 לראשונה, שילם 15 ליברות בכל אחת מן השנים 1296 ו- 1297. נטרולם של משלמי המס העשירים מביא לתשלום מס ממוצע של 15 sous לגבר יהודי. המס הממוצע לגברים נוצרים, לצורך ההשוואה עמד על 18 Sous בשנת 1296 ו- 8 sous בשנת 1297.¹⁸

יהודים	זוגות	גברים	נשים	סה"כ
£	0	1,906	117	2,023
%	0.00%	94.22%	5.78%	100.00%
נוצרים	זוגות	גברים	נשים	סה"כ
£	6	734	66	807
%	0.74%	91.06%	8.19%	100.00%
סה"כ	זוגות	גברים	נשים	סה"כ
£	6	2,641	183	2,830
%	0.21%	93.32%	6.47%	100.00%

טבלה 6. סכומי מס לפי מגדר ודת 1296 (£- ליברה פריסאית).

¹⁸ חישוב הממוצע לגברים נוצרים בשנת 1296 הינו בנטרול שתי רשומות של גברים עשירים במיוחד אשר שילמו יחד למעלה מ 20% מסכום המס של גברים נוצרים ברחובות הנבדקים. הממוצע הכולל את כלל הגברים הנוצרים הינו 22 sous.

יהודים	זוגות	גברים	נשים	סה"כ
£	0	1,906	117	2,023
חלק מסך הכל	0.00%	94.22%	5.78%	100.00%
נוצרים	זוגות	גברים	נשים	סה"כ
£	36	668	154	858
חלק מסך הכל	4.20%	77.86%	17.95%	100.00%
סה"כ	זוגות	גברים	נשים	סה"כ
£	36	2,574	271	2,881
חלק מסך הכל	1.25%	89.34%	9.41%	100.00%

טבלה 7. סכומי המס לפי מגדר ודת 1297 (£- ליברה פריסאית).

בהתייחס לקשרים המשפחתיים, בשנת 1296 ו-1297, ב-22 רשומות מתוך 53 רשומות של יהודים מציינות קשר משפחתי (26%), בעוד שאצל הנוצרים מן הרחובות הנבדקים לא מצוין קשר משפחתי באף אחת מהרשומות בשנת 1296 ורק בארבע רשומות בשנת 1297 מתוך 94 הרשומות (4%). בשנת 1313, רשומה אחת בלבד מציינת קשר משפחתי של משלמת נוצרייה, כך שלמעשה התמונה המצטיירת מחזקת את המסקנה שהועלתה, כי ליהודים הכלולים במפקדים לאורך השנים הייתה חשיבות רבה להקשר משפחתי כחלק מזיהויים ומזהותם, לעומת האופן בו זיהו הפוקדים את התושבים הנוצרים של העיר.¹⁹

5. רשימת משלמי המס לשנת 1313

בשנת 1313, כשבע שנים לאחר גירוש יהודי צרפת, נערכה גבייה נוספת של מס הכנסה Taille.²⁰ חשיבות ניתוח הנתונים של המפקד לשנה זו נעוצה דווקא בהעדרם של היהודים. באמצעות הרשימה לשנת 1313 אפשר לבחון מי גרו במקום היהודים ברחובות הנבדקים ומה אפיין את התושבים החדשים של הרחובות הללו, ביחס לתושבים הקודמים – זהות, דת, מגדר ועיסוקים. חרף העדרם של היהודים מרשימת המשלמים בשנת

¹⁹ בהתייחס ליהודים מומרים המנויים ברשומות, 10 מתוך 51 המומרים שברשימות מצוינים יחד עם קשרים משפחתיים. ראו: Elliott, "Changing Status," 73.

²⁰ עבור מימון תואר האבירות של בנו הבכור של המלך. ראו הקדמת המחבר לרשימת המיסים של 1313: J-A Buchon, "Le livre de la taille de Paris l'an 1313, publié par J-A Buchon" (Paris, 1827)

1313, המס שנגבה בפריס בשנה זו עמד על כ- 10,000 ליברה פריסאית, בדומה למפקדים מן השנים הקודמות, כלומר העדרם לא השפיע על סך המס הנגבה עבור המלך.²¹

במפקד לשנת 1313 ברחובות הנבדקים כלולים מטבע הדברים, נוצרים בלבד ומכאן שאת התושבים היהודים החליפו נוצרים ולא מיעוטים אחרים שהיו בעיר. 88 רשומות בסך הכל מופיעות ברחובות הנבדקים לעומת 94 רשומות בשנת 1297. ייתכן שברחובות הללו הופחתה הצפיפות ולא נוספו תושבים חדשים אך השערה סבירה יותר בעיני היא שהנוצרים או התושבים האחרים שאכלסו את בתי היהודים לאחר גירושם, לא היו עשירים מספיק בכדי להיכלל במפקד המס. 76 מן הרשומות בשנה זו ברחובות הנבדקים מתייחסות לגברים, 11 רשומות לנשים ורק זוג אחד מופיע כיחידה כלכלית משותפת ברשימה. המס שנאסף מן הרחובות הנבדקים בשנה זו עמד על 2,103 sous לעומת כ- 3,200 sous שנגבו בשנת 1296 וכ- 4,900 sous שנגבו בשנת 1297 (טבלה 8).

1313	1297	1296	1292	
				נוצרים
60	36	6		זוגות
1,979	668	734	293	גברים
64	154	66	33	נשים
2,103	858	807	326	סה"כ מס נוצרים
				יהודים
			876	זוגות
	1,906	1,906	1,193	גברים
	117	117	436	נשים
	2,023	2,023	2,505	סה"כ מס יהודים
2,103	2,881	2,830	2,831	סכום כולל של מס ששולם ב sous
111	258	168	147	סכום כולל של מס ששולם ב- £

טבלה 8. סכומי המס ברחובות הנבדקים (ב sous).

לסיכום, בפרק זה הוצגו נתונים כמותיים בסיסיים מתוך רשימות ה Taille לשנים 1292, 1296, 1297 ו 1313 עבור יהודים ונוצרים: מספרים מוחלטים כמו ספירת רשומות או סכומי המס וחלוקת המשלמים לפי מגדר או דת, תוך השוואה בין השנים הנבדקות. נתונים לשנים 1298, 1299 ו- 1300 לא הוצגו הואיל

²¹ Ibid., part 2, 1.

והיהודים נעדרו מרשימות אלה ולפיכך לא ניתן לערוך השוואה או ללמוד על יהודי פריס מן הרשימות באופן ישיר. הפרק הבא יצלול לתוך הנתונים וינתח אותם בתוך ההקשר הרחב של פריס של שלהי המאה ה-13: מבנה העיר ורחובותיה, כלכלה, חלקם של נשים וגברים בכלכלה, מארג החיים היומיומי בין יהודים ונוצרים בעיר בהקשר של מגורים ומשלחי יד והאופן בו עשויות רשימות משלמי המיסים לענות על שאלות העוסקות בהגירה, מוצא, עושר, דת וקשרי משפחה. בפרק זה נמשיך בהשוואות נתונים בין שנתיות ובהשוואות תוך-שנתיות ובנוסף ננתח רשימות לדוגמא בניסיון לתת מענה לשאלות שהועלו.

פרק שלישי – כלכלה ומגדר ברשימות ה Taille

בימי הביניים, למן המאה העשירית עסקו יהודים בצרפת בעיקר במסחר, מתן הלוואות בריבית, משכונות ובמידה פחותה יותר גם בייצור – כך טוענים מחקרים קודמים, אשר אף קושרים בין העיסוק הכלכלי של היהודים לבין התפתחות העירוניות וההתיישבות היהודית בצפון צרפת.¹ בפרק זה אציע, כי קשת משלחי היד של היהודים רחבה יותר מהמגוון שאותו הציגו מחקרים קודמים וכי אופי ואופן ההתיישבות של יהודי פריס בשלהי המאה ה-13 קשורים קשר ישיר למשלחי היד שלהם ולמארג החברתי והכלכלי של העיר.² השאלות עליהן אנסה לענות בפרק זה הן: כיצד תורמות רשימות ה Taille להבנתנו את הכלכלה היהודית בפריס בשלהי המאה ה-13? באיזה אופן באה לידי ביטוי המשפחה היהודית בהשתתפותה בפרנסה ומה חלקם של נשים וגברים יהודים בכלכלה זו? כיצד מאירות הרשימות את מארג הקשרים בין יהודים ונוצרים בחיי היומיום בעיר? האם הרשימות מאפשרות להבין את הקשר היומיומי של היהודים עם שכניהם? באילו משלחי יד עסקו בפועל יהודי פריס ובמה הם נבדלים משכניהם הנוצרים? לשם כך אדון תחילה בסוגיית ההבדל בין משלחי יד של יהודים ונוצרים בימי הביניים, ולאחר מכן אציע את האופן שבו הרשימות מסייעות בהבהרת הסוגיה ואת התשובות העולות מניתוח הנתונים שברשימות, לשאלות שהוצגו לעיל.

הסיבות להבדלים בין משלחי היד של יהודים ומשלחי היד של שכניהם הנוצרים או של קבוצות מיעוט אחרות באותו מרחב גאוגרפי נידונו במחקר וניתן להבחין בשתי גישות מחקריות מרכזיות בנושא זה: גישה אחת הגורסת, כי משלחי היד של יהודים בימי הביניים ומבנה הכלכלה היהודית נבדלים משמעותית מאלה של שכניהם הנוצרים וזאת כתוצאה מהרס מבנה הקהילה היהודית ולחץ מתמשך מצד הכנסייה וחוקים מקומיים, שדחקו את מקום היהודים בכלכלה, מן המאה הרביעית והלאה. גישה שנייה מכירה בשוני בין משלחי היד והעיסוקים של יהודים לעומת שכניהם הנוצרים, אך תולה אותו בהתפתחויות תרבותיות ולא דווקא ברדיפות,

¹ Toch, *The Economic History*, 79–102; Abrahams, *Jewish Life*, 211–29; William Chester Jordan, *Women and Credit in Pre-Industrial and Developing Societies* (Philadelphia: Univ. of Pennsylvania Press, 1993), 19–20; Champion, “Juifs et lombards,” 846; Chazan, *Medieval Jewry*, 32–35; Sapir Abulafia, *Christians and Jews*, 66–69.

² ישראל אברהםס ציין את הקשר בין ההתיישבות היהודית באירופה בימי הביניים לבין משלחי היד והכלכלה של היהודים, הקשורים במקום התיישבותם ובזמן בו חיו. רוברט חזן הצביע על ההשלכה של גידול באוכלוסייה היהודית וההתיישבות היהודית בצפון צרפת בימי הביניים על אופי משלחי היד והעיסוקים שלהם. ראו: Abrahams, *Jewish Life*, 217; Chazan, *Medieval Jewry*, 33.

חקיקה אנטי יהודית או לחץ מצד הכנסייה או השלטון הפוליטי.³ רשימות משלמי המיסים של פריס עשויות לסייע בבחינת הבדלים אלה, שכן עריכת הרשימות על פי רחובות המגורים ועל פי יחידות כלכליות מאפשרות להשוות בין יהודים לשכניהם הנוצרים, במשלחי היד, מגורים, בסכומי המס שנאספו ומתוך כך גם להסיק על הכנסותיהם במגבלות מסוימות.

בשונה מן המחקרים המתמקדים ביחס המכיל או הנוהג שלו זכו יהודי פריס משכניהם הנוצרים במאה ה-13, פייר צ'מפיון וחוקרים אחרים הציגו עמדה שונה בקשר ליחסי יהודים ונוצרים בפריס בימי הביניים.⁴ צ'מפיון לא הבדיל בין פריס וערים אחרות באירופה ותלה את הגירושים החוזרים ונשנים של היהודים מצרפת בנסיבות דתיות, כלכליות ופוליטיות וכן בחיכוכים בין יהודים ושכניהם כמו גם בין היהודים למלך. האשמת היהודים בביזוי לחם הקודש משנת 1290 היא לדעתו דוגמא ברורה לכך, שהעוינות מצד האוכלוסייה הנוצרית לאוכלוסייה היהודית לא פסחה על פריס. דווקא הלומברדים, לטענתו, הם אלה שזכו ל"שקט תעשייתי" כמיעוט בפריס, אף שעסקו במקצועות דומים ליהודים – בנקאות והלוואה בריבית. היחס הלומברדים מהווה הוכחה לטענתו של צ'מפיון, שהיחס ליהודים מצד התושבים הנוצרים, גם בפריס, היה שונה, הושפע מדעות דתיות אנטי יהודיות ולא נבע רק מעצם היותם מיעוט.⁵ בהתאם לשיטתו של צ'מפיון, העיר פריס כמוה ככל הערים באירופה בימי הביניים ורשימות המיסים אינן יכולות להעיד על יחס שונה ליהודים בעיר פריס.

על רקע זה של המחלוקת בדבר הבדלים בין יהודים ושכניהם הנוצרים בהקשר של כלכלה ומיסוי בפריס, אפנה כעת לרשימות ה Taille ובעזרתן אבקש להציג הבדלים במשלחי היד של נשים וגברים ושל יהודים ונוצרים. ברשימות ה Taille לשנת 1292 למעלה מ-30% מרשומות היהודים משלמי המיסים כוללים שמות המעידים על משלחי יד, כמו Mousse Marc- d'Argent, Mosse, le mire או Joie, la fariniere. בין יהודי פריס ב 1292 ניתן למצוא, בין השאר, שוחט אחד, חמישה מלווים בריבית, איש ואישה העוסקים ברפואה, סוחר עופות אחד וכן מפעילת תנור אחת. בשנים 1296 ו-1297 רק 12% מהרשומות כוללים שמות המעידים על משלחי יד ובניהם: שלושה שוחטים, מלווה בריבית אחד, אישה אחת העוסקת ברפואה וסוחר

³ .Toch, *Economic History*, 252–53; Sapir Abulafia, *Christians and Jews*, 66–67.

⁴ ראו פירוט בפרק סקירת המחקר במבוא לעבודה זו ובעיקר מחקריהם של שרון פארמר, ג'סיקה אליוט, אל סליבינסקי ונתן זוסמן המתוארים שם.

⁵ Champion, "Juifs et lombards," 853–856.

עופות אחד (טבלה 9). מעניין להצביע על חוסר הקורלציה בין כמות היהודים הנכללים ברשימה, שקטנה בצורה משמעותית בין 1292 ל-1296 (מ 120 שמות ב 1292 ל- 85 בלבד ב 1296), לבין נותני השירות החיוניים בקהילה: בשנת 1296 כמות השוחטים בקהילה שולשה ומוזכר רק מלווה בריבית אחד. כאן המקום להסתייג מההשוואה הפשוטה בין הרשימות, שהרי לא כל היהודים מוזכרים ברשימה וגם ליהודים שכן מוזכרים לא בהכרח מצוין משלח היד בו עסקו, כך שההשוואה אינה מדויקת אך על כל פנים היא מעלה תהיות. בחינה של כלל התושבים שנכללו ברשימה לשנת 1292 – יהודים ונוצרים, מעלה כי בכ- 48% מן הרשומות של גברים העומדים בראש משק הבית נכללים שמות המעידים על משלחי ידם לעומת 39% מן הרשומות של נשים העומדות בראש משק הבית ואשר מציינות שמות המעידים על משלחי ידן.⁶ בטרם נפנה לניתוח המשמעות של השמות, המעידים על משלחי יד ברשימות, תדירות הופעתם וההקשר המגדרי שלהם, יש לשאול שאלה מקדימה- האם שמות של אנשים ונשים אכן מעידים על משלחי היד של הנושאים אותם או שמא מהווים שמות משפחה או כינויים בלבד ואין לייחס להם משמעות כפשוטם? שאלה זהה עולה ביחס לשמות המעידים על מוצא גאוגרפי כמו *Bon Foy l'Englois* או *Davy, de Chaalons*. לפני המאה ה-13 ניתן ללמוד על עיסוק או מוצא של אדם מהשם אותו הוא נושא ובאמצעותו הוא מזוהה ברשימות האדמיניסטרטיביות או במקורות אחרים בהם מוזכר.⁷ השם העיד לעיתים על מוצא, בין אם בתוך צרפת או מחוצה לה, או לפחות העיד על המוצא בדור אחד שקודם לכן. מאחר ושמות משפחה לא היו שמות קבועים עד למאה ה-14 הרי שהשמות, הנוספים לשמות הפרטיים ברשימות ה *Taille* של שלהי המאה ה-13, מעידים על עיסוק או מוצא בפועל של האדם עצמו או לכל הפחות על אלה בדור אחד לפניו. בהקשר זה דוד הרליהי מסייג וכותב, כי בחלק קטן של הרשומות סביר שהשמות שלכאורה מציינים משלח יד לא היו אלא כינוי או ששימשו כשם משפחה. מסקנתו דומה למסקנתה של שרון פארמר, המנתחת את אחת הרשומות של התושבים היהודים המופיעים ברשימה בשנת 1292: *Lyon, fillesoie* וקובעת, כי השם *fillesoie* הינו שם משפחה

⁶ Herlihy, *Opera Muliebria*, 142. על פי ספירה של סימון רו, בקרב הנשים 35.5% מן הרשומות מציינות שם המעיד על

משלח ידן. ראו: Roux, *Paris in the Middle Ages*, 151.

⁷ 143–142, Herlihy, *Opera Muliebria*, 142; Simone Roux, *Paris in the Middle Ages*, 45; מנגד, מציעה שרון פארמר

כי גם אם שם המשפחה עשוי היה להעיד על עיסוק, הרי שלא ניתן לשלול כי מדובר אך ורק בשם רווח.

בלבד ואינו מתייחס לעיסוק או לעיסוק מי ממשפחתו של ליאון.⁸ לפיכך בבחינה של רשומות המעידות על משלחי יד יש לתת את הדעת לסדר הופעת השמות ולמידת הסבירות שאכן מעידים על משלחי יד. כך לדוגמה במידה ושם המעיד על מקצוע הוא בעל סיומת המשתנה, כנהוג בשפה הצרפתית, לפי זכר, נקבה, רבים או רבות, הרי שסביר שלא מדובר בשם משפחה בלבד אלא בשם המעיד על משלח היד של הנושא או הנושאת אותו.

<u>1313</u>	<u>1297</u>	<u>1296</u>	<u>1292</u>	
-	12%	12%	31%	משלחי יד- רשומות יהודים
25%	26%	8%	28%	משלחי יד- רשומות נוצרים

טבלה 9. אחוז הרשומות המציינות משלחי יד ברחובות הנבדקים, לפי שנים.

בקרב היהודים- נשים היוו 30% מהעומדים בראש משקי הבית שנכללו ברשימה לשנת 1292 ו-16.7% מהעומדים בראש משקי הבית ברשימות לשנים 1296 ו-1297. כלומר, בחישוב ממוצע משוקלל לכלל השנים, על פי העולה מן הרשימות 20% מן העומדים בראש משקי הבית היהודים בפריס בשלהי המאה ה-13 היו נשים.⁹ החל מ-1296 ואילך פחת משמעותית חלקן של הנשים היהודיות מן הרשימות המתייחסות ליהודים ולמעשה רשימות ה Taille מציינות בעיקר גברים. ניתן להסביר את היעדרותן הפתאומית של הנשים בכמה אופנים: מחד –כידוע, בימי הביניים נשים תפסו את מקומם של הגברים בפרנסת המשפחה במקרים בהם הגברים נאלצו להיעדר מביתם, למשל בנסיעות מחוץ לעיר לצרכי פרנסה. במקרים כאלה הוטלה האחריות למשק הבית המשפחתי על כתפי הנשים ולפיכך הן היו מעורבות מאוד בניהול ועיסוק במשלח היד של הבעלים.¹⁰ אפשר להציע שהנשים המופיעות ברשימות לשנת 1292 תפסו את מקומם של הגברים הנעדרים מביתם באופן זמני או שנפטרו. בחינה של משלחי היד של נשים ברשימה הנוצרית מצביעה כי לכאורה זוהי

⁸ Ibid., 248. פארמר מתייחסת לשם Lyon, fille-soie מרשימת Taille- של שנת 1292 וכותבת שלא ייתכן שגבר עסק בטוויט משי. אולם אני חושבת שאפשר לקרוא את הרשומה באופן אחר ושמדובר ברשומה המציינת צירוף של שני אנשים שונים- Lyon ובתו, ללא ציון שמה, העוסקת במשי: fille- soie.

⁹ שיעור זה מתיישב עם דוגמאות מקבילות כמו 22.6% הנשים היהודיות שעמדו בראש משק הבית במגנצא במחצית השנייה של המאה ה-12 ו-21.4% הנשים היהודיות שעמדו בראש משק הבית בפייסטוניה ב-1428. ראו: Stow, "Jewish Family," 1101. ¹⁰ Simone Roux, "Les femmes dans les métiers Parisiens : XIIIe-XVe siècles," Clio. femmes, genre, histoire [En ligne], no. 3 (1996): 4; זלמן שזר לתולדות ישראל, (2001), 196–206.

הצעה אפשרית. כך למשל בשנת 1296 כלולה אישה נוצרייה בציון משלח ידה: בנאית - "Perrenele la maçonne". לא סביר שאישה הייתה בנאית וגם כאן ייתכן, למרות הסיומת של לשון נקבה, כי משלח היד מתייחס למשלח היד של בעלה, אך נדמה שלהצעה, שנשים תפסו את מקומם של בעליהן בשנה מסוימת ולאחר מכן שבו הגברים לנהל את משלח היד המשפחתי, אין אחיזה במציאות בפריס, בייחוד לאור רשימות השנים הבאות.¹¹

אם כן, הסבר זה אינו מתיישב באופן מוחלט עם רשימות השנים הבאות, שכן לא ייתכן שהיעדרות הגברים מתבטאת ברשימה לשנת 1292 בלבד. כמו כן, לא סביר להניח שהמקצועות המצויינים ברשימות של נשים ברשימות ה Taille היו משלחי היד של בעליהן בלבד, שכן חלק מן הרשימות מתייחסות גם לנשים נשואות, שבעליהן הוזכרו בנפרד ברשימות, או לאלמנות. יתרה מכך, ישנם משלחי יד בהם הייתה לנשים דומיננטיות, כגון הכנת מאכלים ומכירתם והעיסוק במשי ובפשתן. בהקשר זה הציע דוד הרליהי הבחנה שעשויה לתרום לעניינינו. הוא מפנה את תשומת הלב לכך שהרשימות מעידות על כך שהעיר פריס לא הייתה עיר של תעשיות, או "טרומ תעשייה" אלא עיר של מסחר, ייצור ביתי ומתן שירותים ורק מכיוון שכך, אפשר למצוא ברשימות את הנשים.¹² "היעלמותן" של נשים, כפי שבאה לידי ביטוי לאורך השנים בהן נערכו רשימות ה Taille, מצביעות לפיכך על מגמה של חדירת משלחי יד טרום תעשייתיים לעיר ודחיקת הייצור הביתי לשולי הכלכלה הפריסאית.

מבלי לסתור את ההצעות הקודמות, אפשר להציע פתרון שלישי: ייתכן שבשנת 1292, שהיא השנה הראשונה הידועה לנו בה נערך מפקד מס כה מפורט בעיר פריס, המלך והפוקדים מטעמו השתמשו במפקד לא רק לצורכי איסוף מס אלא גם כמפקד אוכלוסין, המאפשר למלך לקבל את השליטה על העיר באמצעות השגת המידע על תושביה והרכב האוכלוסייה בה.¹³ בהתאם לכך כללו הפוקדים מידע רב ככל האפשר על תושבי

¹¹ לדוגמאות נוספות ראו: Herlihy, *Opera Muliebria*, 142–143. בדעה דומה מחזיקה גם סימון רו, ראו: Roux, *Paris in the Middle Ages*, 151. ברשימות המיסים נכללים מספר תושבים, ששמן מופיע יחד עם השם Maçon או Maçonne. אף שלדעתי מדובר במשלח יד, לאור האופן שבו נכתב שם זה, ייתכן כי הכוונה היא למהגרים שמוצאם הגאוגרפי הוא Maçon אשר במרכז צרפת.

¹² Herlihy, *Opera Muliebria*, 150.

¹³ גם ג'סיקה מרין אליוט מסכימה עם הרעיון הנ"ל, ראו: Elliott, "Changing Status," 70.

העיר – נשים וגברים. עולה על הדעת כי בשנים העוקבות, הפוקדים "השתכללו" וכללו רק את המידע המינימלי והאחיד כמעט, הדרוש לצורך איסוף המס – שם רחוב, שם הגבר העומד בראש משק הבית וסכום המס שהוטל עליו.¹⁴

פתרון אפשרי נוסף ל"היעלמותן" של הנשים מן הרשימות נמצא בכתב יד שמספרו K//948/An° 16 שבארכיון הצרפתי הלאומי.¹⁵ כתב היד מתעד סכום מס, אף הוא מכונה Taille, שהוטל על ידי Philippe le Bel בחודש יוני 1298 אך ורק על הנשים שגרו בפריס. כתב יד זה טרם פוענח במלואו, אך הוא מעלה את ההשערה כי נערך איסוף מס מקביל מנשים וגברים באותה השנה, ושנערכו רשימות שונות לאיסוף המיסים. סכום המס שנגבה מן הנשים כמס על הכנסה בשנת 1298 עומד, על פי כתב היד, על כ- 10,000 ליברות פריסאיות. סכום המס שנגבה מה-Taille הכללי בפריס באותה שנה, עמד גם הוא על כ- 10,000 ליברות פריסאיות. המסמך דורש המשך פענוח, שכן ברשימה הכללית שבה אנו עוסקים כן נכללו מעט נשים, כך שאם נערכו רשימות מגדריות, לא היינו מצפים להימצאותן של נשים ברשימות האלה. הקיטלוג הארכיוני של כתב היד בארכיון הלאומי מציג שמדובר באיסוף מס מאלמנות בלבד. מפענוח חלקי של כתב היד מצאתי שמדובר בנשים ולא בהכרח באלמנות, אך אין ספק שיש צורך בעיון וקריאה מעמיקה יותר, שייתכן שיוכלו לשפוך אור על שאלת העלמותן של הנשים מרשימת ה-Taille הכללית וגם על ההקשר המגדרי של שוק העבודה בפריס במאה ה-13.

בין המקצועות המובילים של נשים נוצריות על פי רשימות משלמי המיסים נמצאות: משרתות, מכינות נרות, עובדות במשי, עובדות בשעווה, מכינות בגדים ומטפלות בבדים, ספריות, מכבסות, סוחרות בבגדים

¹⁴ מסקנה דומה מסיק קאזל במחקרו על האוכלוסייה בפריס לפני המוות השחור, ראו: Raymond Cazelles, "La population de Paris," 539–550. אני מודה לפרופסור קתרין פרנץ על תובנות ורעיונות שהעלתה בשיחה שניהלה עמי בנושא וכן לדוקטור צפיר ברזילי על סיועו בבירור הנושא, הפניותיו למחקרים העוסקים ברישום אדמיניסטרטיבי בימי הביניים באירופה ועל עזרתו הרבה בפענוח כתבי היד.

¹⁵ כתב יד מן ה-Archives nationales (France), שמספרו: K//948/An° 16 וכותרתו: Charte de Philippe le Bel qui assujettit les veuves de Paris à la taille de 100.000 livres levée pour les frais de la guerre. - Original sur parchemin.

משומשים, אופות, אחיות ועוסקות ברפואה.¹⁶ ישנן עדויות למקצועות שהיו ייחודיים לנשים, כמו עיסוק מסויים בתהליך טווית המשי. שרון פארמר חקרה את תעשיית המשי בפריס במאות ה-13 וה-14 ומתארת בספרה את הדומיננטיות הנשית ואת חלקם של יהודים בתעשיית המשי בעיר.¹⁷ אחד המקורות שהיא מצטטת הוא תקנון הגילדה של נשים המכינות כובעי זהב עם ארבעה מפתחים, שלפי דבריה, כלל גם משי: "Fesserresse de chapeaux d'or et deuvres a IIII pertuis". בתקנון זה נכתב, כי אף אחת לא רשאית לשלוח מתמחים, או מתמחות ליהודים על מנת ללמוד את רזי המקצוע, אם נשותיהם של אותם יהודים לא מתמחות בכך בעצמן.¹⁸ כפי שמסבירה פארמר, המקור הזה מעיד על כמה דברים משמעותיים: ראשית, עצם קיומה של גילדה נשית הוא מפתיע, מעיד על הדומיננטיות של נשים במקצוע זה ואולי אף על הבלעדיות שלהן. שנית, מסקנה מרתקת בהקשר היהודי - מחברי התקנון הכירו באפשרות לשלוח ללמוד מקצועות מסויימים מיהודים ונראה שנשים נוצריות נשלחו ללמוד אצל נשים יהודיות. אולם, על אף העולה ממסקנותיה של פארמר כדאי לסייג שמקומן של נשים בכלכלה הפריסאית היה עדיין מוגבל. הוכחה לכך, אפשר למצוא בספר המקצועות של פריס במאה ה-13. *Les métiers et corporations de la ville de Paris : XIIIe siècle*. בספר, בהתייחס לגילדה של טוות משי המשתמשות בכישור קטן- *Des Fileresses de soie a petiz fuizeaux* ההתייחסות היא ברובה התייחסות לנשים ובלשון נקבה, למעט המאסטר- המומחה, שאליו ההתייחסות היא בלשון זכר.¹⁹ כלומר, על אף המשמעות המפתיעה של הרוב הנשי במקצועות מסויימים, הרי שהמומחיות והיכולת לעמוד בראש הפירמידה של משלח היד כמאסטר, בעל בית מלאכה אשר באפשרותו לעסוק בהכשרת מתמחים, לפחות על פי המקורות הכתובים, הייתה בשליטה

¹⁶ לרשימת 15 המקצועות הנפוצים ביותר אצל נשים ברשימות המס לשנים 1292 ו-1313 ראו: Herlihy, *Opera Muliebria*, 146.

¹⁷ Farmer, *Silk Industries*.

¹⁸ "Item, que nus ne nules n'envoient leur aprantices ne leur ouvrieres ches juis ne chies orieres ne chies mercier, por aprendre ledit mestier, se leur fames ne sevent du mestier"

מחקרה של פרמר: Ibid., 246.

¹⁹ Roux, "Les femmes," 3; Etienne Boileau, *Les métiers et corporations de la ville de Paris : XIIIe siècle*. *Le livre des métiers d'Étienne Boileau / publié par René de Lespinasse et François Bonnardot* (Paris: Impr. nationale, 1879), 70. כמובן שמספר המקצועות הללו היה זניח לעומת כמות המקצועות הנשלטים בידי גברים, גם אם לא בבלעדיות.

גברית מוחלטת. גם במקצועות שבהן עסקו שני המינים, הרי שנשים לא עבדו בהכרח יחד עם גברים. סימון רו מתארת על פי העדויות בספר המקצועות של פריס מהמאה ה-13, שנשים וגברים עבדו יחד במקצועות הטקסטיל, הביגוד ותיקוני הבגדים, אך בנפרד לחלוטין במקצועות הקשורים במאכלים ומשקאות, מתכות ועוד. המסקנה של רו, היא שהייתה לנשים אוטונומיה כלכלית- גם אם חלקית בלבד, בתוך המארג הכלכלי של פריס במאה ה-13 אך זו הושגה בעיקר כאשר הנשים היו חלק מקבוצה או קהילה כלכלית ספציפית.²⁰ מסקנתה של רו בקשר לנשים נוצריות, מתיישבת גם עם מחקרים קודמים שעסקו בעבודת נשים יהודיות.²¹

מה חלקן של נשים יהודיות בכלכלה של יהודי פריס ובכלכלה הפריסאית בכללה? **טבלה 10** מציגה את רשימת המקצועות של נשים יהודיות, הנכללות ברשימות ה-Taille של פריס בנפרד או כחלק מזוג, בשנים 1292 – 1297. בעוד שבכלל המפקד לשנת 1292 משלח היד הנפוץ ביותר לנשים נוצריות היה משרתות, בקרב נשים יהודיות באותה שנה אין עדות לאף משרתת אחת. כמובן שאין בעובדה זו לבדה כדי להעיד על כך שנשים יהודיות בפריס לא היו משרתות, שכן לא כל התושבים כלולים ברשימות. קשה להסיק מתוך הנתונים הבודדים על משלחי היד של נשים יהודיות בפריס במאה ה-13, ביחוד לאור החוסר הברור של מקצועות בהן נשים עסקו ואשר ידוע לנו עליהן ממקורות אחרים, כמו הדוגמאות מספר המקצועות של העיר שהוצגו זה מכבר.²² אף על פי כן, גם בחינה של הרשומות הבודדות שמציינות משלחי יד של נשים מעלה תגליות מעניינות.

²⁰ גברים בעלי משלה יד מסוים העדיפו לשאת נשים שהיו בנות של בעלי אותו משלה יד. כך למעשה הנשים היו חלק מן המעגל המקצועי של משלה היד והשתתפו בפרקטיקה שלו, בין אם ככוח עזר לגברים ובין אם בעיסוק במשלה היד ממש. ראו: Roux, "Les femmes," 5.

²¹ חלקן של נשים במלאכה, בייצור ובמסחר היה גדול ומקצועות מסויימים היו מקובלים כמקצועות של נשים. אברהם גרוסמן טען, כי לתופעה נשית נוצרית זו הייתה מקבילה ברורה בחברה היהודית בגרמניה וצרפת. נשים יהודיות יצאו מביתן ללא הגבלה, בניגוד לנשים יהודיות בארצות שתחת שלטון האסלאם, ונטלו חלק בפרנסת המשפחה, במסחר, הלוואה בריבית, ייצור, רפואה ומיילדות. הן גם היו בקשר עם גברים לצורך עיסוקן במשלה היד, החזיקו ברכוש פרטי ולעתים סחרו בו אף בלא לשתף את הבעל. ראו: גרוסמן, *חסידות ומורדות*, 196 – 206. גם אלישבע באומגרטן הציגה מסקנות דומות על הדמיון בין עבודת נשים נוצריות ונשים יהודיות ששימשו כמיילדות או מניקות. באומגרטן גם הציגה את החששות שהיו קיימים מפני העסקת מילדת או מניקת נוצרית אצל יהודים אך הוכיחה, שחרף החששות וההעדפה להעסיק מיילדות או מניקות יהודיות וחרף התנגדות הכנסייה לכך, בפועל מיילדות או מניקות נוצריות הועסקו אצל יהודיות ונשים נוצריות ויהודיות עזרו אלה לאלה בשעת הלידה. ראו: באומגרטן, *אמהות וילדים*, 70-85.

²² ראו למשל: William Chester Jordan, "Jews on Top: Women and the Availability of Consumption Loans in Northern France and in the Mid-Thirteenth Century," *Journal of Jewish Studies*, 29, no. 1 (1978): 39–56; Farmer, *Silk Industries*, 79; Roux, "Les femmes," 3–5; Elliott, "Changing Status," 194–195.

כך לדוגמא הרשומה משנת 1296 של Sare la mestresse ששילמה 8 sous מס על הכנסתה. שרה- אישה יהודייה שהתגוררה בפריס ומתוארת כ"גברת". התואר Mester או Mestre פירושו בדרך כלל- בעל התמחות שהינו בעל בית מלאכה וכפועל יוצא גם מכשיר ומעסיק מתמחים. מטבע הדברים מומחה כזה השתייך לגילדה ומכאן ברור כי לא ייתכן שיהודים היו מסטרים כפשוטו. שרה לא הייתה מסטרית כפשוטו של הכינוי כמובן אלא גברת- "בעלת בית", Mistress, שתפקידה לפקח על העובדים המועסקים בבית ולנהל את משק הבית.²³

שנה	מקצוע	תרגום
1292	mire (*זוג)	עוסקת ברפואה
1292	prestre (*זוג)	אשת הרב
1292	Farniere	סוחרת / טוחנת קמח
1292	Poulain (*זוג)	מוכרת עופות
1292	Corbueill	קולעת סלים
1292	Bocacharde (*זוג- אם ובנה)	משפחת חייטים / משפחת שוחטים
1292	fille- soie	טוות משי
1292	Mestre (*זוג)	מורים/ מומחים/ בעלי מומחיות? אולי בעלת בית.
1292	qui fu	שומרת תנורים - מביאים אליה לאפיה
1292	Marc d'argent (*זוג)	מלווה בריבית
1292	Mire (*זוג)	עוסקת ברפואה
1296-1297	Mestresse	גברת

טבלה 10. מקצועות של נשים יהודיות ברשימות משלמי המיסים בשנים 1292 – 1297.

באילו משלחי יד עסקו גברים יהודים? **טבלה 11** מציגה את רשימת משלחי היד של גברים יהודים הנכללים ברשימות ה Taille לשנים 1292 – 1297 כיחידים או כחלק מזוג.²⁴ ניתן להבחין בצורה ברורה במלווים בריבית, שוחטים וקצבים, מורים, צורף, כהן ורב. למרות מספר מקצועות חופפים בקרב הנשים היהודיות ובקרב הגברים היהודים- עוסקים ברפואה, משלחי יד הקשורים בטקסטיל ובדים ועוד, הרי שמשלחי

²³ על תפקיד זה ראו פירוט אצל: Roux, *Paris in the Middle Ages*, 135–39.

²⁴ רשימה מקבילה של מקצועות המופיעים ברשימות משלמי המס בפריס – נוצרים ומיעוטים, ראו אצל: Sussman and Slivinski, "Tax Administration," 44. לרשימת המקצועות המלאה בפריס במאה ה-13 עיינו: Boileau, *Les métiers et corporations*.

היד הגבריים שונים בצורה מובהקת מן המקצועות הנשיים. על אף השונות באופי משלחי היד, עצם הכללתן של נשים כאחראיות על יחידות כלכליות משפחתיות, או- משקי בית, מלמדת על חלקן בכלכלה היהודית והכלכלה הפריסאית של המאה ה-13.

שנה	מקצוע	תרגום
1292	Marc d'argent	מלווה בריבית
1292	Mire	עוסקים ברפואה
1292	Prestre	רבי
1292	Poulain	מוכר/ת עופות
1292	Bocacharde	חייטים / שוחטים
1292	Mestre	מורה/ מומחה/ בעל מומחיות
1292	lender (qui porte les chaperons)	מלווה (ליווי) אנשים
1292	Mire	עוסקים ברפואה
1292	senior du pont	איש מכובד - אולי הרב
1296-1297	Boucherot / Bouchier	שוחט/קצב
1296-1297	Bocacharde	חייטים / שוחטים
1296-1297	La chaperonnier	מכין כובעים
1296-1297	le barbier	ספר, גלב
1296-1297	Mestre	מורה/ מומחה/ בעל מומחיות
1296-1297	Marc d'argent	מלווה בריבית
1296-1297	cohen	כהן
1296-1297	la jaolier	צורף
1296-1297	Poulain	מוכר/ת עופות
1296-1297	de foule hem (foulon)	דוחס בדים ואריגים

טבלה 11. מקצועות של גברים יהודים ברשימות משלמי המיסים בשנים 1292 – 1297.

האם היה פער בין שכרם של נשים יהודיות ושכרם של גברים יהודים בפריס בשלהי המאה ה-13 העוסקים במשלחי יד זהים או דומים? נבחן מספר דוגמאות בניסיון לענות על שאלה זו: ברשימות משלמי המס היהודים בשנת 1296 ו-1297 נמצאות שתי רשומות של עוסקים ברפואה – האחת של גבר, יחד עם אשתו: Mosse, le mire, et sa fame, השנייה של אישה: Sara la mirgesse. בעוד שהזוג שילם 8 sous כמס על הכנסה, שרה שילמה 6 sous. דוגמא אחרת: Josse Poulain le jenne, et sa fame – זוג יהודי שעסקו במכירת עופות, שילמו בשנת 1292: 12 sous כמס על הכנסתם. בשנת 1296 מוזכר הגבר בלבד- Joce Poulain והוא שילם שוב, 12 sous. בחינה שערך הרליהי על כלל המקצועות ותשלומי המס בין גברים ונשים מעלה,

כי הכנסותיהן של נשים היוו שני שלישים מהכנסותיהם של גברים שעסקו במשלח יד זהה.²⁵ הדוגמאות שהבאנו לעיל מתיישבות אך חלקית עם מסקנה זו, אך ניסיון להשתמש בנתוני ה Taille על מנת להסיק מסקנות חד משמעיות על קיומם או העדרם של הבדלי שכר או רווח בין נשים וגברים בכלכלת פריס במאה ה-13, סופו להעלות חרס. הנתונים ברשימות ה Taille הם שנתיים וכוללים סכום מס הנגזר מרווח כולל. אין נתונים על ימי עבודה או על רווח על פי יחידות זמן כלשהן – יום, חודש או תקופה אחרת. הדעות המחקריות אודות עצם קיומה של דיפרנציאציה בין שכר נשים וגברים בימי הביניים, לפני המוות השחור ואחריו, חלוקות. אף לשיטת הגורסים כי קיימת דיפרנציאציה בשכר בין נשים וגברים, הרי שהיא נובעת מהיררכיה של העובדים, כלומר – שכר נשים אמנם נמוך משכר גברים, אך הוא דומה לשכרם של ילדים, זקנים או בעלי מוגבלויות ולפיכך אינו תלוי מגדר באופן חד משמעי.²⁶ מחקרו של זוסמן דווקא קובע, כי המערכת הכלכלית של פריס במאה ה-13 הייתה, באופן יחסי, מן השוויוניות יותר בהיבט מגדרי ושכר נשים וגברים היה דומה ובכל מקרה אינו תלוי מגדר באופן מובהק.

חרף הבעיות המתעוררות מההשוואה בין שכר ורווח של נשים וגברים בפריס במאה ה-13 ולאור העדויות על משלחי יד שהיו "מונופול נשי" דוגמת חלקן במקצועות הקשורים בהכנת המשי, אין ספק כי נשים יהודיות היוו חלק בלתי נפרד מכלכלת העיר פריס מחד ומכלכלת המשפחה היהודית מאידך. בדומה למחקרו של ויליאם צ'סטר ג'ורדן (William Chaster Jordan) המבוסס על מסמכים משפטיים מצפון צרפת מהמאה ה-13, גם ברשימות משלמי המיסים מפריס - הכללתן של נשים ברשימות מעידה על נוכחותן בשוק העבודה ומאפשרת, תחת מגבלות מסוימות, להשוות בין נתוניהן לנתוני הגברים הכלולים ברשימות. ג'ורדן בהן מסמכים משפטיים אדמיניסטרטיביים בפיקרדי (Picardy) במאה ה-13, בהן הוצגו תלונות על הלוואות בריבית שנטלו נוצרים מיהודים. באמצעות פילוח מגדרי של התלונות שהוגשו לוועדות עירוניות, הציג ג'ורדן את חלקן של נשים יהודיות במתן הלוואות בריבית לנשים ולגברים נוצרים. הוא מתייחס לבעיות אפשריות בניתוח הנתונים, כמו

²⁵ Herlihy, *Opera Muliebria*, 149.

²⁶ Sandy Bardsley, "Women's Work Reconsidered: Gender and Wage Differentiation in Late Medieval England," *Past & Present*, no. 165 (1999): 5–11; Herlihy, *Opera Muliebria*, 149. מאוחר יותר, ה- *Ordonnance de 1350*, בו מצוינים בין היתר טווחי שכר יומי של נשים בפריס במקצועות שונים. ראו: Roux, "Les femmes," 5–7.

חוסר במידע על משך זמן ההלוואות אשר עשוי להשפיע על השוואה בין גובה הריבית שדרשו נשים יהודיות מול גובה הריבית שדרשו גברים יהודים, או העובדה שבמסמכים נרשמו סכומי ריבית ולא שיעורי ריבית והחוסר בנתונים על תקופת הזמן של ההלוואות. חרף כל אלה הוא קובע, כי אף שהשוואה חסרה ואינה מוחלטת, ניתן להסיק מסקנות סטטיסטיות על חלקן של נשים יהודיות בהלוואה בריבית.²⁷ בבעיה מתודולוגית דומה אנו נתקלים בניתוח סכומי המס ששילמו נשים וגברים בפריס ואשר נכללו ברשימות ה Taille. פילוח של משלחי יד וסכומי המס ששולמו על ידי העוסקים בהם יכול לכאורה להוות כר להשוואה בין נשים וגברים שהחזיקו במשלחי יד זהים. אך השוואה כזו תהיה שגויה בהתחשב בטיעונים שהועלו לעיל.

עד כה עסקנו בחלקם של נשים וגברים בכלכלה היהודית בפריס בשלהי המאה ה-13 ואגב אורחא הוזכרו גם זוגות יהודים שעסקו במשותף, כפי הנראה, במשלח היד. הכללתם של זוגות יהודים או נוצרים כעומדים בראש משקי בית משותפים תומכת בממצאיו של ג'ורדן, המוכיח כי זוגות נוצרים נטלו במשותף הלוואות מיהודים ומן הצד הנגדי- ניתן למצוא נשים יהודיות שהלוו בריבית לנשים, גברים וזוגות נוצרים כמו גם גברים יהודים שהלוו בריבית לגברים או זוגות נוצרים.²⁸ כיצד ניתן להסביר את מערכות היחסים הכלכליות של נשים יהודיות עם גברים או זוגות נוצרים? מה היה היחס ההלכתי או החברתי לקשרים מעין אלה? אברהם גרוסמן טוען, כי בחברה הנוצרית כמו בחברה היהודית באירופה בימי הביניים "לא נתפסה יציאתן של נשים לרשות הרבים כחוסר צניעות. אף לא הייתה לנשים כל בעיה לקחת חלק בחיי הכלכלה".²⁹ גרוסמן מצטט פסיקות הלכתיות מאירופה בימי הביניים, המתייחסות לאיסור ייחוד או העוסקות ביחס לחלקן של נשים יהודיות ברכוש ובפרנסת המשפחה, מעידות על מעורבותן של נשים בפרנסה ואף על מסחר שערכו עם גברים – יהודים או נוצרים. אישור לכך ניתן למצוא גם ברשימת המס לשנת 1292. ברשימה נכללו בעל ואישה יהודים, אשר עסקו במתן הלוואות: Haquin Marc- d'Argent, et sa fame. העובדה שאשתו של Haquin מופיעה יחד עמו באותה רשומה והם שילמו את המס כיחידה כלכלית אחת, מעידה על חלקה בעיסוק המשותף. אפשר להציע, שהיא עבדה במתן הלוואות לנשים בעוד Haquin עבד מול הגברים, או שהאישה מילאה את מקומו

²⁷ ראו: Jordan, "Jews on Top."

²⁸ Ibid., 46.

²⁹ גרוסמן, חסידות ומורדות, 196.

של בעלה בהיעדרו, ואף אפשר שהזוג עסק יחד במתן הלוואות לזוגות, גברים ונשים. כלומר, בכלכלה הבייתית – ייצור, מסחר ואף בהלוואה בריבית, נשים יהודיות היו שותפות מלאות למשלח היד ולקחו חלק חשוב בפרנסת המשפחה, כפי שגם טענו מחקרים קודמים.³⁰

כפי שצויין קודם לכן, מן העובדה שיהודים נכללו ברשימות ה Taille ושילמו מס אפשר להסיק שהם היו חלק מן ה bourgeoisie בפריס ומן העובדה שהם נמנו בנפרד משאר האוכלוסייה אפשר ללמוד על התפיסה הנבדלת שלהם בכל זאת. על השוני בין יהודים ונוצרים ניתן ללמוד מההבדלים במשלחי היד בהם עסקו יהודים ונוצרים.³¹ לאור העולה מן הרשימות, יהודים עסקו במקצועות ספורים בלבד ולא השתלבו במקצועות רבים אחרים. כך לדוגמא לא היו יהודים בעלי בית מרזח (tavernier), מכיני או מוכרי תבלינים (spicier) וכמובן שאין יהודים שהיו סרג'נט- בן לווייה ונושא כלים (serjant) או בנאי (maçon). באופן מעניין, יהודים שהמירו את דתם דווקא השתלבו במגוון משלחי יד שלא היו פתוחים בפניהם קודם לכן ועל פי מקורות אדמיניסטרטיביים אחרים, הם אף השתלבו לעתים בגילדות המקצועיות של העיר, כמו במסחר בעורות, פרוות ובגדים.³² מאחר ויהודים מומרים כן עסקו במקצועות המצריכים הכשרה, כגון רפואה, מכירת תבלינים או ריקחת צמחים, אפשר להציע כי היה להם הידע לעסוק במקצועות אלה גם לפני שהמירו את דתם וייתכן שאף היו יהודים שעסקו במקצועות הללו הגם שלא באופן "רשמי" וללא הכשרה מאוניברסיטה או מגילדה, שהיו כמובן סגורות בפניהן.³³

כפי שהוזכר לעיל, שכנים נוספים ליהודים בפריס היו מהגרים מצפון איטליה, המכונים "לומברדים", חלקו מכנה משותף עם היהודים ועסקו אף הם בהלוואה בריבית.³⁴ על פי המקורות, בצרפת יהודים עסקו בהלוואה

³⁰ שם, 196-209; באומגרטן, *אמהות וילדים*, 85-80.

³¹ רשימת משלחי היד של נוצרים שגרו ברחובות הנבדקים לפי רשימות ה Taille ראו **נספח א'**.

³² Elliott, "Changing Status," 66-71. מרין אליוט מנתה 50 יהודים מומרים שנכללו ברשימות ה Taille בין השנים 1292

ו-1300 ואשר שמם הופיע יחד עם מהכינויים הבאים: "la converse", "le convert", "le convers", או "la converte".

³³ ראו: Ibid., 191-192. מסקנה זו עשויה להתיישב עם התואר Mester או Mestress המופיע אצל יהודים הכלולים ברשימות.

ראו התייחסות בתחילת פרק זה וכן ראו נספח א' – יהודים ברשימת משלמי המיסים בפריס במאה ה-13.

³⁴ מרבית הלומברדים הכלולים ברשימות נרשמו בצירוף התואר "הלומברדי", אך לפי שמות הלומברדים שצויין משלח ידם, משלחי

היד שבהם עסקו היו בעיקר הלוואה בריבית, מסחר וייצור. לדוגמא: מכירת תבלינים (espicier), ייצור כלי נשק (armeurier) ומסחר בבורסה (courretier).

בריבית עוד מהמאה התשיעית והלומברדים עסקו בהלוואות בריבית למן המאה ה-12.³⁵ ברשימת ה Taille אפשר למצוא לא מעט מלווים בריבית ובעוד שיהודים שעסקו בהלוואה בריבית כונו ברשימה " Marc d'argent" שפירושו המילולי הוא "מודד (מלווה) הכסף", הלומברדים, שעסקו בהלוואה בריבית כונו " mon(n)oie" – שפירושו המילולי הוא "מעניקי כסף (הלוואות) לזמן ארוך". כיוון שההלוואות של הלומברדים ניתנו לטווח ארוך הרי שהן נשאו ריבית גבוהה יותר, שכן ריבית נקבעת ונמדדת לפי שני מרכיבים: סכום וזמן. אף כי משכי הזמן של ההלוואות לא מצוינים ברשימות ה Taille ואין אינדיקציה אחרת להם, סכומי המס ששילמו גברים לומברדים שעסקו בהלוואה בריבית גבוהים פי כמה וכמה מסכומי המס ששילמו גברים יהודים אשר עסקו באותו משלח יד. אם כך סביר, שנוצרים תושבי פריס העדיפו לפנות ליהודים על מנת ללוות כסף. שרון פארמר מחזקת את הטענה הזו ומצביעה על העדפה של הסוחרים במשי בפריס לפנות לקבלת הלוואות מיהודים ולא מלומברדים.³⁶ העדפה בפניה ליהודים לא הייתה ייחודית רק למשלח יד זה. ויליאם צ'סטר ג'ורדון מצביע על עדיפות הפניה לקצבים יהודים על מנת לרכוש בשר, כתוצאה מתקנות המגבילות את מכירת הבשר בקרב הנוצרים.³⁷ המהגרים הלומברדים בפריס היו גברים בלבד – רווקים או בעלי משפחות, שמשפחותיהם לא היגרו עמם. פארמר מעידה כי לנשים יהודיות שהלוו בריבית היה יתרון בעבודה מול נשים, על פני הגברים- יהודים ולומברדים- שכן נשים נוצריות שעסקו בייצור וטוויית משי, העדיפו לפנות לנשים. הלומברדים היו מלווים גברים וכפועל יוצא, גם מרחב המגורים שלהם היה מרחב גברי. באופן טבעי, העדיפו העוסקות במשי הנוצריות לפנות לנשים היהודיות על מנת ללוות כספים ובהעדר נשים יהודיות, העדיפו לפנות לגברים יהודים, שהיו בדרך כלל בעלי משפחה ולפיכך נחשבו כמלווים בטוחים יותר מן הלומברדים הגברים אשר התגוררו במרחב גברי.³⁸

לסיכום, רשימות ה Taille מעידות על הפער בין משלחי יד של יהודים ונוצרים מחד, אך רומזות לכך שהפערים הללו מטושטשים ולא תמיד היו קיימים בכל המקצועות, שלכאורה נאסרו על היהודים, מאידך. הרשימות חושפות כי הפערים בין נשים וגברים יהודים, בדומה לפער דומה אצל הנוצרים, באו לידי ביטוי

Farmer, *Silk Industries*, 224; Toch, *Economic History*, 87–89. ³⁵

Farmer, *Silk Industries*, 221–224. ³⁶

Jordan, "Jews on Top," 51. ³⁷

Farmer, *Silk Industries*, 233–37. ³⁸

באופי משלחי היד כמו גם בסכומי המס שהם שילמו, אך התפיסה שנשים יהודיות היו חלק שולי בכלכלת המשפחה והכלכלה העירונית בכלל- מתערערת לאור העיון ברשימות. נשים לקחו חלק פעיל בכלכלה – במשותף עם בני הזוג שלהן או לעיתים כעומדות בראש משק הבית.

פרק רביעי - משפחה, מגורים וניידות

יהודי פריס של המאה ה-13 התגוררו בטבורה של העיר. רשימות ה Taille מציינות את שמות הרחובות בהם גרו היהודים : Le Franc Mourier, Rue Neuve, La Court Robert de Paris, Tacherie, Petit Pont הנמצאים בגדה הימנית של הנהר (צפון מזרח), בשכונה המכונה Saint Merri וידועה כיום כ - Le Marais, פרט לרחוב Petit pont המחבר בין ה Cité לגדה השמאלית של הנהר. יהודים התגוררו גם ב Cité עצמו וכן בגדה השמאלית של הנהר, אף ששמות הרחובות מאזורים אלה לא מופיעים ב Taille, או שאולי נכללים בהגדרה הכללית, המופיעה ברשימה לשנת 1292: "Les juifs de la ville de Paris".³⁹ מחקרים מצביעים על סיבות מסחריות – כלכליות להתיישבותם של היהודים במרכז פריס בימי הביניים, עוד במאה השישית, כמו שמסביר ג'ראוד הרקול (Géraud Hercule) בהערותיו לרשימות ה Taille לשנת 1292: "Nous savons d'ailleurs, par Grégoire de Tours, que... les maisons des marchands étoient" au midi du Petit-Pont. C'étoit de ce côté que s'étoient établis les Juifs que le commerce avoit attirés à Paris"⁴⁰. רשימות ה-Taille מעידות על המשך התיישבות היהודים במרכז העיר גם במאה ה-13, גם אם לא באותם רחובות בהם התגוררו בעבר ובהמשך להערתו של ג'ראוד, הן גם עשויות לשפוך אור על המגורים והדמוגרפיה היהודית בעיר.

דוגמא לכך מופיעה ברשימה לשנת 1292, הכוללת קשרי משפחה רבים. עיון בקשרים אלה מאפשר לבחון את מאפייני המגורים של יהודי העיר הנכללים ברשימות: 30 מתוך 90 רשומות בשנת 1292, כוללות בני משפחה שהתגוררו יחד ועסקו יחד במשלח היד המשפחתי. ברחוב Tacherie התגוררו יחד אב מורה ובתו האלמנה: Abraham le mestre; Joie sa fille, veuve. ברחוב Petit Pont התגוררו יחד אב מלווה בריבית, בנו ואשת הבן: Abraham, fuiz Mosse Marc- d'Argent, et sa fame; ורשומה נוספת מאותה שנה מעידה על זוג הורים, בת אלמנה וכן אם האישה המתגוררים כולם באותה יחידה משפחתית Vivant, de Miauz, Sarre la migresse, sa fame; et sa Mesnie; Florion, sa fille, veuve בנוסף למגורים

³⁹ Hercule, *Paris sous Philippe le Bel*, 178.

⁴⁰ "אנו יודעים אם כן, על פי גרגוריוס מטור, שבתיהם של הסוחרים היו במרכז ה-Petit Pont, וזה היה הצד הזה, אליו היהודים נמשכו, לאור המסחר של העיר פריס אשר משך אותם." (תרגום חופשי), Ibid., 370.

של הורים וילדיהם הבוגרים, אפשר למצוא מספר רשומות של הורים והוריהם הם. כך לדוגמא נכללו ברשימה באותה שנה Jocon, la mari Maronne, et sa mere - בעל ואישה שהתגוררו עם אם האישה ברחוב Tacherie, רשומה נוספת אף היא מעידה על מגורים עם הדור הקודם: Bien- li- Viengne, de האלמנה. גם ברשימות ה-Taille לשנים 1296 ו-1297 ניתן למצוא מספר רשומות המעידות על מגורים משפחתיים בין דוריים: Bone foy, son filz - אב ובנו, וכן Haginet, mari Gica (Gika) Hanot, son fuiz - בעל ואישה יחד עם בנם (או שמא בנו בלבד לאור ניסוח השייכות). כן מוזכרת גם אישה המתגוררת עם חתנה, ומן הסתם גם עם בתה אף כי היא לא מצוינת ברשימה: Sare la mestresse, Sonnet, son gendre ובאופן דומה רשומה נוספת של הורה וחתן: Amiete et son gendre. הרשימות אמנם לא כוללות את כל המידע על תושבי פריס ויהודי פריס בכללם, אולם מתוך הדוגמאות הבודדות שהובאו כאן ניתן להצביע על כך שמגורים בין דוריים היו נפוצים בקרב יהודי פריס. כפי העולה מן הרשימות לעתים ניתן למצוא יחידות משפחתיות של שלושה דורות המתגוררים יחד באותו מבנה והם הוזכרו ברשימות כיוון שהיו שותפים לאותו משלח יד.

נקודה מעניינת העולה מעיון ברשומות ה"משפחתיות" בהם מוזכרים בעל ואישה, היא שברשומות אלו, רובן ככולן, שמו של הבעל מופיע ראשון. רק באחת הרשומות מופיעה האישה כקודמת לבעלה וגם במקרה זה שמה מופיע בקשר שייכות לאביה או לבעלה: Belete, la fille Pricion, et Haquin, son mari. אביה של בלט לא מופיע ברשימה כמשלם מיסים וייתכן כי הוא נפטר ובלט ביתו המשיכה את עסקיו במקומו. בכל שאר הרשומות בהן מופיע הגבר ראשון, האישה מופיעה בדרך כלל ללא שמה הפרטי אלא כ"אשתו" - "sa fame". כך או כך, אין בכך בכדי לגרוע מן המסקנה שהעובדה שנשים נרשמו יחד עם הבעלים כמשלמות מס מעידה על מעורבותן של נשים יהודיות בכלכלה היהודית בפריס במאה ה-13.

נתון מעניין נוסף בהיבט הדמוגרפי והחברתי גם יחד נובע מהשוואת משלחי יד לפי רחובות המגורים. בעלי משלח יד דומה התגוררו במקרים רבים בשכונות והרשימות מסייעות לראות זאת: Franc Mourier התגוררו בעשור האחרון של המאה ה-13 שני קצבים יהודים - Abraham ו-Helyon. שניהם מופיעים ברשימות לשנת 1292, 1296 ו-1297. באותו רחוב נמצא גם מלווה בריבית אחד ואדם נוסף העוסק ברפואה.

בקרב נוצרים המתגוררים ברחוב ניתן למצוא גם קצב, סוחר בעורות וסוחרים נוספים אחרים. נראה אם כך שברחוב זה התגוררו בעיקר יהודים ונוצרים העוסקים בבשר למאכל או מסחר בחלקי בקר אחרים כגון עורות ואפשר לשער כי יהודים קנו עורות אצל שכנים נוצרים. בדומה לכך, ברחוב Tacherie נרשמו חמישה מורים או מומחים, אישה אחת העוסקת ברפואה ושני מלווים בריבית כמו גם שני ספרים / גלבים ושתי נשים שעסקו בהכנת כובעים. בקרב הנוצרים שהתגוררו באותו רחוב נמצאות כמה חייטות של בגדי נשים וסנדלר אחד. מצטייר אם כך, שה Tacherie היה רחוב שבו התגוררו יהודים העוסקים בהוראה או מתמחים שלא מוזכר תחום התמחותם, או נוצרים העוסקים בהכנת פריטי לבוש.⁴¹ הרחובות Court Robert ו-Rue Neuve היו מוקד למגורים של בעלי משלחי יד הקשורים בבדים, ביגוד והנעלה. שבעה מקצועות מתוך תשעה מקצועות המצוינים אצל נוצרים שהתגוררו ברחוב זה הם מקצועות הקשורים בבדים, ביגוד והנעלה כגון: סנדלר (cavetier), חייטי בגדי נשים (couturier), יצרני כלי מיטה- שמיכות, כריות וכדו' (cousturier). גם בין מקצועותיהם של היהודים שהתגוררו ברחובות אלה אפשר למצוא מקצועות הקשורים בבדים וביגוד כמו דחיסת בדים ואריגים (foulon), אך על פי הנתונים ברשימות, יותר יהודים ברחובות הללו עסקו במאכלים. כך למשל מופיעה ברשימות מכינת קמח (farniere), סוחרת בעופות (poulain) המופיעה בשלושת הרשימות בשנים 1297-1292 וכן סוחר יין (vin). כלומר – הרחובות איגדו תושבים העוסקים במשלחי יד דומים וסביר להניח שתושבים שהיו מעוניינים בסחורה או שירות מסויים, ידעו בדיוק לאיזה איזור ורחוב בעיר להגיע. סביר להניח, שהתושבים היהודים והנוצרים שעסקו במשלחי היד דומים או זהים באותם רחובות, היו למעשה מתחרים מחד, אך אולי שותפים מאידך. לדוגמא, ייתכן שקצבים יהודים ששחיטתם נפסלה, מכרו כבר באותו היום את הסחורה הפסולה לקצבים נוצרים שהתגוררו בשכונת להם, בתמורה לסכומים נמוכים יותר על מנת שלא להפסיד את מלוא השקעתם.⁴² פרט לכך, אני מבקשת להציע, שאפשר להסיק מן הנתונים הללו

⁴¹ על כך מעיד גם שמו של הרחוב, מלשון *atacheures*. בהקדמה לרשימות ה *Taille* המודפסות לשנת 1313 (בעמודים שאינם ממוספרים ומובאים מיד לפני רשימות התושבים), מתאר המחבר J-A Buchon את רשימת המקצועות המופיעים ברשימה, ובין היתר כותב: *Atacheures, faiseurs de clous pour atacher boucles, mordens et memres*.. ראו: J-A., Buchon, "Mestiers de la ville de Paris- escripz et ordenez selonc les lettres de l'abcd, l'an MCCC", in: Buchon, *Le livre de la taille de Paris l'an 1313*.

⁴² ולראיה התנגדותה הנחרצת של הכנסייה לקניית בשר מיהודים, כפי שמופיעה בהחלטות כנסייתיות משלהי המאה ה 13 ראו: Grayzel and Stow, *Church and the Jews*, 246, 251, 270

מסקנה נוספת, לאור דיונינו הקודם בהבדלים בין משלחי יד של יהודים ונוצרים וההצעה שהעלתה אליוט, לפיה יהודים עסקו במציאות במקצועות שנאסרו עליהם. לדעתי, ניתוח משלחי היד לפי רחובות עשוי לחזק את מסקנתה של אליוט ולהעיד על כך שיהודים למדו משכניהם הנוצרים פרקטיקות מקצועיות במקצועות שנאסרו עליהם מבחינה רשמית וייתכן שאף עבדו אצל שכניהם הנוצרים, שעסקו במקצועות אלו.

רחוב Petit Pont שונה מן הרחובות האחרים ונכללו רק שבע רשומות של יהודים, שלוש מתוכן בלבד כוללות ציון של משלח יד. ברחוב זה התגוררה משפחה מורחבת של מלווה בריבית הנקרא משה Mosse marc d'argent אשר התגורר ברחוב עם אשתו, בניו וכלותיו. מלווה בריבית נוסף שהתגורר ברחוב הוא יצחק, ובשמו הצרפתי - Haquin marc- d'argent ואדם נוסף המכונה Senior, du pont.⁴³ רחוב זה מקשר בין ה Cité לגדה השמאלית של הסיין והעובדה שהתיישבו בו שני מלווים בריבית מעלה את ההשערה שהם היו הכתובת להלוואות עבור תושבי הגדה השמאלית, שכן מרבית המלווים בריבית – יהודים ולומברדים התגוררו בגדה הימנית של הנהר. נוצרים היו רוב התושבים ברחוב זה ומרביתם עסקו בצמחי מרפא (erhier) ותבלינים (espicier). מחצית הרשומות המציינות מקצועות – שבעה מתוך ארבעה עשר – קשורה במקצועות הללו. יתר הרשומות הינן של עורך דין אחד (avocat), שלושה משרתים (vallet), חדרנית אחת (chamberiere), סוחר עופות אחד (oiseleur) ומייצר או סוחר של גרות שעווה (cirier) ומכאן שאפשר לשער שהרחוב הזה היה מעין "רחוב גבול" או "רחוב מעבר" לתושבי הגדה השמאלית המבקשים ללוות כספים מן היהודים ואשר לא יכולים להרחיק לרחובות היהודים בגדה הימנית.

האם ניתן להבחין בשינוי במשלחי יד של נוצרים תושבי הרחובות הנבדקים לאחר גירוש היהודים מפריס ב-1306? עיון ב- Taille לשנת 1313 מעלה את הנתונים הבאים: ברחוב Franc Mourier, שהיה כולו רחוב יהודי לפני גירוש היהודים ב-1306, נכללו 15 רשומות של נוצרים, לעומת 14 רשומות של יהודים ו-3 רשומות של נוצרים בכל אחת מהשנים 1292-1297. לא מצאתי קו משותף למשלחי היד של הנוצרים שנכנסו להתגורר ברחוב ואין מניעה שהם התגוררו ברחוב גם קודם אך לא נכללו ברשימות בשנים קודמות. בין

⁴³ Hagin ו- Haquin שניהם שמות צרפתיים לשם העברי - יצחק. על שמות של יהודים ויהודיות בצרפת ברשימות ה Taille נא: Paul Lévy, *Les noms des Israelites en France* (Paris: PUF publications, 1960); Isidore Leob, "Le role des Juifs," 61–71.

הנוצרים ברחוב זה נכללים בשנת 1313: מוכר פחם (charbonier), יצרן כלי בדיל (le potier d'estain), מסעדן בעל טברנה (tavernier), שני אנשים שעסקו במשי (ouvriere de soie), מוכר או יצרן נרות (chandelier), פקיד (clerc), בנאי (maçon) וסוחר קטן (mercier).

הרחובות Neuve ו Court Robert בשנת 1313 הפכו בעיקר לביתם של בעלי מסעדות (tavernier), מבשלי שיכר (cervoisier), פונדקאים (hostelier), אופים (talemelier, pataier), מכיני חרדל וחומץ (moustardiere), ומוכרי אוכל ומלח (regratiere). 29 מתוך 57 רשומות המציינות משלחי יד קשורות בהכנת מאכלים ומשקאות, כלים לאוכל או מסעדנות וטברנות. ללא ספק הפך הרחוב ליעד מרכזי למהגרים, סוחרים שעברו בעיר ולתושבי העיר עצמם. עוד ברחוב זה נכללים ב 1313 שבעה סוחרים סוסים (corratier de chevaux) ומספר קטן של עוסקים בבדים, ביגוד והנעלה, שעסקו בכך גם בשנים קודמות כשהתגוררו ברחוב.⁴⁴ אם כך, מעקב אחר ניידותם של תושבים נוצרים במרחב וברחובות שבהם התגוררו עד לגירוש בעיקר יהודים, מעלה כי, התושבים הנוצרים לא בהכרח השתמשו במתקנים שנותרו במבנים בהם גרו היהודים אלא הסבו אותם לצרכיהם החדשים כמו טברנות, מסחר בסוסים ומסחר מסוגים אחרים.

קשה להצביע על תנועות דמוגרפיות בין הרחובות לפני גירוש היהודים מפריס. למרות הרישום המפורט – שמות, רחובות ומשלחי יד, קשה לעקוב אחר התושבים כיוון שאין עקביות באיות השמות לאורך השנים ולעיתים גם בתוך השנים עצמן. בנוסף, העובדה שברשימות לשנת 1292 נכללו נשים וברשימות לשנת 1296 ואילך נכללו בעיקר גברים, מקשה על שיוך וזיהוי של היחידות המשפחתיות. ניסיוני להשוות בין התושבים לאורך השנים מעלה כמה דוגמאות בודדות של יהודים שעברו להתגורר ברחובות אחרים בעיר. ברשימות לשנים 1296 ו- 1297 לא נכללה כותרת כללית "יהודי העיר פריס" כמו ברשימה לשנת 1292. Abraham Merot, שבשנת 1292 נכלל בהגדרה הכללית "la ville de Paris", נכלל ברשימות לשנת 1296 ו- 1297 כתושב הרחובות Neuve et La court Robert וניתן לשער ששם התגורר גם בשנת 1292. רשומות נוספות

⁴⁴ ברחוב Tacherie לא מופיעים תושבים כלל לאחר גירוש היהודים מפריס. נתון מפתיע לאור העובדה שמדובר באחד הרחובות הגדולים בו התגוררו 40 יהודים ונוצרים לפי ה Taille לשנת 1292 ו- 53 יהודים, למעלה מ 50% מכלל היהודים הנכללים ברשימות (ללא תושבים נוצרים) בשנים 1296 ו- 1297.

המופיעות תחת ההגדרה הכללית בשנת 1292 חוזרות בשנים מאוחרות יותר תחת שמות רחובות ספציפיים ובכך מאפשרות למקם את מרבית היהודים ברחובות הגדה הימנית.

אפשר גם לעקוב אחר תנועות של יהודים בין הרחובות במהלך השנים. Bon Foy l'Englois, et sa fame – זוג שהתגורר בשנת 1292 ברחוב Franc Mourier, עברו לגור בשנת 1296 ברחובות Neuve et La court Robert והכנסתם ירדה - בעוד שבשנת 1292 שילמו 12 sous, בשנת 1296 שילמו 4 sous בלבד. רשומה נוספת שאפשר להתחקות אחריה היא של Mosse l'englaise שהתגורר ב 1292 ב Court Robert עם אשתו Rose ושילם 8 sous ואשר עבר להתגורר ברחוב Tacherie. בשנת 1296 שילם משה 24 sous, כלומר הפך אמיד יותר באופן משמעותי. מלבד שני המעברים הללו אי אפשר לעקוב אחר מעברים נוספים שככל הנראה התרחשו במציאות, אך גם הדוגמאות הללו מעידות כי מעברים בין רחובות היו חלק מן המציאות, בין אם כתוצאה משינויים במצב משפחתי ובין אם ממניעים או אילוצים אחרים. המעקב אחרי שני המעברים הפנימיים שלעיל מעלה מעניינת: האם ניתן להבחין ב"היררכיה" של עושר בין הרחובות? תשלומי המיסים מעידים על גובה הכנסות וייתכן שחישוב תשלום מס ממוצע בכל רחוב יחד עם בחינת משלחי היד ברחובות הללו עשויים לסייע בגילוי "היררכיה" כזו, אם קיימת. לשם כך מוצגים בטבלה 12 חישובי תשלום המס הממוצע לנפש ליהודי פריס הכלולים ברשימות ה Taille.

<u>1297</u>	<u>1296</u>	<u>1292</u>	<u>רחוב</u>
53.10	53.10	11.43	Franc Mourier
		11.79	Court Robert
		66.97	la ville de paris
18.41	18.41	9.36	Tacherie
		15.00	Petit Pont
17.88	17.88		Rue Neuve et La Court Robert
24.09	24.09	27.97	סכום כולל

טבלה 12. ממוצע תשלום מס (sous) לפי רחובות ושנים, תושבים יהודים.

כיוון שבשנת 1292 נכללו תושבים יהודים רבים תחת כותרת כללית- la ville de Paris, ההשוואה בשנה זו מורכבת יותר. לפיכך ולצורך הנוחות ננסה תחילה לבחון את השאלה לאור הנתונים מן השנים 1296 ו-1297. בשנים אלה, לכאורה דומה שרחוב Franc Mourier היה רחוב של יהודים עשירים משמעותית. אך כפי שהודגש בפרק 2 של עבודה זו, הממוצע מושפע משלוש רשומות של תושבים עשירים בצורה קיצונית

ששילמו לבדם למעלה מ 80% מהמס שנאסף ברחוב זה. ללא שלושת "עשירים" אלה, ממוצע התשלום עומד על כ- 15 sous בלבד. המסקנה היא שלא ניתן לקבוע כי קיימת "היררכיה" בין הרחובות מן הפן הכלכלי. לאור רשימות ה Taille, תושבים עשירים התגוררו לצד תושבים עשירים פחות בכל הרחובות ה"יהודים", אך כולם היו די עשירים על מנת לשלם מס ולהיכלל ברשימות.

כיוון נוסף בהקשר של ניידות תושבי פריס, העולה מן הרשימות, הוא ההגירה לפריס ממקומות אחרים בצרפת ומחוצה לה. ברשימות ה Taille לשנת 1292, 28 רשומות של יהודים מציינות את מוצאם של המהגרים, שהגיעו לפריס ממקומות שונים בצרפת, כגון Breban, Chalons, Corbeil, Chartres, Gonesse, Provins, Compingne (Compiègne), Coulommiers, Dreues (Dreux). גם מהגרים שהגיעו לפריס מחוץ לצרפת מוזכרים ברשימות, ביחוד יהודים אנגלים, שככל הנראה הגיעו לפריס בעקבות גירוש יהודי אנגליה בשנת 1289-1290. ששה מהגרים יהודים מוזכרים בכל אחת מרשימות ה Taille לשנים 1292 – 1297.⁴⁵ כלומר, על פי הרשימות, כ- 30% מן היהודים בפריס היו מהגרים או בני מהגרים. ברשימות לשנים 1296 ו- 1297, 10 רשומות של יהודים מציינות מוצא מחוץ לפריס, כלומר רק 12% מן השמות.⁴⁶ הירידה החדה מתיישבת עם הטענה שהוצגה לעיל בדבר הצורך לבסס אדמיניסטרציה ורישום מסודר בשנת 1292 ולפיכך נכללו פרטים רבים יותר בשנה זו לעומת הרשימות המאוחרות יותר. מהגרים, מבקרים או עוברי אורח ששהו בפריס לא נחשבו בצורה רשמית כתושביה, לא נכללו ברשימות משלמי המיסים ומכונים Sans papiers כלומר – תושבים ללא מסמכים. היהודים והלומברדים הכלולים ברשימות ה Taille הינם יוצאי דופן מבחינה זו.

לסיכום, יהודי פריס התגוררו תמיד במרכז העיר. בחירת מקום המגורים, אופי עיסוקיהם ושילובם בכלכלת העיר היו כרוכים זה בזה והשפיעו זה על זה. רשימות ה Taille מאפשרות להציץ לאופי מגוריהם של יהודי העיר – מגורים בין דוריים אשר לעיתים מתבטאים גם בהשתתפות בין דורית במשלח היד של המשפחה. יהודים שהתגוררו בשכונות זה לזה, עסקו לעיתים קרובות במקצועות דומים, בעוד שיהודים ונוצרים שהתגוררו

⁴⁵ שישה מהגרים או משפחות מהגרים שונות בכל אחת מהשנים. יהודים מוזכרים ברשימות כמהגרים אנגלים הם לדוגמא,

.Symaan l'englaise או Abraham l'Englois, de Quant, Bon Foy l'Englois, Haguin Landenaise

⁴⁶ ראו גם: Nahon, "juifs de Paris," 29-30

בשכנות באותם רחובות לאו דווקא עסקו במקצועות דומים, אולי כתוצאה מדחיקת רגלם של יהודים ממקצועות רבים שנאסרו עליהם או שלא עסקו בהם היהודים מבחירתם האישית. הרשימות עיקרן תשלומי מס ותשלומים אלה אפשריים באופן טבעי, רק בידי מי שהיו עשירים דיים לשלמו. בתוך כך, לא ניתן לצייר היררכיה כלכלית ברחובות ה"יהודים" של פריס. יהודים עשירים יותר התגוררו לצד עשירים פחות ומקומם של העניים נפקד מן הרשימה ולפיכך היא אינה מעידה על מקומם החברתי או הדמוגרפי בעיר. בדומה להם, אף כי העיר הורכבה ממהגרים רבים, על כך מעידות גם רשימות ה Taille, חלק מן המהגרים, אורחים או עוברי אורח ששהו בפריס נעדרים לחלוטין מן הרשימות. המבקשים ללמוד על המארג החברתי המלא יותר של פריס במאה ה-13, ימצאו את רשימות ה Taille מבחינה זו, חסרות.

סיכום

רשימות משלמי המיסים, ה-Taille של פריס מהעשור האחרון של המאה ה-13 וראשית המאה ה-14 שופכות אור על חי היום יום של יהודי העיר. בשונה ממקורות אחרים, העוסקים בעיקר באליטה הלמדנית, בהיבטים תאולוגיים, אינטלקטואליים של יחסי יהודים ונוצרים בימי הביניים או בהיבטים חברתיים, בדרך כלל של שכבות האליטה, הרשימות, שנערכו על ידי נציגי המלך, מהוות מקור חיצוני המעיד על תושבי פריס היהודים שאינם אליטה ועל יחסי השכנות והכלכלה היומיומיים עם שכניהם הנוצרים והם מוקד העניין של עבודה זו¹ רשימות ה-Taille הן זרקור נוסף לקשרים האישיים ולהיכרות בין יהודים ונוצרים, שכנים ושותפים. הן כוללות רמת פירוט מפעימה: שמות פרטיים, קשרי משפחה, משלחי יד, מקומות מגורים ומוצא. יהודים לצד נוצרים, לומברדים ואנשי כמורה, כולם נכללים ברשימות ה-Taille כנושאים שווים בנטל המס, אף אם בחלקים נפרדים של הרשימה ובכך נרקמת תמונת "הרחוב" הפריסאי.

נוכחותם של היהודים ברשימות משלמי המיסים של פריס מעידה על חלקם בכלכלה העירונית, על מעורבותם החיונית בהלוואות ובמימון, במסחר ואף בייצור. למרות העוינות הדתית הגלויה והיחס המנוכר ליהודים וליהדות, בהובלת הכנסייה הנוצרית בתקופה זו, משתמע מרשימות ה-Taille כי היו קשרים בין יהודים ונוצרים שהתגוררו בעיר - קשרים תדירים, יומיומיים שנבעו ממגורים בשכנות, מסחר וכלכלה האחד עם השני, נוכחות במרחב משותף ותרבות, שניתן לתארה באופן מסוים כ"תרבות משותפת", הנובעת מן החיים יחדיו במרחב, זמן וחברה משותפים.

הנשים המוזכרות ברשימות- כעומדות בראש משק הבית או כשותפות לו, היו חלק בלתי נפרד מן הכלכלה היהודית והכללית בעיר ודרך הכללתן ברשימה כמו גם עצם הכללתן, הינן ביטוי לנשיאתן בנטל הפרנסה יחד עם הגברים, או כממלאות מקומם בהעדרם. הנשים היהודיות – טוות משי, סוחרות ולעתים אף מלוות בריבית הנכללות ברשימות, מעידות על קשר והיכרות בין אישית של תושבי העיר עם תושבים אחרים בסביבתם הקרובה - בין אם היכרות כלכלית, משפחתית או יחסי שכנות. לאור מחקריהם של ג'ראר נהון ואיזידור לאוב,

¹ וויליאם ג'ורדון וסוזן אינדבינדר מאירים את הפן האישי וההיכרות בין משפחות, נשים ואנשים בצרפת ובפריס בפרט, בתוך מערכות היחסים שבין יהודים ונוצרים – לטובה ולרעה. Jordan, *French Monarchy*, 254; Einbinder, *Beautiful Death*,

המתמקדים בשמותיהם של נשים וגברים יהודיים ברשימות המיסים, אפשר להציע, כי העובדה שנשים יהודיות נשאו שמות ורנקולריים, צרפתיים, מעידה על הצורך בשמות אלה מכורח הקשרים היומיומיים הבלתי נמנעים שלהן עם החברה הנוצרית, לצורך כלכלת משפחתן. הרשימות מעידות, כי בשונה מהעולה מן המקורות ההלכתיים והספרות היהודית ה"אליטיסטית" של ימי הביניים, נשים היו חלק בלתי נפרד מהכלכלה היהודית והיו בקשרים עם החברה הנוצרית הסובבת ואולי אף יצאו למרחב הנוצרי של העיר. מקורות נוצרים אף מלמדים כי נשים יהודיות הכשירו נשים נוצריות בעיסוק במשלחי יד מסויימים.

ניתוח הנתונים מן ה *Taille* ובחינת הדיפרנציאציה בשכר נשים וגברים לאורם מעלה, כי שיטת גביית מס ה *Taille* הייתה ייחודית לעיר פריס והובילה לכך שנשים וגברים נטלו חלק יחד, בכלכלה העירונית של העיר, בשונה מערים אחרות באירופה באותה תקופה. התפיסה המקובלת במחקר, לפיה "מדינות" ימי בניימיות היו חסרות את הארגון הפוליטי המאוחר יותר מן המאה ה-15: חוסר בבירוקרטיה מסודרת, צבא מאורגן ומערכות מיסוי מתוחכמות, מתערערת, לפחות חלקית, על ידי רשימות ה *Taille* של פריס, המוכיחות כי העיר פריס היוותה דוגמה למערכת מיסוי ובירוקרטיה כבר במאה ה-13.²

ייחודיות רשימות ה *Taille* של פריס טמונה ברזולוציית הפרטים הכלולים בהן. לנשים ולאנשים יש שמות, ניתן לדעת באיזה רחוב התגוררו ומה היה משלח ידם, לעיתים גם מצוין שם המעיד על מקום מוצא והמאפשר ללמוד על הגירה ותנועות דמוגרפיות חוץ ופנים עירוניות. העובדה שבפנינו שבע רשימות מפורטות בטווח שנים קצר יחסית, מאפשרת לעקוב אחר נשים, אנשים או משפחות ספציפיות, אפשרות יוצאת דופן עבור ימי הביניים בכלל ויהודי ימי הביניים בפרט.³ הרשימות הללו, בשונה ממקורות יהודיים מהתקופה, מאפשרות ראייה מן החוץ פנימה ושופכות אור על השאלה באיזה אופן ועד כמה עניינו יהודי פריס את השלטון והמלך? האם כל עניינו היה קבלת סכום המס הקבוע? שמא החלוקה הפנימית הייתה חשובה אף היא לצרכים מנהלתיים כמו מיפוי גאוגרפי ומפקד אוכלוסין? והאם מדיניותו הכלכלית הייתה שונה ביחס ליהודים בעיר? מצאנו את

² ג'ורדן אף מציין כי התפיסה הרווחת מחשיבה את המדינות הימי בניימיות כמדינות "חלשות" פוליטית. ראו: *Jordan, French Monarchy, 252.*

³ דווקא מתוך היתרון של סמיכות המפקדים והאפשרות להשוואה בין השנים, מתעורר קושי בדבר אפשרות להסיק מסקנות על משלחי היד של כלל תושבי העיר. קושי זה נובע מאי קוהרנטיות של המקצועות הנפוצים בעיר אשר מוזכרים רק בחלקם ברשימות.

על הקושי ועל התשובות האפשריות לפתרון ראו: Fossier, "L'artisanat Parisien," 128.

התשובות לשאלות אלה מורכבות. מחד- עצם הימצאותם של היהודים ברשימות ה Taille, כמשלמי מיסים הנושאים בנטל תשלום המס יחד עם שכניהם הנוצרים, מעיד על כך שהם נתפסו כחלק מן האוכלוסייה העירונית של פריס והיו חלק בלתי נפרד מחיי הכלכלה שלה. מאידך – העובדה שנרשמו בנפרד מכלל התושבים, כמיעוט, וכן העובדה שהם נעדרים מן הרשימות משנת 1298 ועד לגירושם מצרפת בשנת 1306, עשויה להעיד על שינוי ביחס כלפיהם וכן באופן בו הם נתפסו בעיני המלך. האופן בו הגדירו הנישומים את עצמם מול הפוקדים מטעם השלטון יכול ללמדנו על ההגדרה העצמית שלהם – מה היה חשוב להם לציין ומה פחות וכיצד אפשר ללמוד מכך על יחסם למשפחה, משלח יד או מוצא? כך מצאנו שיהודי העיר פריס, בשונה משכניהם הנוצרים, ראו בזיהוי משפחתי חלק בלתי נפרד מזהותם וזיהויים, ומרביתם ציינו קשרי משפחה כחלק מהזהותם בפני הפוקדים.

בהקשר הדמוגרפי- יהודי פריס התגוררו במרכז העיר, בלב המסחרי של העיר ובסמיכות למתחרים בתחום ההלוואה בריבית – הלומברדים. אופי המגורים של היהודים היה בדרך כלל מגורים משותפים של משפחות רב דוריות, השותפות יחדיו למשלח היד המשפחתי. המתגוררים ברחובות הנבדקים עסקו דרך כלל במשלחי יד בתחומים דומים. כך לדוגמא ברחוב Tacherie התגוררו יהודים העוסקים בהוראה ונוצרים העוסקים בבדים והכנת פריטי לבוש, ברחובות Court Robert וברחוב Neuve התגוררו יהודים רבים שעסקו במאכלים וכאלה שעסקו, כמו שכניהם הנוצרים לרחובות אלה, בבדים, ייצור ומסחר בפריטי לבוש.

היבט מעניין נוסף של רשימות משלמי המיסים הוא ההיבט המרחבי - מעקב אחר מסלול הליכתם של הפוקדים, המופיע בפירוט רב ברשימות ה Taille, מסייע בשרטוט מפה של העיר פריס במפנה המאות ה- 13 וה- 14 ומפות כאלה אכן שורטטו לאורך השנים.⁴ ברם, לא רק מפות פיסיות משורטטות לאור רשימות אלה, אלא גם מפות של מרחבים מנטליים, כפי שמיטיב לתאר זאת ג'ורדן: "One does not need a ghetto (there were none in the Middle Ages) for socio- geographical barriers to be important"⁵. הרשימות, הכוללות מיעוטים באופן נפרד בסוף הרשימה, מביעות את הפער התפיסתי של עורכי הרשימה, אולי בהוראת המלך, של היהודים. אף שהיהודים נשאו יחד עם שכניהם הנוצרים בפריס בנטל המס ואף

⁴ לדוגמא ראו **מפה 1** בעבודה זו.

⁵ Jordan, "Jews on Top," 50.

שהתגוררו בשכנות באותם רחובות ממש, השלטון, ולא רק הוא, תפס את היהודים כקבוצה מובחנת, נפרדת. כפי שמעידות הרשימות, אין בהכרח צורך במחסום פיסי או מגורים ברחובות מובדלים כדי להביע את הפער בין היהודים והנוצרים.

נדבך נוסף להיבט המרחבי המנטלי נלמד ממקום מגוריהם הפיסי של היהודים. היהודים כמו גם הלומברדים, התרכזו במספר רחובות מצומצם בעיר, למעט כמה חריגים. באופן זה, נוצר בפועל "מרחב יהודי" או "מרחב לומברדי", אשר השיקו זה לזה. למרות שברחובות בהם התגוררו יהודים התגוררו גם שכנים נוצרים, אפשר לשער, שהרוב היהודי השפיע על תחושת הזרות של נוצרים שנכנסו לרחובות הללו. וויליאם צ'סטר ג'ורדון ושרון פארמר מתארים את תחושת הניכור האפשרית, ששררה אצל נוצרים ונוצריות בכניסה למרחבים זרים אלה. אצל הלומברדים למשל, שהיו ברובם גברים, שררה תחושת ניכור בקרב נשים נוצריות בשל המרחב בעל הדומיננטיות הגברית, למרות שבוודאי היו נשים שהועסקו אצלם, סחרו עמם או אף היו מאהבות שלהם.⁶ אפשר לדמיין בנקל, שההשקה של ה"מרחב היהודי" וה"מרחב הלומברדי" מבחינה גאוגרפית והעיסוק המשותף ליהודים וללומברדים בהלוואה בריבית, יצרו למעשה מרחב פנימי בתוך העיר פריס, אליו הגיעו נוצרים בעיקר על מנת ללוות כספים.

יהודי פריס היו חלק בלתי נפרד מהחברה הפריסאית בשלהי המאה ה-13, אך עדיין היו מובחנים-הן מבחינה דתית והן מבחינה כלכלית משכניהם הנוצרים. היעדרם של יהודים מחלק נכבד של מקצועות, דחיקתם לעיסוק במספר מקצועות מצומצם וחוסר האפשרות ללמוד באוניברסיטאות או להיות חלק מגילדות מקצועיות, לא הוביל באופן ישיר לדחיקתם מחיי הכלכלה. השינוי ביחס ליהודי פריס, כפי שמתבטא בהעדרם מן הרשימות משנת 1298 ואילך, עשוי להעיד על העוינות שנחשפה כלפי היהודים מצד האוכלוסיה, המלך והכנסייה ואשר הובילה לתחילת תהליך דחיקתם של היהודים לשוליים הכלכליים והחברתיים, שסופו-גירושם מצרפת בשנת

⁶ Farmer, *Silk Industries*, 235–38.

1306.⁷ לאחר הגירוש תפסו את מקומם של היהודים נוצרים תושבי פריס, עד לחזרתם של היהודים ב 1315

לפריס- חזרה, שזמנים העידו, כי הייתה זמנית בלבד.⁸

⁷ תהליך דומה מתואר בקשר לדחיקת יהודי ספרד לשוליים הכלכליים והחברתיים, טרם גירושם בשנת 1492. ראו: Flocel Sabatè, "Jewish Neighbourhoods in Christian Towns (Catalonia, Late Middle Ages)," in *Intricate Interfaith Networks in the Middle Ages* (Turnhout, Belgium: Brepols, 2016), 178–81.

⁸ בשנת 1322 גורשו יהודי צרפת מן הממלכה על ידי המלך Charles IV le Bel בנו של המלך Philippe le Bel.

נספח א' – יהודים ברשימות ה Taille של פריס, 1292 – 1297¹

<u>Year</u>	<u>Street</u>	<u>Name</u>	<u>Man, Woman, Couple</u>	<u>Profession</u>	<u>Origin</u>	<u>Status</u>	<u>Livres</u>	<u>Sous</u>	<u>Deniers</u>
1292	Franc mourier	Abraham, neveu d'icell Royne, et Bele- Assez, sa fame	couple					8	
1292	Franc mourier	Amendant, fuis Lion d'Acre	man					8	
1292	Franc mourier	Beleite, la fille Pricion, et Haquin, son mari	couple					5	
1292	Franc mourier	Bon Foy l'Englois, et sa fame	couple		l'Englois			12	
1292	Franc mourier	Bonoque, fille Mahi Courrat, veuve	woman			Veuve (widow)		10	
1292	Franc mourier	Cressant Marc- d'Argent	man	Marc d'argent (מלווה בריבית)				12	
1292	Franc mourier	Et sa fame, mise avec son pere	couple		Chalons			12	
1292	Franc mourier	Jorin l'Englois	man		l'Englois			10	
1292	Franc mourier	Josse, fuiz Bon- Ami l'Englois, et sa fame	couple					30	
1292	Franc mourier	Lyon, d'Acre, mire, sa fame Bien- li- Viengne	couple	Mire (עוסק ברפואה)	d'Acre			5	
1292	Franc mourier	Moreau, fuiz de ladite Reinne, et Bele, sa fame	couple					8	

¹ משנת 1298 ואילך לא מופיעים יהודים ברשימות ה Taille.

<u>Year</u>	<u>Street</u>	<u>Name</u>	<u>Man, Woman, Couple</u>	<u>Profession</u>	<u>Origin</u>	<u>Status</u>	<u>Livres</u>	<u>Sous</u>	<u>Deniers</u>
1292	Franc mourier	Parise, la fame Mosse le Prestre	woman					12	
1292	Franc mourier	Reinne, la serorge Copin le mire	woman					12	
1292	Franc mourier	Salemon, fuiz Davi de Chaalons	man					16	
1292	la court robert de paris	Abraham l'Englois, de Quant, Hermineite, sa fame	couple		l'Englois, de Quant			4	
1292	la court robert de paris	Bien- li- Viengne le Prestre, et sa fame	couple	Prestre (רב)				5	
1292	la court robert de paris	Bone- Vie, de Chartres, et sa fame	couple		de Chartres			10	
1292	la court robert de paris	Bonne Bourbote, de Compingne, veuve	woman		de Compingne	Veuve (widow)		10	
1292	la court robert de paris	Chiere, la suer Hetouyn le bouchier	woman					5	
1292	la court robert de paris	Davi l'Agnelet	man					48	
1292	la court robert de paris	Haquin Cohen	man					10	
1292	la court robert de paris	Jasson Pate, et sa fame Amendant, de Breban, et sa fame	couple					5	
1292	la court robert de paris	Joie, fame Vivant Caro	woman					12	

<u>Year</u>	<u>Street</u>	<u>Name</u>	<u>Man, Woman, Couple</u>	<u>Profession</u>	<u>Origin</u>	<u>Status</u>	<u>Livres</u>	<u>Sous</u>	<u>Deniers</u>
1292	la court robert de paris	Joie, la fariniere, veuve	woman	Farniere (סוחרת / מכינה קמה)		Veuve (widow)		8	
1292	la court robert de paris	Josse Poulain le jenne, et sa fame	couple	Poulain (מוכרת עופות)				12	
1292	la court robert de paris	Mosse l'Englois, Rose, sa fame	couple		l'Englois			8	
1292	la court robert de paris	Rose l'Englesche	woman		l'Englesche			16	
1292	la court robert de paris	Salemon, de Compingne, et sa fame Hava	couple		de Compingne			12	
1292	la ville de paris	Abraham le lonc	man					36	
1292	la ville de paris	Abraham Merot	man					58	
1292	la ville de paris	Bele- Assez- Bele, de Breban	woman					58	
1292	la ville de paris	Belle Assez la veuve	woman			Veuve (widow)		48	
1292	la ville de paris	Bernart le borgne	man					20	
1292	la ville de paris	Davi l'Aingnelet	man					78	
1292	la ville de paris	Davy, de Chaalons	man		de Chaalons			20	
1292	la ville de paris	Fillon, la fille, de Corbueill	woman	Corbueill (קולעת סלים)	de Corbueill			70	
1292	la ville de paris	Haguin Landenaise	man		Landenaise		10		
1292	la ville de paris	Haguin, de Veelli	man		de Veelli			58	
1292	la ville de paris	Helie Doucet	man					20	

<u>Year</u>	<u>Street</u>	<u>Name</u>	<u>Man, Woman, Couple</u>	<u>Profession</u>	<u>Origin</u>	<u>Status</u>	<u>Livres</u>	<u>Sous</u>	<u>Deniers</u>
1292	la ville de paris	Jacob, de Jorrez	man		de Jorrez		10		
1292	la ville de paris	Jacon la Hurte-Vin	woman					48	
1292	la ville de paris	Jivete, la fille Merot Courrat	woman					16	
1292	la ville de paris	La fame Dieu le Croisse Cohen	woman					16	
1292	la ville de paris	La fame Mousse Sahor, et Jacob son fuiz	couple					36	
1292	la ville de paris	Lyon de Tillieres, gendre Davi l'Aignelet	man		de Tillieres			58	
1292	la ville de paris	Lyon, fille soie	man	Soie (טוות משי)				5	
1292	la ville de paris	Mousse Marc- d'Argent	man	Marc d'argent (מלווה בריבית)				20	
1292	la ville de paris	Mousse, de Dreues	man		de Dreues			20	
1292	la ville de paris	Mousse, de Petit- Pont, Marc- d'Argent	man	Marc d'argent (מלווה בריבית)	de petite pont			20	
1292	la ville de paris	Murienne, la bruz Jacob Sahor	woman					5	
1292	la ville de paris	Samuel, de Chambres	man		de Chambres			30	
1292	la ville de paris	Samuel, gendre Haguin (deavant dit)	man					58	

<u>Year</u>	<u>Street</u>	<u>Name</u>	<u>Man, Woman, Couple</u>	<u>Profession</u>	<u>Origin</u>	<u>Status</u>	<u>Livres</u>	<u>Sous</u>	<u>Deniers</u>
1292	la ville de paris	Sarre la Bocacharde, Benoiet son fuiz	couple	Bocacharde (חייטים / קצבים)			24	10	
1292	la ville de paris	Vivant, de Setmois	man				6		
1292	la ville de paris	Ysaac, de Sesanne	man		de Sesanne			8	
1292	Petit Pont	Abraham, fuiz Mosse Marc- d'Argent, et sa fame	couple					8	
1292	Petit Pont	Cressant, de Lille, et Leal, sa fame	couple		de Lille			78	
1292	Petit Pont	Haquin Marc- d'Argent, et sa fame	couple	Marc d'argent (מלווה בריבית)				12	
1292	Petit Pont	Josse Agnelet, et sa fame	couple					3	
1292	Petit Pont	Lyon, gendre Mousse, et sa fame	couple					8	
1292	Petit Pont	Mosse, le mire, et sa fame	couple	Mire (עוסק ברפואה)				8	
1292	Petit Pont	Quabin	man					10	
1292	Petit Pont	Senior, du pont	man	Senior du pont (איש חשוב)				8	
1292	Petit Pont	Souni, le fuiz Abraham le lonc	man					12	
1292	Petit Pont	Vivant Agnelet, et sa fame	couple					3	
1292	Tacherie	Abraham le mestre; Joie sa fille, veuve	couple	Mestre (מורה)		his doughter- Veuve (widow)		12	
1292	Tacherie	Bele- Assez la vielle	woman					5	

<u>Year</u>	<u>Street</u>	<u>Name</u>	<u>Man, Woman, Couple</u>	<u>Profession</u>	<u>Origin</u>	<u>Status</u>	<u>Livres</u>	<u>Sous</u>	<u>Deniers</u>
1292	Tacherie	Bele- Assez, de Gonesse, veuve, et sa fille et son gendre	woman		de Gonesse	Veuve (widow)		36	
1292	Tacherie	Bele la torte, veuve	woman			Veuve (widow)		5	
1292	Tacherie	Bele, de Provins, veuve	woman		de Provins	Veuve (widow)		12	
1292	Tacherie	Bien- li- Viengne, de Coulommierr, et sa fame; Mique, sa dame, veuve	couple		de coulommiers	his mother- Veuve (widow)		10	
1292	Tacherie	Contesse, la fame Baru le mestre	woman					12	
1292	Tacherie	Cressin, qui porte les chaperons	man	Qui porte les chaperons (מלווה אנשים)				5	
1292	Tacherie	Elaisse, la fame Jacob	woman					5	
1292	Tacherie	Elye, gendre Lyon fille-soie	man					5	
1292	Tacherie	Hanna, la fille Samuel Hubin, la fame Bon- Ami	woman					5	
1292	Tacherie	Haquin, de Bar, Bonne-Pille, sa fame	couple		de Bar			5	
1292	Tacherie	Honot, de Gonesse	man					8	
1292	Tacherie	Jococ, la mari Maronne, et sa mere	couple					5	
1292	Tacherie	Perez et sa fame	couple					8	

<u>Year</u>	<u>Street</u>	<u>Name</u>	<u>Man, Woman, Couple</u>	<u>Profession</u>	<u>Origin</u>	<u>Status</u>	<u>Livres</u>	<u>Sous</u>	<u>Deniers</u>
1292	Tacherie	Rauve, de Miauz, veuve	woman		de Miauz	Veuve (widow)		5	
1292	Tacherie	Sarre, qui fu fame au Mestre	woman	Fu (שומרת תנורים, מביאים אליה לאפיה)				5	
1292	Tacherie	Sonnet, fuiz Benoiet le borgne	man					8	
1292	Tacherie	Viau, de Breban, et son fuiz et sa fille	man		de Breban			8	
1292	Tacherie	Vivant, de Miauz, Sarre la migresse, sa fame; et sa Mesnie; Florion, sa fille, veuve	couple		de Miauz	doughter- Veuve (widow)		70	
1292	Tacherie		woman						
1292	Tacherie		woman						
1292	Tacherie		couple						
1292	Tacherie		woman						
1292	Tacherie		man						
1296- 1297	Franc mourier	Abraham(n) boucherot	man	Boucherot (שוחט)				8	
1296- 1297	Franc mourier	Amendant (Amandant) d'Acre	man		Acre			8	
1296- 1297	Franc mourier	Braton brani (bani)	man					8	
1296- 1297	Franc mourier	Cabin cressant (croissant)	man					16	

<u>Year</u>	<u>Street</u>	<u>Name</u>	<u>Man, Woman, Couple</u>	<u>Profession</u>	<u>Origin</u>	<u>Status</u>	<u>Livres</u>	<u>Sous</u>	<u>Deniers</u>
1296-1297	Franc mourier	Hagin Landenais	man		Landenais		15		
1296-1297	Franc mourier	Haquin	man					36	
1296-1297	Franc mourier	Haquin hierre	man					12	
1296-1297	Franc mourier	Heloyne le bouchier	man	Bouchier (שוחט)				4	
1296-1297	Franc mourier	Jacob le noir	man		le noir			6	
1296-1297	Franc mourier	La fame Molot corrat (courrat)	woman					8	
1296-1297	Franc mourier	Moriau, filz Reyne (Royene)	man					8	
1296-1297	Franc mourier	Samuel de chambres	man					14	
1296-1297	Franc mourier	Samuel, son gendre	man				6		
1296-1297	Franc mourier	Vivant de set (sept) mois	man				10		
1296-1297	Rue neuve et La court Robert	Abraham merot	man					7	
1296-1297	Rue neuve et La court Robert	Bele- assez l'englesche (l'engloiche)	woman		l'englesche (l'engloiche) - English			20	
1296-1297	Rue neuve et La court Robert	Bon juyf	man					20	

<u>Year</u>	<u>Street</u>	<u>Name</u>	<u>Man, Woman, Couple</u>	<u>Profession</u>	<u>Origin</u>	<u>Status</u>	<u>Livres</u>	<u>Sous</u>	<u>Deniers</u>
1296-1297	Rue neuve et La court Robert	Bone de Compingne (Bonne de compigne)	man		de compingne (compigne) - צפון צרפת			20	
1296-1297	Rue neuve et La court Robert	Bone foy, son filz (Bonne foy, son fuiz)	man					4	
1296-1297	Rue neuve et La court Robert	Cohan le juyf	man	Cohen (כהן)				16	
1296-1297	Rue neuve et La court Robert	Davy (Davi) l'aignelet	man					58	
1296-1297	Rue neuve et La court Robert	Duda de banionville (baionville)	man		de banionville (baionville) - באיון דרום צרפת			6	
1296-1297	Rue neuve et La court Robert	Elyes doucete	man					6	
1296-1297	Rue neuve et La court Robert	Hagin de bar	man					7	
1296-1297	Rue neuve et La court Robert	Haquin cohe(n)	man					8	
1296-1297	Rue neuve et La court Robert	Jacob le jaolier	man	Jaolier (צורף)				8	
1296-1297	Rue neuve et La court Robert	Jacon hurte- vin	man					40	
1296-1297	Rue neuve et La court Robert	Joce l'anglais (Josse l'englois)	man		l'anglais (l'englois)			48	
1296-1297	Rue neuve et La court Robert	Joce Poulain	man	Poulain (סוחר עופות)				12	

<u>Year</u>	<u>Street</u>	<u>Name</u>	<u>Man, Woman, Couple</u>	<u>Profession</u>	<u>Origin</u>	<u>Status</u>	<u>Livres</u>	<u>Sous</u>	<u>Deniers</u>
1296-1297	Rue neuve et La court Robert	Mahy de quiquelarde, l'anglais	man		l'anglais (l'englois)			6	
1296-1297	Rue neuve et La court Robert	Mosse de foule-hem	man	Foulon (דוחס בדים ואריגים)				18	
1296-1297	Tacherie	Abraham Marc d'argent (A. marc- d'a)	man					6	
1296-1297	Tacherie	Amiete et son gendre	man					12	
1296-1297	Tacherie	Ancron le lonc	man					7	
1296-1297	Tacherie	Avigoie et sa fille	woman					30	
1296-1297	Tacherie	Bele- assez	woman					8	
1296-1297	Tacherie	Bele assez de gonnesse	woman					3	
1296-1297	Tacherie	Belete la juyve	woman					3	
1296-1297	Tacherie	Bernart le borgne	man					7	
1296-1297	Tacherie	Bien li vigne (viengne)	man					30	
1296-1297	Tacherie	Borcin du boucachart	man	Boucachart (חייט/ קצב)			15		

<u>Year</u>	<u>Street</u>	<u>Name</u>	<u>Man, Woman, Couple</u>	<u>Profession</u>	<u>Origin</u>	<u>Status</u>	<u>Livres</u>	<u>Sous</u>	<u>Deniers</u>
1296-1297	Tacherie	Chaboue (Chaboë)	man					12	
1296-1297	Tacherie	Clarice fame Jacob	woman					2	
1296-1297	Tacherie	Copin taboë	woman					14	
1296-1297	Tacherie	Cressant le juyf	man					6	
1296-1297	Tacherie	Cressin le chaperonnier	man	Chaperonnier (מכין כובעים)				6	
1296-1297	Tacherie	Hagin gendre Bele vigne	man					8	
1296-1297	Tacherie	Haginet, mari Gica (Gika)	man					8	
1296-1297	Tacherie	Hanot, son fuiz	man					8	
1296-1297	Tacherie	Haquin bourbot	man					28	
1296-1297	Tacherie	Haquin de barbier	man	Barbier (ספר, גלב)				6	
1296-1297	Tacherie	Haquin, le filz Persion (le f. Persion)	man					20	
1296-1297	Tacherie	Heronnin, mari Juiete, la fille au prestre	man					12	
1296-1297	Tacherie	Jacob marronne (a marrone)	man					6	

<u>Year</u>	<u>Street</u>	<u>Name</u>	<u>Man, Woman, Couple</u>	<u>Profession</u>	<u>Origin</u>	<u>Status</u>	<u>Livres</u>	<u>Sous</u>	<u>Deniers</u>
1296-1297	Tacherie	Jacot (Jacob) de bruniau	man					8	
1296-1297	Tacherie	Jasson, le gendre Samoue (Jacon, le g. Samoe)	man					20	
1296-1297	Tacherie	Joyon (Joion)	man					12	
1296-1297	Tacherie	La fille Taboë	woman					3	
1296-1297	Tacherie	Le filz Bele assez, la vielle	man					8	
1296-1297	Tacherie	Le gendre Bele vigne	man					14	
1296-1297	Tacherie	Le gendre Veau	man					42	
1296-1297	Tacherie	Le gendre Vivant de 6 (7) mois	man					20	
1296-1297	Tacherie	Les 2 enfanz(s) Davy (Davi) aignelet	man					36	
1296-1297	Tacherie	Meron la juyve	woman					6	
1296-1297	Tacherie	Merot, le filz Joyon (Joion)	man					40	
1296-1297	Tacherie	Mestre Barul (Baril)	man	Mestre (מורה)				36	
1296-1297	Tacherie	Mique la juyve en l'atacherie (en l'at. Manque)	woman					6	

<u>Year</u>	<u>Street</u>	<u>Name</u>	<u>Man, Woman, Couple</u>	<u>Profession</u>	<u>Origin</u>	<u>Status</u>	<u>Livres</u>	<u>Sous</u>	<u>Deniers</u>
1296-1297	Tacherie	Mosse le filz (fuiz) Bon-juyf	man					48	
1296-1297	Tacherie	Mosse l'englaise (M. l'englois)	man		l'anglais (l'englois)			24	
1296-1297	Tacherie	Mosse marc d'argent	man	Marc d'argent (מלווה בריבית)				16	
1296-1297	Tacherie	Mosse Poito	man					3	
1296-1297	Tacherie	Mosse, le filz Jacop (b)	man					6	
1296-1297	Tacherie	Nate le juyf	man					12	
1296-1297	Tacherie	Nescelot (Necelot)	man					6	
1296-1297	Tacherie	Sara la mirgess	woman	Mirgess (עוסקת ברפואה)				6	
1296-1297	Tacherie	Sare la mestresse	woman	Mestresse (מורה)				8	
1296-1297	Tacherie	Sonnet, son gendre	man					6	
1296-1297	Tacherie	Sonnin le juyf	man					10	
1296-1297	Tacherie	Symaan l'englaise (englois)	man		l'anglais (l'englois)			8	
1296-1297	Tacherie	Veau le juyf	man					6	

<u>Year</u>	<u>Street</u>	<u>Name</u>	<u>Man, Woman, Couple</u>	<u>Profession</u>	<u>Origin</u>	<u>Status</u>	<u>Livres</u>	<u>Sous</u>	<u>Deniers</u>
1296-1297	Tacherie	Viete le juyf	man					20	
1296-1297	Tacherie	Vivant d'auceurre	man					6	

נספח ב' – משלחי יד של נוצרים שהתגוררו ברחובות היהודים, ברשימות ה-Taille של פריס, 1292–1297, 1313

<u>year</u>	<u>street</u>	<u>Name as stated</u>	<u>man / woman / couple</u>	<u>Profession</u>
1296	Franc mourier	Henri le mestre, tavernier	man	מסעדן, בעל בית מאכל - Tavernier
1296	Franc mourier	Henri le chandelier	man	מייצר נרות - Chandelier
1297	Franc mourier	Jehan de blais, bazennier	man	סוחר בעורות - Bazennier (basennier)
1297	Franc mourier	Guiart de monci, tisserrant	man	אורג - Tisserrant (tesserant)
1313	Franc mourier	Jourdain le potier d'estain	man	מייצר כלי בדיל - Potier d'estain
1313	Franc mourier	Thomas le bouchier, tavernier	man	קצב - Bouchier מסעדן, בעל בית מאכל - Tavernier
1313	Franc mourier	Guilaum le picart, maçon	man	בנאי (אולי מוצא גאוגרפי) – Maçon
1313	Franc mourier	Jehan le clerc	man	פקיד – Clerc
1313	Franc mourier	daniau le breton, ovrier de drea de saye	man	Ovrier de drea de saye (ouvriere de soie) -פועל במשי, תופר משי או מייצר הבד
1313	Franc mourier	Guimar le breton, fanier	man	סוחר בשחת, חציר או מספוא - Fanier
1313	Franc mourier	Guillaume huille-coc, charbonier	man	יצרן וסוחר בפחם - Charbonier
1313	Franc mourier	Jehan de vernon, maçon - בנאי	man	בנאי (אולי מוצא גאוגרפי) – Maçon
1313	Franc mourier	Guillaum le platrier	man	מוכר גבס - Platrier (platrier)

<u>year</u>	<u>street</u>	<u>Name as stated</u>	<u>man / woman / couple</u>	<u>Profession</u>
1313	Franc mourier	Robert le mercier	man	Mercier- סוחר בסדקית, סוחר קטן
1292	La Court Robert de Paris	Antyaume, le gucinnier	man	Gueinnier- מייצר תיקים, נרתיקים, נדנים
1292	La Court Robert de Paris	Perrot, son Vallet	man	Valet- משרת
1292	La Court Robert de Paris	Guillaume, le cavetier	man	Cavetier- סנדלר
1292	La Court Robert de Paris	Michelet, le tavernier	man	Tavernier- מסעדן, בעל בית מאכל
1292	La Court Robert de Paris	Phelippe, le cousturier	man	Cousturier- מייצר כיסויי מיטה: שמיכות מנוצות, כריות וכו'
1292	La Court Robert de Paris	Ysabel, la couturiere	woman	Couturier- חייטת בגדי נשים
1292	La Court Robert de Paris	Jehan, le cavetier	man	Cavetier- סנדלר
1292	La Court Robert de Paris	Thomas, le couturier	man	Couturier- חייט בגדי נשים
1296	La Court Robert de Paris	Guillot fourre	man	Fourrelier- מייצר נרתיקים, נדנים, תיקים
1292	Tacherie	Aubelet, le deschargeeur	man	Deschargeeur- פורק ומפיץ סחורה

<u>year</u>	<u>street</u>	<u>Name as stated</u>	<u>man / woman / couple</u>	<u>Profession</u>
1292	Tacherie	Estienne, le cavetier	man	Cavetier- סנדלר
1292	Tacherie	Guillaume, de l'avainne le Roy	man	De l'avainne- מגדל שיבולת שועל
1292	Tacherie	Jehanne, la couturiere	woman	Couturier- חייטת בגדי נשים
1292	Tacherie	Robert, le paonnier	man	Paonnier- סוחר טווסים
1296	Neuve Saint Merri	Hugues le madelinier	man	Madelinier- מייצר גביעי משקה, כוסות מעוטרות באבנים יקרות
1296	Neuve Saint Merri	Guillaume le cervoisier	man	Cervoisier- מייצר בירה, מבשל שיכר
1296	Neuve Saint Merri	Estienne le recouvreur	man	Recouvreur- מתקין גגות
1296	Neuve Saint Merri	Perrenele la Maçonne	woman	Maçonne – בנאית (אולי מוצא גאוגרפי)
1296	Neuve Saint Merri	Robert le boutier	man	Boutier (bouteillier)- מוכר בקבוקים
1296	Neuve Saint Merri	Jehan de roem, tainturier de saie	man	Tainturier de saie - צובע בדים
1296	Neuve Saint Merri	Raoul le tonnelier	man	Tonnelier (tounelier)- עושה חביות
1296	Neuve Saint Merri	Pierre le barbier	man	Barbier- ספר, גלב
1296	Neuve Saint Merri	voiage de hani, chauderonnier	man	Chauderonnier- מחמם / מייצר קדרות וסירים
1296	Neuve Saint Merri	Thomas boi-l'iaue, chauderonnier	man	Chauderonnier- מחמם / מייצר קדרות וסירים
1296	Neuve Saint Merri	Heude l'eschacier	man	Eschacier (escucier)- מייצר שיריונות מעוטרים

<u>year</u>	<u>street</u>	<u>Name as stated</u>	<u>man / woman / couple</u>	<u>Profession</u>
1296	Neuve Saint Merri	Yve le breton, regratier	man	Regratier- סוחר באוכל, לחם ומלח
1296	Neuve Saint Merri	Gefroi borgois, peintre	man	Peintre – צייר, אמן
1296	Neuve Saint Merri	Robert le deschargeeur	man	Deschargeeur- פורק ומפיץ סחורה
1296	Neuve Saint Merri	Alain de pontoise, orfevre	man	Orfevre- צורף זהב או כסף, צורף תכשיטים
1296	Neuve Saint Merri	Guillaume d'ourmoi, couturier	man	Couturier- חייט בגדי נשים
1296	Neuve Saint Merri	Nicholas d'espones, marchaant de vins	man	Marchaant de vins- סוחר יינות
1296	Neuve Saint Merri	Nicholas le chauderonnier	man	Chauderonnier- מחמם / מייצר קדרות וסירים
1296	Neuve Saint Merri	Symon de moutereul, moutardier	man	Moutardier- מכין, מייצר חרדל וחומץ
1296	Neuve Saint Merri	Guillaume de neelle, madelinier	man	Madelinier- מייצר גביעי משקה, כוסות מעוטרת באבנים יקרות
1296	Neuve Saint Merri	Jehanne la borgoigne, ouvriere de soie	woman	Ouvriere de soie- פועל במשי, תופר משי או מייצר הבד
1296	Neuve Saint Merri	Andri le pastaar	man	pastaar - מכין מיני מאפה
1296	Neuve Saint Merri	Pierre de cerens, tailleur de pierre	man	Tailleur- חייט, חותך, גוזר
1297	Neuve Saint Merri	Phelippe le tailleur, mari a la cendriere	couple	Tailleur- חייט, חותך, גוזר
1297	Neuve Saint Merri	Mahi le cervoisier	man	Cervoisier- מבשל שיכר, מייצר בירה
1297	Neuve Saint Merri	Robert de senliz, boulengier	man	Boulengier- אופה

<u>year</u>	<u>street</u>	<u>Name as stated</u>	<u>man / woman / couple</u>	<u>Profession</u>
1297	Neuve Saint Merri	Manessier de fossez	man	מייצר ידיות, בעיקר - Manessier (manchier) מקרני חיות לחפצים יוקרתיים
1297	Neuve Saint Merri	Guiart de reins, serjant	man	סרג'נט, נושא כלים, בן לווייה, פרש - Serjant
1297	Neuve Saint Merri	Jaques le prestre	man	כומר - Prestre
1297	Neuve Saint Merri	Jehan le comte, serjant a cheval	man	סרג'נט, נושא כלים, בן - Serjant a cheval לווייה, פרש
1297	Neuve Saint Merri	Estienne le covreeur	man	מתקין גגות - Covreeur
1297	Neuve Saint Merri	Jehan le petit, maçon	man	בנאי (אולי מוצא גאוגרפי) - Maçon
1297	Neuve Saint Merri	Jehan le chaucier	man	מייצר נעליים, ערדליים וסוג של - Chaucier מגפיים
1297	Neuve Saint Merri	Thomas l'oubloier le roy	man	אופה וסוחר בעוגיות - Oubloier (oublaiier)
1297	Neuve Saint Merri	Guillaum le breton, tavernier	man	מסעדן, בעל בית מאכל - Tavernier
1297	Neuve Saint Merri	Jehan le tainturier	man	צובע בדים - Tainturier
1297	Neuve Saint Merri	Guillaum d'ormoi, tailleur	man	חייט, חותך, גוזר - Tailleur
1297	Neuve Saint Merri	Henri le breton, tailleur de robes	man	חייט של גלימות - Tailleur de robes
1297	Neuve Saint Merri	La fame Robert de grant - champ, tavernier	woman	מסעדנית, בעלת בית מאכל - Tavernier
1297	Neuve Saint Merri	Guillot le roussiau, serjant	man	סרג'נט, נושא כלים, בן לווייה, פרש - Serjant

<u>year</u>	<u>street</u>	<u>Name as stated</u>	<u>man / woman / couple</u>	<u>Profession</u>
1297	Neuve Saint Merri	Jehan de maante, notoire	man	נוטריון, פקיד - Notaire
1297	Neuve Saint Merri	Jehan l'espicier	man	מוכר תבלינים, סוכר, סמי מרפא - Espicier
1297	Neuve Saint Merri	Jehan d'amiens, cordoanier	man	סנדלר - Cordoanier
1297	Neuve Saint Merri	Tierri de succi, moustardier	man	מכין, מייצר - Moustardier (moutardier) חרדל וחומץ
1297	Neuve Saint Merri	Hervi le breton, procureur	man	סניגור, תובע, עורך דין, פקיד - Procureur ציבורי האחראי על ייצוג צד שלישי
1297	Neuve Saint Merri	Pierre malet, serjant	man	סרג'נט, נושא כלים, בן לווייה, פרש - Serjant
1297	Neuve Saint Merri	Jehan de mortemer, boulengier	man	אופה - Boulengier
1297	Neuve Saint Merri	Bernart de noietel, serjant	man	סרג'נט, נושא כלים, בן לווייה, פרש - Serjant
1297	Neuve Saint Merri	Bourjois le painter	man	צייר, אמן - Paintre
1297	Neuve Saint Merri	Renaut l'ermite, estuveeur et Baudet, son fuiz	man	נזיר - Ermite בלן, רוחץ בבית מרחץ ציבורי - Estuveeur
1297	Neuve Saint Merri	Lucas le breton, serjant	man	סרג'נט, נושא כלים, בן לווייה, פרש - Serjant
1297	Neuve Saint Merri	Mestre Heude l'eschacier	man	מייצר מגינים, שיריונות - Eschacier (escucier) מעוטרים
1297	Neuve Saint Merri	Adam l'oubloier	man	אופה וסוחר בעוגיות, עוגות ואפיפות - Oublaier
1297	Neuve Saint Merri	Rogir belin, corratier	man	ברוקר, סוחר בורסה - Corratier (courratier)

<u>year</u>	<u>street</u>	<u>Name as stated</u>	<u>man / woman / couple</u>	<u>Profession</u>
1297	Neuve Saint Merri	Gobin mesureur de sel	man	mesureur de sel – מודד מלה
1297	Neuve Saint Merri	Thomas le barillier	man	Barillier- יצרן קופסאות מהודרות-
1297	Neuve Saint Merri	Yvon le breton, regratier	man	Regratier- סוחר באוכל, לחם ומלה
1297	Neuve Saint Merri	Jehan de farain - moustier	man	Moustier (moutardier)- מכין, מייצר חרדל וחומץ
1297	Neuve Saint Merri	Guillaum froissure, fenier	man	Fenier (fanier)- סוחר בשחת, חציר ומספוא
1297	Neuve Saint Merri	Nicholas porteur d'yaue	man	Porteur- סבל
1297	Neuve Saint Merri	Jehan le cordoanier	man	Cordoanier- סנדלר
1297	Neuve Saint Merri	Hebret le baudraier	man	Baudraier- מעבד עורות (בעיקר לרצועות וסוליות נעלים)
1297	Neuve Saint Merri	Robert le cordouanier	man	Cordoanier- סנדלר
1297	Neuve Saint Merri	Mestre Thomas, mestre de l'escole	man	Mestre de l'escole – מורה בבית הספר
1297	Neuve Saint Merri	Emeline d'estampes, coiffiere	woman	Coiffiere- מעצבת תסרוקות, פאות
1297	Neuve Saint Merri	Richart le deschargeeur	man	Deschargeeur- פורק ומפיץ סחורה
1297	Neuve Saint Merri	Guillaum le cordoanier	man	Cordoanier- סנדלר
1297	Neuve Saint Merri	Phelippe porteur d'yaue	man	Orteur- סבל
1297	Neuve Saint Merri	Habraham l'uillier	man	Uillier- סוחר ויצרן שמן

<u>year</u>	<u>street</u>	<u>Name as stated</u>	<u>man / woman / couple</u>	<u>Profession</u>
1297	Neuve Saint Merri	Jehan d'estampes, cordoanier	man	Cordoanier- סנדלר
1297	Neuve Saint Merri	Adenet l'apostoile, cordier	man	Cordier- מייצר חבלים
1297	Neuve Saint Merri	Gile le charretier	man	Charretier- עגלון
1297	Neuve Saint Merri	Oliveier le cleric	man	Clerc- פקיד
1297	Neuve Saint Merri	Jehannot, cleric Symon paien	man	Clerc- פקיד
1297	Neuve Saint Merri	Martin, son compaignon	man	Compaignon de Jehannot, cleric Symon paien- בן לווייה של הפקיד
1297	Neuve Saint Merri	Pierre le peletier	man	Peletier- סוחר פרוות ועורות, פרוון
1297	Neuve Saint Merri	Yvon le fromagier	man	Fromagier – מכין גבינות
1297	Neuve Saint Merri	Jehan le peletier	man	Peletier- סוחר פרוות ועורות, פרוון
1297	Neuve Saint Merri	Jehan le breton, cordoanier	man	Cordoanier- סנדלר
1297	Neuve Saint Merri	Jehan jolis, regretier	man	Regratier- סוחר באוכל, לחם ומלח
1297	Neuve Saint Merri	Pierre le fever	man	Fever- נפת, עובד בברזל
1297	Neuve Saint Merri	Henri le charretier	man	Charretier- עגלון
1297	Neuve Saint Merri	Robin de pacy, oublaier	man	Oublaier- אופה וסוחר בעוגיות, עוגות ואפיפות
1297	Neuve Saint Merri	Jehan le maçon, cleric	man	Clerc- פקיד Maçon- בנאי (אולי מוצא גאוגרפי)

<u>year</u>	<u>street</u>	<u>Name as stated</u>	<u>man / woman / couple</u>	<u>Profession</u>
1297	Neuve Saint Merri	Symonnet cortois, baudraier	man	Baudraier- מעבד עורות (בעיקר לרצועות וסוליות נעלים)
1297	Neuve Saint Merri	Denis de rue neuve, cavetier	man	Cavetier- סנדלר
1297	Neuve Saint Merri	Sedile, fame Raoul le marie, regratiere	woman	Regratier- סוחר באוכל, לחם ומלח
1313	Neuve Saint Merri	Renaut l'alemant, marchand de chevaus	man	Marchant de chevaus - סוחר סוסים
1313	Neuve Saint Merri	Thibout l'oier, tavernier	man	Oier- שוליה, מתלמד של מסעדן לאוכל צלוי Tavernier- מסעדן, בעל בית מאכל
1313	Neuve Saint Merri	Garnier le sieur	man	Sieur- מנסר
1313	Neuve Saint Merri	Jehan le tainturier	man	Tainturier- צובע בדים
1313	Neuve Saint Merri	Jordain petit- pas, marchand de chevaus	man	Marchant de chevaus - סוחר סוסים
1313	Neuve Saint Merri	Mahy le cervoisier	man	Cervoisier- מבשל שיכר, מייצר בירה
1313	Neuve Saint Merri	Jehan le fanier, ostelier	man	Fanier - סוחר בשחת, חציר, מספוא - Ostelier (hostelier)- פונדקאי, בעל מלון
1313	Neuve Saint Merri	Raoul le tonnelier	man	Tonnelier (tounelier)- חבתן, עושה חביות
1313	Neuve Saint Merri	Andri foace, talemelier	man	Talemelier- אופה
1313	Neuve Saint Merri	Robert l'oier, tavernier	man	Oier- שוליה, מתלמד של מסעדן לאוכל צלוי Tavernier- מסעדן, בעל בית מאכל

<u>year</u>	<u>street</u>	<u>Name as stated</u>	<u>man / woman / couple</u>	<u>Profession</u>
1313	Neuve Saint Merri	Robert du chauderon, tavernier	man	Tavernier- מסעדן, בעל בית מאכל
1313	Neuve Saint Merri	Aalis la beguesse	woman	Beguesse (beguine) – נזירה
1313	Neuve Saint Merri	Ernoul de douay, tavernier	man	Tavernier- מסעדן, בעל בית מאכל
1313	Neuve Saint Merri	Symon de la croiz, tavernier	man	Tavernier- מסעדן, בעל בית מאכל
1313	Neuve Saint Merri	Thomas l'anglois, tailleur de robes	man	Tailleur de robes – חייט גלימות
1313	Neuve Saint Merri	Jehan l'evesque, tavernier	man	Tavernier- מסעדן, בעל בית מאכל
1313	Neuve Saint Merri	Henri l'uillier	man	Uillier- מכין / מוכר שמן
1313	Neuve Saint Merri	Jordain de saint-leu, talemelier	man	Talemelier- אופה
1313	Neuve Saint Merri	Jehan l'evesque, tavernier	man	Tavernier- מסעדן, בעל בית מאכל
1313	Neuve Saint Merri	Nicolas michiel, talemelier	man	Talemelier- אופה
1313	Neuve Saint Merri	Lorenz le Fournier	man	Fournier- שומר תנורים קהילתי (מביאים אליו- לאפייה)
1313	Neuve Saint Merri	Martin de dreus, tailleur de robes	man	Tailleur de robes – חייט גלימות
1313	Neuve Saint Merri	Raoul le cordier	man	Cordier- מייצר חבלים
1313	Neuve Saint Merri	Jehanne la petite, ouvriere de saye	woman	Ouvriere de saye- פועלת במשי, תופרת משי- או מייצרת הבד
1313	Neuve Saint Merri	Jaques boberi, merchant de chevaus	man	Merchant de chevaus- סוחר סוסים

<u>year</u>	<u>street</u>	<u>Name as stated</u>	<u>man / woman / couple</u>	<u>Profession</u>
1313	Neuve Saint Merri	Yvon du bois, tailleur de robes	man	Tailleur de robes – חייט גלימות
1313	Neuve Saint Merri	Michiel tousac, corratier de chevaux	man	Corratier de chevaux - סוחר סוסים
1313	Neuve Saint Merri	Olivier le lorrein, tavernier	man	Tavernier- מסעדן, בעל בית מאכל
1313	Neuve Saint Merri	Jehan boissiau, tavernier	man	Tavernier- מסעדן, בעל בית מאכל
1313	Neuve Saint Merri	Jehan de roen, talemelier	man	Talemelier- אופה
1313	Neuve Saint Merri	Pierre le mire, madelinier	man	Madelinier (madelinnier)- מייצר גביעי משקה, כוסות מעוטרות באבנים יקרות
1313	Neuve Saint Merri	Jehan enfrei, pastoier	man	Pataier- אופה עודות גבינה וביצים וכן מאפי בשר
1313	Neuve Saint Merri	Henri le corbe, maçon	man	Maçon – בנאי (אולי מוצא גאוגרפי)
1313	Neuve Saint Merri	Jehan le chaucier	man	Chaucier- מייצר נעליים, ערדליים וסוג של מגפיים
1313	Neuve Saint Merri	Alais, fame feu Jehan d'amiens, corduanier	woman	Corduanier (cordoanier)- סנדלרית
1313	Neuve Saint Merri	Pierre le pelletier	man	Pelletier (peletier)- פרוון, סוחר פרוות ועורות
1313	Neuve Saint Merri	Jehan d'argentueil, tavernier	man	Tavernier- מסעדן, בעל בית מאכל
1313	Neuve Saint Merri	Geffroy du mont, maçon	man	Maçon- בנאי (אולי מוצא גאוגרפי)
1313	Neuve Saint Merri	Thomas l'anglois, verrier	man	Verrier- מייצר כלי זכוכית, זגג, מעטר זכוכית

<u>year</u>	<u>street</u>	<u>Name as stated</u>	<u>man / woman / couple</u>	<u>Profession</u>
1313	Neuve Saint Merri	Geffroy le peintre	man	צייר, אמן - Peintre (paintre)
1313	Neuve Saint Merri	Richart le perrier	man	סוחר באבנים טובות - Perrier
1313	Neuve Saint Merri	Thomas du bois, descharcheur	man	פורק ומפיץ - Descharcheur (descharcheur) סחורה
1313	Neuve Saint Merri	Phelippe l'anglois, moustardier	man	מכין, מייצר - Moustardiere (moutardier) חרדל וחומץ
1313	Neuve Saint Merri	Jehan le boiteus, cousturier	man	מייצג כיסויי מיטה: - Cousturier (coustier) שמיכות מנוצות, כריות וכו'
1313	Neuve Saint Merri	Basil la ragretier	woman	סוחר באוכל, לחם ומלה - Regratier
1313	Neuve Saint Merri	Henri du liege, tavernier	man	מסעדן, בעל בית מאכל - Tavernier
1313	Neuve Saint Merri	Boi-l'yaue, le cousturier	man	מייצג כיסויי מיטה: - Cousturier (coustier) שמיכות מנוצות, כריות וכו'
1313	Neuve Saint Merri	Ameline la brouderresse	woman	רוקמת - la brouderresse
1313	Neuve Saint Merri	Gervaise la cuisiniere	woman	צולה בשרים במסעדה - Cuisiniere
1313	Neuve Saint Merri	Jaques le norment, taillieur de robes	man	חייט גלימות - Tailleur de robes
1313	Neuve Saint Merri	Aaliz la moustardiere	woman	מכינה, מייצרת - Moustardiere (moutardier) חרדל וחומץ
1313	Neuve Saint Merri	Jehan le peletier	man	פרוון, סוחר פרוות ועורות - Peletier

<u>year</u>	<u>street</u>	<u>Name as stated</u>	<u>man / woman / couple</u>	<u>Profession</u>
1313	Neuve Saint Merri	Meilleur le lombart, tavernier	man	Tavernier- מסעדן, בעל בית מאכל
1313	Neuve Saint Merri	Jehan emengiart, espicier	man	Espicier- מוכר תבלינים, סוכר וסמי מרפא
1313	Neuve Saint Merri	Baudoin le riche, tavernier	man	Tavernier- מסעדן, בעל בית מאכל
1313	Neuve Saint Merri	Jehan de dueil, madelinier	man	Madelinier (madelinnier)- מייצר גביעי משקה, כוסות מעוטרות באבנים יקרות
1313	Neuve Saint Merri	Gabriel lambert, corratier	man	Corratier (courratier)- בורסה ברוקר, סוכן
1292	Petit Pont	Girat, l'oiseleur	man	Oiseleur - סוחר בעופות
1292	Petit Pont	Erembourc, sa chamberiere	woman	Chamberiere – חדרנית
1292	Petit Pont	Morise, l'espicier	man	Espicier- מוכר תבלינים, סוכר וסמי מרפא
1292	Petit Pont	Colin, son vallet	man	Vallet- משרת
1292	Petit Pont	Richart, l'erbier; Jehannete, sa fille	man	Erbier- מוכר צמחי מרפא ושיקויים
1292	Petit Pont	Jehan, l'erbier	man	Erbier- מוכר צמחי מרפא ושיקויים
1292	Petit Pont	Guillot, son vallet	man	Vallet- משרת
1292	Petit Pont	Jehan le Flamenc, espiciere	man	Espicier- מוכר תבלינים, סוכר וסמי מרפא
1292	Petit Pont	Jehan, le cirier	man	Cirier- סוחר או מייצר של שעווה ונרות שעווה
1292	Petit Pont	Tibaut, son vallet	man	Vallet- משרת
1296	Petit Pont	Mestre Ernaut l'avocat	man	Avocat- עורך דין

<u>year</u>	<u>street</u>	<u>Name as stated</u>	<u>man / woman / couple</u>	<u>Profession</u>
1296	Petit Pont	Edeline l'ouvriere	woman	פועל במטבעה - Ouvriere
1296	Petit Pont	Jehan le flamenc, espicier	man	מוכר תבלינים, סוכר וסמי מרפא-Espicier
1296	Petit Pont	Dant Jehan l'erbier	man	מוכר צמחי מרפא ושיקויים-Erbier
1296	Petit Pont	Morise l'espicier	man	מוכר תבלינים, סוכר וסמי מרפא-Espicier

BnF Paris, Bibliothèque nationale de France

AN Paris, Archives nationale

א. כתבי יד

Paris, AN, n.d. K 948/An° 16: "*Charte de Philippe le Bel qui assujettit les veuves de Paris à la taille de 100.000 livres levée pour les frais de la guerre - Original sur parchemin*".

Paris, AN, n.d. KK 283: "*Livres de la taille de Paris (1296-1300)*".

Paris, BnF, Département des manuscrits, 6220: "*Livre de la taille de Paris pour l'an 1292*".

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b107205344>.

Paris, BnF, Département des manuscrits, 6736: "*Le livre de la taille des dis mille livres deuz au Roy nostre sire pour la chevalerie le roy de Navarre, son ainzné filz, assise en la meson Estienne Barbete. l'an de grace mil trois cenx et troize*".

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b9063202d/f4.image.r=le%20livre%20de%20la%20taille>

ב. מקורות ראשוניים

Buchon, J-A. *Le livre de la taille de Paris l'an 1313*. Paris, 1827.

Boileau, Etienne. *Les métiers et corporations de la ville de Paris : XIIIe siècle. Le livre des métiers d'Étienne Boileau / publié par René de Lespinasse et François Bonnardot*. Paris, 1879.

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k110190t>.

Hercule, Géraud. *Paris sous Philippe le Bel – des documents originaux et notamment d'après un manuscrit, contenant le role de la taille imposée sur les habitants de Paris en 1292*. Paris, 1837.

Michaëlsson, Karl. *Le livre de la taille de Paris l'an 1296*. Göteborg, 1958.

———. *Le livre de la taille de Paris l'an 1297*. Göteborg, 1962.

Viard, Jules. *Les journaux du tresor de Philippe IV le Bel*. Paris, 1940.

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k4846p/fl.image>.

מנהגי מהר"ש מנוישטט, מכון ירושלים, ירושלים תשנ"ז, סימן נט.

ג. מפות:

Paris, BnF, D14109: *Le Paris de Guillot. règne de Philippe le Bel, an 1300 / Plan dressé sous la direction de E. Mareuse par L. Taisne ; Gravé par Erhard*. Paris, 1875.

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8492245f>.

ד. ספרות מחקר

Abrahams, Israel. *Jewish Life in the Middle Ages*. New York, NY: Athenum, 1969.

Anchel, Robert. "The Early History of the Jewish Quarters in Paris." *Jewish Social Studies*, 2, no. 1 (January 1940): 45–60.

Assaf, Lilach. "Lovely Women and Sweet Men: Gendering the Name and Naming Practices in German-Jewish Communities (Thirteenth to Fourteenth Centuries)." In: Shoham-Steiner, Ephraim (ed.), *Intricate Interfaith Networks in the Middle Ages*, Turnhout, Belgium: Brepols, 2016: 231–50.

Baldwin, John. *Paris, 1200*. Stanford CA: Stanford University Press, 2010.

Bardsley, Sandy. "Women's Work Reconsidered: Gender and Wage Differentiation in Late Medieval England." *Past & Present*, no. 165 (1999): 3–29.

- Barré, Carlos. “La juridiction gracieuse à Paris dans le dernier tiers du XIIIe siècle: l’officialité et le Châtelet,” *Le moyen age*, 69 (1963): 417–435.
- Baumgarten, Elisheva. *Practicing Piety in Medieval Ashkenaz: Men, Women, and Everyday Religious Observance*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2014.
- Billier, Peter. “Views of Jews from Paris around 1300: Christian or ‘Scientific?’” In: Wood Diana (ed.), *Christianity and Judaism*, Oxford, Blackwell Publishers, 1992: 187-207.
- Blumenkranz, Bernard. *Histoire des Juifs en France*. Toulouse: Edouard Privat editeur, 1972.
- . “Quartiers Juifs en France (XIIe, XIIIe et XIV siècle),” *Mélanges de philosophie et de littérature juives*, no. 3–5 (1962 1958): 77–86.
- Capelli, Piero. “Jewish Converts in Jewish - Christian Intellectual Polemics.” In: *Intricate Interfaith Networks in the Middle Ages*, 33–83. Turnhout, Belgium: Brepols, 2016.
- Cazelles, Raymond. “La population de Paris avant la peste noire.” *Comptes rendus des séances de l’académie des Inscriptions et belles-lettres* 110, no. 4 (1966): 539–550.
- Champion, Pierre. “Juifs et Lombards à Paris au moyen âge,” *Revue de Paris*, 15 (June 1933): 846–861.
- Chazan, Robert. *Medieval Jewry in Northern France; a Political and Social History*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1973.
- Cohen, Mark R. *Under Crescent and Cross: The Jews in the Middle Ages*. Princeton, N.J: Princeton University Press, 1994.
- Einbinder, Susan L. *Beautiful Death: Jewish Poetry and Martyrdom in Medieval France*. Princeton, N.J: Princeton University Press, 2002.

- Farmer, Sharon A. *The Silk Industries of Medieval Paris: Artisanal Migration, Technological Innovation, and Gendered Experience*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2017.
- Fossier, Lucie. “L’artisanat Parisien a la fin du XIIIe d’après les rôles de taille: critique d’une source,” *Melange de l’école Française de Rome, Moyen âge – temps modernes*, 100, no. 1 (1988): 125 – 135.
- Grayzel, Solomon, and Stow, Kenneth R. *The Church and the Jews in the XIIIth Century*. New York : Detroit: Wayne State University Press, 1989.
- Gutgarts, Anna. “The Earthly Landscape of the Heavenly City: A New Framework for the Examination of the Urban Development of Frankish Jerusalem.” *Al-Masāq* 28, no. 3 (September 1, 2016): 265–81.
- Herlihy, David. *Opera Muliebria: Women and Work in Medieval Europe*. New York: McGraw-Hill, 1990.
- Jordan, William Chester. “Jews on Top: Women and the Availability of Consumption Loans in Northern France and in the Mid-Thirteenth Century,” *Journal of Jewish Studies*, 29, no. 1 (1978): 39–56.
- . *The French Monarchy and the Jews: From Philip Augustus to the Last Capetians*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1989
- . *Women and Credit in Pre-Industrial and Developing Societies*. Philadelphia: Univ. of Pennsylvania Press, 1993.
- Leob, Isidore. “Le rôle des Juifs de Paris en 1296 et 1297,” *Revue des Études Juives*, 1 (1880): 61–71.
- Lèvy, Paul. *Les noms des Israelites en France*. Paris: PUF publications, 1960.
- Lipton, Sara. *Dark Mirror: The Medieval Origins of Anti-Jewish Iconography*. New York: Metropolitan Books/Henry Holt and Company, 2014.

- Luce, Simeon. "Catalogue des documents du trésor des chartes relatifs aux Juifs sous le règne de Philippe le Bel," *Revue des Études Juives*, 2 (1881): 15–72.
- Marin Elliott, Jessica. "The Changing Status of Converted Jews in Thirteenth and Fourteenth-Century Northern France." PHD Dissertation, University of California, 2014.
- Nahon, Gérard. "Contribution à l'histoire des juifs en France sous Philippe le Bel, à propos d'une publication récente," *Revue des Études Juives*, 121 (1962): 59–80.
- . *La communauté juive de Paris au XIIIe siècle: problèmes topographiques, démographiques et institutionnels*. Paris: Bibliothèque nationale, 1978.
- . "Les juifs de Paris à la veille de l'expulsion de 1306." In *Finances, pouvoirs et mémoire: Mélanges offerts à Jean Favier*, edited by Jean Favier, Jean Kerhervé, and Albert Rigaudière, 27–40. Paris: Fayard, 1999.
- Roblin, Michel. *Les Juifs de Paris: démographie, économie, culture*. Paris: A. et J. Picard, 1952.
- Roux, Simone. "Les femmes dans les métiers Parisiens : XIIIe-XVe siècles," *Clio. Femmes, Genre, Histoire* [En ligne], no. 3 (1996): 1–15.
- . *Paris in the Middle Ages*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2009.
- Rubin, Miri. *The Middle Ages: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Sabatè, Flocel. "Jewish Neighbourhoods in Christian Towns (Catalonia, Late Middle Ages)." In: *Intricate Interfaith Networks in the Middle Ages*. Turnhout, Belgium: Brepols, 2016: 153–191.
- Saige, Gustave. *Les Juifs du Languedoc antérieurement au XIVe siècle*. Paris: Alphonse Picard, 1881.

<https://archive.org/details/lesjuifsdulangu00saiggoog>

- Sapir Abulafia, Anna. *Christians and Jews in the Twelfth-Century Renaissance*. London; New York: Routledge, 1995.
- Shoham-Steiner, Ephraim. “‘For in Every City and Town the Manner of Behaviour of the Jews Resembles that of Their Non-Jewish Neighbours’: The Intricate Network of Interfaith Connections - A Brief Introduction.” In: *Intricate Interfaith Networks in the Middle Ages*. Turnhout, Belgium: Brepols, 2016: 1–32.
- Stow, Kenneth R. “The Jewish Family in the Rhineland in the High Middle Ages: Form and Function.” *The American Historical Review* 92, no. 5 (1987): 1085–1110.
- Strayer, Joseph R., and Charles H. Taylor. *Studies in Early French Taxation*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1939.
- Sussman, Nathan, and Al Slivinski. “Tax Administration and Compliance: Evidence from Medieval Paris,” 2015.
<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&site=eds-live&db=edsbas&AN=edsbas.ftdatacite.oai.oai.datacite.org.6735471>.
- . “Taxation Mechanisms and Growth in Medieval Paris,” 2010.
<http://economics.yale.edu/sites/default/files/files/Workshops-Seminars/Economic-History/sussman-100920.pdf>
- Toch, Michael. *The Economic History of European Jews: Late Antiquity and Early Middle Ages*. Leiden ; Boston: Brill, 2013.

באומגרטן, אלישבע. אמהות וילדים. חיי משפחה באשכנז בימי הביניים. ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, 2005.

ברון, שלום. "מלוא ה'ריבונות האפוסטולית' ו'שעבוד היהודים' בימי הביניים", בתוך: אטינגר ואח' (עורכים), ספר היובל ליצחק בער במלאת לו שבעים שנה, ירושלים, החברה ההיסטורית הישראלית, תשכ"א, 102 – 124.

גרוסמן, אברהם. חכמי צרפת הראשונים. ירושלים: מאגנס, תשס"א

גרוסמן, אברהם. חסידות ומורדות - נשים יהודיות באירופה בימי הביניים. ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות

ישראל, תשס"א.

יובל, ישראל יעקב. שני גויים בבטנך : יהודים ונוצרים - דימויים הדדיים. תל אביב: עם עובד, 2003.

פרישמן, אשר. האשכנזים הראשונים: תולדות היהודים באירופה הצפונית מראשית התיישבותם עד פרעות

תתנ"ו. בני ברק: הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2008.

שוורצפוקס, שמעון. יהודי צרפת בימי הביניים. תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשס"א.